

รายงานการวิจัย

การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา

ส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

Valuation of Fine Arts Environmental Composition in Songkhla

Extended Old Town (Hao Khao Daeng-Laem Son)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กมลนาวิน อินทบุญจิตร

นายมานพ อ่อนแก้ว

รายงานวิจัยฉบับนี้ได้รับเงินอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณกองทุนวิจัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

พ.ศ. 2567

หัวข้อวิจัย	การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)	
ผู้ดำเนินการวิจัย	ผู้ช่วยศาสตราจารย์กมลนาวัน อินทนูจิตร นายมานพ อ่อนแก้ว	หัวหน้าโครงการวิจัย ผู้ร่วมวิจัย
ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บรรจง ทองสร้าง	
หน่วยงาน	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี/สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา	
ปี	พุทธศักราช 2567	

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินคุณค่าและองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (หัวเขาแดง - แหลมสน) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 6.787 ตารางกิโลเมตร การศึกษานี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์แหล่งศิลปกรรมสำคัญจำนวน 42 แห่ง โดยจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ จิตรกรรม (P), โบราณสถาน (H), วัดและสถานที่ทางศาสนา (W), ศาลเจ้า (S), อนุสรณ์สถาน และแหล่งประวัติศาสตร์ (M), ประเพณี การปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และเทศกาล (T), ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (K), มรดกธรรมชาติ (N), โบราณวัตถุ (AR) และแหล่งโบราณคดี (AS) ผลการวิจัยพบว่า แหล่งที่มีศักยภาพสูง ได้แก่ ป้อมปืน วัด และมัสยิด ซึ่งมีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์และสุนทรียภาพสูง เหมาะสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้ ส่วนแหล่งที่มีศักยภาพปานกลาง เช่น สุสานและสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีคุณค่าทางสังคมและจิตวิญญาณซึ่งควรส่งเสริมเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกในชุมชน ในขณะที่แหล่งที่มีศักยภาพต่ำ เช่น ที่ฝังศพโบราณบางแห่ง มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์แต่ต้องการการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง ในการศึกษาครั้งนี้ยังพบว่าในพื้นที่ศึกษาไม่มีองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอีก 8 ประเภท ได้แก่ ศิลปวัตถุ (O), ประเพณีและการแสดงออกทางวาทกรรมถึงภาษา (L), ศิลปะการแสดง (PA), การละเล่นพื้นบ้าน กีฬา และศิลปะการต่อสู้ (FP), วรรณกรรมพื้นบ้าน (FL), งานหัตถกรรม (HC), สถาปัตยกรรม (A), และงานฝีมือดั้งเดิม (C) การใช้เทคโนโลยีโฟโตแกรมเมตรีร่วมกับอากาศยานไร้คนขับ (UAV) ในการถ่ายภาพมุมสูงและสร้างแบบจำลองสามมิติ ช่วยให้ได้ข้อมูลที่มีความละเอียดสูงและแม่นยำซึ่งสามารถนำไปใช้ในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อการจัดการอย่างยั่งยืน การวิเคราะห์เชิงลึกโดยใช้แผนภูมิ Ishikawa ช่วยแยกปัจจัยหลัก 5 ด้าน ได้แก่ การใช้ประโยชน์ที่ดิน การจัดการอาคาร ระบบจราจร การพัฒนาภูมิทัศน์ และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยแนวทางเหล่านี้เน้นถึงความสำคัญของการควบคุมการใช้ที่ดิน การส่งเสริมการขนส่งสาธารณะ การเพิ่มพื้นที่สีเขียว และการสร้างความตระหนักรู้ผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำสำคัญ การประเมินคุณค่า สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย หัวเขาแดง-แหลมสน

Research Title Valuation of Fine Arts Environmental Composition in Songkhla
Extended Old Town (Hao Khao Daeng-Laem Son)

Researcher Assistant Professor Kamonnawin Inthanuchit, Principal Investigator
Mr. Manop Onkeaw, Co-Investigators

Research Consultants Assistant Professor Dr. Bangchog Thongsang

Organization Faculty of Science and Technology / Office of Arts and Culture
Songkhla Rajabhat University

Year 2024

This research aims to evaluate the values and environmental art components in the extended area of Songkhla Old Town (Hao Khao Daeng - Laem Son), covering a total area of 6.787 square kilometers. The study focuses on analyzing 42 key heritage sites, categorized into various types, including painting (P), historic sites (H), temples and religious sites (W), shrines (S), monuments and historical landmarks (M), social practices, rituals, and festivals (T), knowledge and practices concerning nature and the universe (K), natural heritage (N), antiquities (AR), and archaeological sites (AS). The results indicate that sites with high potential, such as fortresses, temples, and mosques, scored highly in historical and aesthetic value, making them suitable for cultural tourism and educational purposes. Meanwhile, medium-potential sites, such as cemeteries and ritual sites, possess social and spiritual value, fostering cultural awareness within the community. Sites with lower potential, such as ancient burial sites, hold historical significance but require ongoing maintenance to preserve their integrity.

In the studied area, eight types of environmental art components were absent, including fine arts (O), oral traditions and expressions including language (L), performing arts (PA), traditional games, sports, and martial arts (FP), folklore and literature (FL), handicrafts (HC), architecture (A), and traditional craftsmanship (C). The application of photogrammetry technology combined with Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) for aerial imaging and 3D modeling facilitated the collection of high-resolution and precise data. This data can be utilized in Geographic Information Systems (GIS) to promote sustainable management and conservation efforts. The Ishikawa Diagram, used for in-

depth analysis, highlights five primary areas: land use, building management, traffic systems, landscape development, and community involvement. These strategies emphasize land-use control, public transportation, green spaces, and community engagement to foster public awareness and support.

Keywords Valuation of Fine Arts, Fine Arts Environmental Composition,
Songkhla Extended Old Town, Hao Khao Daeng-Laem Son

กิตติกรรมประกาศ

การอนุรักษ์เมืองเก่าสงขลาเป็นภารกิจสำคัญที่ช่วยสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป การศึกษานี้มุ่งเน้นการประเมินคุณค่าและองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (หัวเขาแดง - แหลมสน) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ โดยการวิจัยนี้ครอบคลุมการสำรวจและประเมินแหล่งศิลปกรรมในด้านต่าง ๆ เพื่อพัฒนาแนวทางการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสงขลา มีบทบาทสำคัญในการประสานงานและร่วมมือกับชุมชนเพื่อจัดทำฐานข้อมูลที่ครอบคลุมและระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บรรจง ทองสร้าง ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ให้คำปรึกษาและสนับสนุนทางวิชาการอย่างเต็มที่ โดยมีมูลนิธิสงขลาสู่มรดกโลกเป็นผู้ผลักดันการอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมให้เมืองสงขลาได้รับการยอมรับเป็นมรดกโลก ถือเป็น การเพิ่มคุณค่าและสร้างความตระหนักรู้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น

การเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ศึกษาได้รับความช่วยเหลือจาก นายอัครวิทย์ ขวัญปลอด และ นายเจริญพงศ์ พรหมศร มีบทบาทสำคัญในการเก็บข้อมูลภาคสนามและการประสานงานกับชุมชน ช่วยให้การศึกษานี้สามารถดำเนินการได้อย่างครบถ้วนและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่จริง นอกจากนี้ ความร่วมมือจากชุมชนในพื้นที่ศึกษา ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ และความคิดเห็นที่มีคุณค่า เป็นรากฐานในการวางแผนและกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่เหมาะสมแก่พื้นที่เมืองเก่าสงขลา การมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องจากทุกภาคส่วนนี้จะช่วยให้การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เป็นไปอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต และขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลาที่ให้คำแนะนำการดำเนินกิจกรรมตามระเบียบกองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ได้อย่างครบถ้วน (รายงานวิจัยฉบับนี้ได้รับเงินอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณกองทุนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เลขที่ 013/2565)

คณะผู้วิจัย

2567

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตการวิจัย	2
1.4 สมมติฐานการวิจัย	3
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม	5
2.1 ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	5
2.1.1 การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในบริบทสมัยใหม่ในแนวคิดของ Alois Riegl	5
2.1.2 แนวทางการประเมินและอนุรักษ์มรดกโลกของ UNESCO (2011)	7
2.1.3 การประเมินคุณค่าทางวัตถุและคุณค่าทางอารมณ์ในกระบวนการอนุรักษ์	9
2.2 การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	11
2.2.1 ประวัติศาสตร์การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม	11
2.2.2 แนวทางเชิงระบบเพื่อความยั่งยืน	13
2.2.3 ความทรงจำทางวัฒนธรรม	14
2.2.4 คู่มือว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรม	15
2.2.5 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน	18
2.3 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมและความเสี่ยง	20
2.3.1 หลักการบริหารจัดการที่ดีในภาคมรดกทางวัฒนธรรม	20

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.3.2 ประวัติศาสตร์และทฤษฎีการอนุรักษ์	21
2.3.4 มรดกทางโบราณคดีกับการเมือง	22
2.3.5 ปัญหาความแท้จริงในแหล่งมรดกโลกในเขตเมือง	24
2.4 การจัดการและพัฒนาพื้นที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	26
2.4.1 การรักษาสมดุระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์	26
2.4.2 การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่ออนุรักษ์ศิลปกรรม	27
2.4.3 การสร้างฉันทามติในการอนุรักษ์	29
2.4.4 การให้ความสำคัญกับมรดกที่จับต้องไม่ได้	31
2.5 แผนการจัดการและพัฒนาพื้นที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในประเทศไทย	34
2.5.1 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรม	34
2.5.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของประเทศไทย	34
2.5.3 หน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	35
2.6 เมืองเก่าและขอบเขต	38
2.6.1 นิยมความหมายของเมืองเก่า	38
2.6.2 การจัดจำแนกกลุ่มเมืองเก่าในประเทศไทย	40
2.6.3 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พุทธศักราช 2564	41
2.6.4 การกำหนดขอบเขตและการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า	42
2.6.5 กรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า	48
2.6.6 หลักการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า	51
2.6.7 การระบุหรือกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า	52
2.7 มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่า	53
2.7.1 มรดกวัฒนธรรม	53
2.7.2 มรดกสิ่งสรรค์สร้างพื้นถิ่น	54
2.7.3 การจำแนกมรดกทางวัฒนธรรม	55

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.8 เกณฑ์การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	57
2.8.1 กฎบัตรเบอร์ร่า (Burra Charter)	57
2.8.2 Outstanding Universal Value (OUV)	58
2.8.3 เกณฑ์ประเมินโดยหน่วยงานในประเทศไทย	60
2.8.4 เกณฑ์ประเมินจากงานวิจัยในประเทศและต่างประเทศ	62
2.9 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน)	66
2.9.1 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีศึกษา กำแพงเมือง-คูเมืองสงขลา	66
2.9.2 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา (แหลมสน)	69
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	73
3.1 กรอบแนวคิดวิธีดำเนินงานวิจัย	73
3.2 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย	76
3.2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	76
3.3 การวิเคราะห์องค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)	77
3.3.1 ข้อมูลหัตถ์ภูมิ	77
3.3.2 ข้อมูลปฐมภูมิ	78
3.4 การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)	78
3.5 แนวทางการจัดการองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)	80
บทที่ 4 ผลการวิจัย	81
4.1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย	81

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.1.1 การพัฒนาและอารยธรรมในยุคของคาบสมุทรสทิงพระและเมือง สทิงพารานศรี	81
4.1.2 ยุคปากน้ำทะเลสาบ	93
4.2 การวิเคราะห์ห้องค้ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)	115
4.2.1 กำแพงเมือง-คูเมือง และป้อม	115
4.2.2 แบบแผนโครงข่ายคมนาคมในเขตเมืองเก่า	121
4.2.3 ที่หมายตาในบริเวณเมืองเก่า	122
4.2.4 ย่าน/บริเวณที่สำคัญและมีคุณค่าของเมืองเก่า	125
4.2.5 ประเภทสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ศึกษา	133
4.3 การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วน ขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)	138
4.3.1 การวิเคราะห์ห้องค้ประกอบของเมืองสงขลาส่วนขยาย	138
4.3.2 การประเมินคุณค่าความสำคัญองค์ประกอบของเมืองสงขลาส่วน ขยาย	145
4.4 แนวทางการจัดการองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลา ส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)	149
4.4.1 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาทั่วไป	149
4.4.2 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสำหรับเขตพื้นที่ (Zoning) เมือง เก่าสงขลา เขาแดง - แหลมสน	149
4.4.3 การประเมินแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโดยใช้ Ishikawa Method	151
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	153
5.1 สรุปผลการวิจัย	153
5.2 อภิปรายผล	153

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.3 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	154
5.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	155
บรรณานุกรม	157
ประวัติผู้วิจัย	163

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	เปรียบเทียบระหว่าง Age-value และ Newness-value ตามแนวคิดของ Alois Riegl	7
2.2	แนวทางการอนุรักษ์มรดกโลกของ UNESCO (2011)	8
2.3	หลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและกรณีศึกษาตามแนวคิดของ Jokilehto (2017)	12
2.4	กรณีศึกษาเกี่ยวกับการจัดการและอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Birnbbaum, 1994)	13
2.5	ความทรงจำทางวัฒนธรรมตามแนวคิดของ Schama (1995)	14
2.6	แนวทางการจัดการและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจาก Fairclough et al. (2008)	16
2.7	การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน	18
2.8	หลักการของการบริหารจัดการที่ดีในภาคส่วนมรดกทางวัฒนธรรม	20
2.9	การรักษาเวลาทางประวัติศาสตร์	21
2.10	การจัดการมรดกวัฒนธรรมและการตีความเพื่อสร้างความเข้าใจในยุคปัจจุบัน	22
2.11	บทบาทของการเมืองในการกำหนดและตีความมรดกทางโบราณคดี	23
2.12	ปัญหาและความท้าทายในการรักษาความแท้จริง	24
2.13	กรอบแนวคิดและการประยุกต์ใช้บริบทของงานวิจัยของการจัดการสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมของประเทศไทย	25
2.14	การรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์	26
2.15	การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่ออนุรักษ์ศิลปกรรม	28
2.16	การสร้างฉันทามติในการอนุรักษ์	30
2.17	การให้ความสำคัญกับมรดกที่จับต้องไม่ได้	31
2.18	การจัดการและพัฒนาพื้นที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่สามารถประยุกต์ใช้กับประเทศไทย	33
2.19	หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและกรณีศึกษา	36
2.20	เมืองเก่ากลุ่มที่ 2 โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี	45

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
2.21	รายละเอียดตัวชี้วัดในการจำแนกมรดกทางวัฒนธรรม	55
2.22	แหล่งมรดกโลกในประเทศไทย	60
2.23	การเปรียบเทียบเกณฑ์การประเมินสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	63
2.24	เกณฑ์คุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัว เขา-แหลมสน)	64
2.25	กำหนดค่าคะแนนในการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย	65
2.26	ข้อเสนอแนะการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน	71
3.1	เกณฑ์คุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัว เขา-แหลมสน)	79
3.2	กำหนดค่าคะแนนในการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย	80
4.1	รายละเอียดตามตำแหน่งต่างๆ ของแผนที่เมืองสงขลาเขาแดงโดยเดอ ลามาร์	99
4.2	เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับเมืองสงขลาแหลมสน	110
4.3	ประเภทสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ศึกษา	136
4.4	การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าด้านต่าง ๆ ของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ เมืองเก่าสงขลาเขาแดง-แหลมสน	146
4.5	แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาทั่วไป	149
4.6	แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสำหรับเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (เขาแดง - แหลมสน)	150

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	พื้นที่การศึกษาเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)	4
2.1	การลงพื้นที่สำรวจข้อมูลองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและสร้างความเข้าใจแก่ชุมชนวิถีพุทธคลองแดนในโครงการการประกาศย่านชุมชนเก่าเป็นมรดกจังหวัด	10
2.2	องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน	19
2.3	ขอบเขตเมืองเก่าสงขลาฝั่งบ่ออย่าง	47
2.4	ขอบเขตกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลา (สิงหนคร) ซ้อนทับกับภาพถ่ายดาวเทียมกูเกิลเอิร์ธ	66
2.5	ขอบเขตกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลาซ้อนทับกับภาพถ่ายทางอากาศสี กรมแผนที่ทหาร พุทธศักราช 2509 - 2558	67
2.6	ขอบเขตกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลาซ้อนทับกับภาพถ่ายดาวเทียมกูเกิลเอิร์ธ พุทธศักราช 2547 - 2564	68
2.7	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์บริเวณศาลาหลบเสื่อ	70
2.8	กระบวนการค้นหาสาเหตุของแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา สงขลาฝั่งแหลมสนในอนาคตด้วยเทคนิค (Ishikawa, 1986)	71
3.1	กรอบการวิจัยการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)	73
3.2	พื้นที่การศึกษาเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)	75
3.3	อากาศยานไร้คนขับ (UVA) DJI MAVIC AIR (U11X) และ DJI MAVIC PRO	76
3.4	ก.มุมมองประเภทภายนอกอาคาร/โบราณสถาน ข.มุมมองประเภทภายในอาคาร/โบราณสถาน ค.มุมมองประเภทวัตถุ/โบราณสถาน	77
3.5	แอปพลิเคชันสำหรับวางแผนแนวจิน Pix4Capture	77
4.1	พื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ	82
4.2	รูปสำริดของพระอัครสหายที่พบในพื้นที่พังพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา	83
4.3	พังพระ บริเวณหน้าถ้ำเขาคูหา อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา	84
4.4	โคนนทิ ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์	85

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
4.5	คลองระโนด อำเภอรระโนด จังหวัดสงขลา	86
4.6	รั้งนกนางแอ่นในพื้นที่เกาะสี่-เกาะห้า จังหวัดพัทลุง	87
4.7	ภาพขยายแผนที่เมืองสงขลาเก่า พุทธศักราช 2230 โดย ลามาร์ แสดงตำแหน่ง ป้อมปืน	90
4.8	เจดีย์บนภูเขาน้อย	91
4.9	พื้นที่แหล่งเตาโบราณบ้านปะโอ จังหวัดสงขลา	92
4.10	แผนที่ หู-ไผ-จิว๊อ ของจังหวัด ปรางค์เมือง สงขลา (ขุน-ภู-หน้า)	94
4.11	แผนที่เมืองสงขลาครั้งตั้งอยู่เชิงเขาแดงสมัยอยุธยา เขียนโดย มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรชาวฝรั่งเศส เมื่อ พุทธศักราช 2230	100
4.12	แผนที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและลุ่มน้ำปากพนัง อยุธยา เขียนโดย มองซิเออร์ เดอ ลามาร์วิศวกรชาวฝรั่งเศส เมื่อ พุทธศักราช 2230	102
4.13	แผนที่ภูมิศาสตร์ปากน้ำสงขลา	103
4.14	แผนผังเมืองสงขลาใหม่ที่ฝรั่งเศสต้องการสร้างขึ้นบริเวณของเขาแดงและเขา เมือง	104
4.15	ร่องรอยเจดีย์โบราณบนเกาะหนู	107
4.16	แผนที่กัลปนาวัตบนพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระสมัยอยุธยา	109
4.17	แผนที่เดินทัพแสดงตำแหน่งเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนในยุคต้นรัตนโกสินทร์	112
4.18	แผนที่เดินทัพแสดงตำแหน่งเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนและกายภาพสำคัญ	113
4.19	แผนที่แสดงตำแหน่งเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนและทะเลสาบสงขลา	114
4.20	กำแพงเก่าเมืองสงขลา สมัยหัวเขาแดง	115
4.21	แนวคูเมือง กำแพงเมือง และป้อมที่ 1	116
4.22	ป้อมที่ 1	117
4.23	ป้อมที่ 4	117
4.24	ป้อมที่ 6	118
4.25	ป้อมที่ 8	119

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
4.26	ป้อมที่ 9	119
4.27	ป้อมที่ 10	120
4.28	ป้อมที่ 12	121
4.29	อ่าวไทยและเจดีย์องค์ดำองค์ขาวบนเขาแดง	122
4.30	ชุมชนชนหัวเขาและมัสยิดยาบัลโรตเหรีหะหม๊ะ	123
4.31	ป้อมที่ 9 ติดหลวงแผ่นดินหมายเลข 408	124
4.32	ป้อมที่ 1 ติดหลวงแผ่นดินหมายเลข 4308	124
4.33	แนวป้อมปืนที่จมอยู่ในทะเล	125
4.34	เจดีย์เขาน้อย	126
4.35	สุสานเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น ณ สงขลา) เจ้าเมืองสงขลา	127
4.36	วัดสุวรรณคีรี	128
4.37	วัดศิริวรรณवास	128
4.38	วัดบ่อทรัพย์	129
4.39	วัดภูผาเบิก	129
4.40	ประตูเมืองสงขลาแหลมสน (ป่อเก็ง)	130
4.41	สุสานนายช่างเรือ เจ วี ลาร์เซน	131
4.42	ศาลาหลบเสือ	132
4.43	ศาลากวาง	132
4.44	จิตรกรรมในอุโบสถวัดสุวรรณคีรี	133
4.45	มัสยิดยาบัลโรตเหรีหะหม๊ะ	134
4.46	ศาลเจ้าทวดหัวเขาแดง	135
4.47	พื้นที่ตั้งทัพพระเจ้าตากสินมหาราช	135
4.48	ที่ฝังศพพระยาแขก (มรหุ่ม)	136
4.49	ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (หัวเขาแดง - แหลมสน)	139
4.50	องค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (หัวเขาแดง - แหลมสน)	140

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
4.51	การประเมินองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วยเทคนิคโฟโตแกรมเมตรี บริเวณป้อมปืนที่ 9 (ด้านข้าง)	141
4.52	การประเมินองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วยเทคนิคโฟโตแกรมเมตรี บริเวณป้อมปืนที่ 9 (ด้านบน)	142
4.53	แนวขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง	143
4.54	การประเมินองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วยเทคนิคโฟโตแกรมเมตรี บริเวณกำแพงเมือง คูเมืองและป้อมปืนที่ 1	144
4.55	การประเมินองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วยเทคนิคโฟโตแกรมเมตรี บริเวณป้อมปืนที่ 9 และเขาน้อย	144
4.56	แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าสงขลา (เขาแดง - แหลมสน)	152

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และคุณค่า โดยสามารถสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและเป็นประโยชน์ต่อการใช้พื้นที่อย่างยั่งยืนสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย พื้นที่เหล่านี้แสดงถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา โดยมีข้อจำกัดทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัจจัยกำหนด ตลอดจนสะท้อนถึงการสืบต่อในเชิงสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ภายใต้แรงกดดันทั้งภายในและภายนอก การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงเป็นศาสตร์และศิลป์ที่อาศัยการรักษาและพัฒนาสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ร่วมกับธรรมชาติในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมมนุษย์และการดำเนินงานเพื่อการจัดการที่ยั่งยืน

พื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง - แหลมสน) มีทรัพยากรทางสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและวัฒนธรรมที่แสดงถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมแบบพหุวัฒนธรรม มีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และมีความสำคัญในฐานะพื้นที่บริการวิชาการตามนโยบายของสำนักศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา อีกทั้งยังสามารถนำไปบูรณาการเข้ากับ รายวิชา การศึกษาสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (4454217) และ วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่นสมัยใหม่ (GESH209) พื้นที่นี้ยังมีลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนการอยู่ร่วมกันระหว่างวัฒนธรรมไทย จีน และมุสลิม ซึ่งส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น การวิเคราะห์แนวโน้มและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมนี้จึงเป็นไปตามแผนยุทธศาสตร์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมแห่งชาติ และสอดคล้องกับแผนแม่บทการอนุรักษ์เมืองเก่าสงขลาที่มีเป้าหมายให้พื้นที่นี้เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของจังหวัดสงขลา (Inthanuchit et al., 2019, 2021, 2022)

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาและการขยายตัวของเมือง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และคุณค่าในเชิงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจึงมีความสำคัญในการรักษามรดกของบรรพชน พร้อมทั้งยังคงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและเป็นแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยายอย่างยั่งยืนในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน) ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

1.2.2 วิเคราะห์องค์ประกอบและคุณค่าสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

1.2.3 เสนอแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งเน้นการศึกษาข้อมูลและประเมินคุณค่าขององค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน) โดยอ้างอิงประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตโบราณสถานบริเวณเมืองสงขลาเก่า ตำบลหัวเขา (2535, 17 กันยายน) (Department of Fine Arts, 1992; Inthanuchit et al., 2022) ซึ่งครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1.3.1 พื้นที่การศึกษา

ที่ทำการศึกษาอยู่ในตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งครอบคลุมเขตที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามประกาศกรมศิลปากร โดยพื้นที่ศึกษาพื้นฐานของพื้นที่และการวิเคราะห์องค์ประกอบศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน) ดังแสดงในภาพที่ 1.1

- แหล่งประวัติศาสตร์ อย่างน้อย 3 แหล่ง
- ร่องรอยคูเมือง กำแพงเมือง และชุมชนโบราณ อย่างน้อย 1 แหล่ง
- แหล่งโบราณคดี ทั้งที่ขุดค้นแล้วหรือยังไม่ได้ขุดค้น รวมถึงโบราณวัตถุ อย่างน้อย 3 แหล่ง
- โบราณสถาน ที่มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ อย่างน้อย 4 แหล่ง
- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและอาคารอนุรักษ์ อย่างน้อย 2 แหล่ง
- ย่านชุมชนเก่า เมืองเก่า ที่ยังคงรักษาวินัยดั้งเดิม อย่างน้อย 2 แหล่ง
- วัด วัดร้าง และศาสนสถาน ที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมและวัฒนธรรม อย่างน้อย 4 แหล่ง
- แหล่งศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและมรดกทางวัฒนธรรม อย่างน้อย 1 แหล่ง

1.3.2 การเก็บข้อมูล

1.3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ: การสำรวจภาคสนาม ถ่ายภาพและบันทึกข้อมูลสถานที่สำคัญ การสัมภาษณ์ชุมชนและผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่

1.3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ: การศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์ แผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศ โดยอ้างอิงจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

1.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์องค์ประกอบทางศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อ้างอิงเกณฑ์การประเมินคุณค่าของ UNESCO และการทบทวนเอกสารเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา รวมถึงการ (UNESCO, 2011) ใช้เทคนิค Photogrammetry เพื่อสร้างแบบจำลองสามมิติของแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณสถาน

1.3.4 การประเมินคุณค่า

ประเมินคุณค่าขององค์ประกอบต่าง ๆ ตามหลักการประเมินคุณค่าทางสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์ รวมถึงคุณค่าทางศิลปกรรมและวัฒนธรรมของแต่ละแห่งที่ศึกษา

1.3.5 แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

เสนอแนวทางการจัดการและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน) โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างความยั่งยืน และการส่งเสริมคุณค่าให้คงอยู่สืบไป

1.3.6 ระยะเวลาในการดำเนินการ

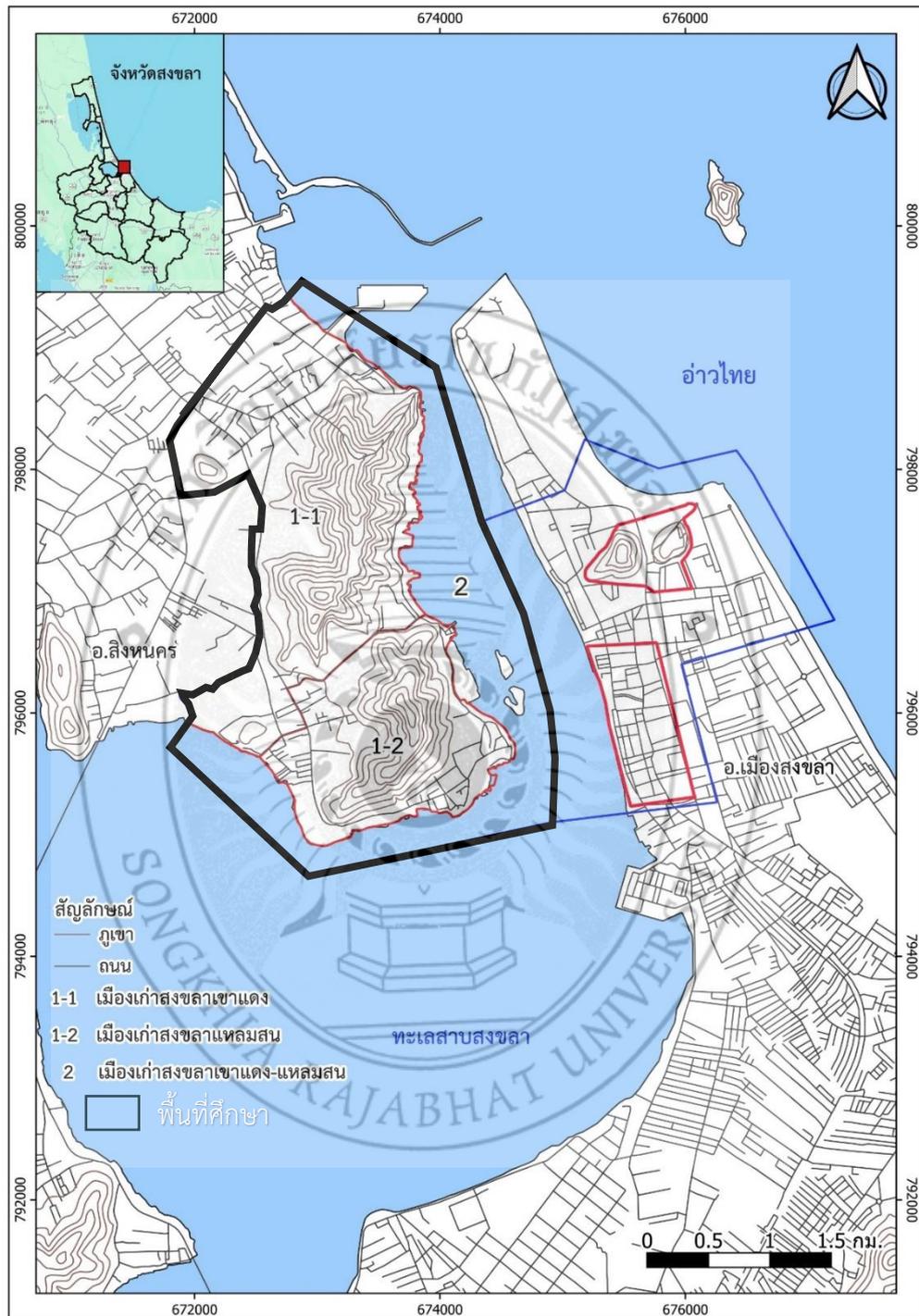
การเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ภายในระยะเวลา 12 เดือน

1.3.7 ข้อจำกัดของการวิจัย

การเข้าถึงบางพื้นที่อาจต้องได้รับอนุญาตจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1.4 สมมติฐานการวิจัย

การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน) จะนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน หากมีการนำข้อมูลทางประวัติศาสตร์และการวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมในการวางแผนจัดการร่วมกับชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ภาพที่ 1.1 พื้นที่การศึกษาเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

ที่มา: ผู้วิจัย

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

2.1 ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและศิลปกรรม เป็นส่วนหนึ่งของการรักษาคุณค่าที่สังคมยกย่องและมองว่ามีความสำคัญต่อการส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และวัฒนธรรมของชุมชน การประเมินนี้มีแนวคิดและทฤษฎีที่ถูกพัฒนาในระดับสากลเพื่อให้สามารถนำมาใช้ในการจัดการและอนุรักษ์พื้นที่ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ

2.1.1 การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในบริบทสมัยใหม่ในแนวคิดของ Alois Riegl

เริ่มต้นจากทฤษฎีพื้นฐานของ Alois Riegl (1858-1905) เป็นนักประวัติศาสตร์ศิลป์และนักปรัชญาชาวออสเตรีย ในปีคริสต์ศักราช 1903 (Riegl, 1903) ตีพิมพ์บทความสำคัญชื่อ “The Modern Cult of the Monument: Its Character and Its Origin” (เป็นภาษาเยอรมัน) โดยนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าที่แตกต่างในการอนุรักษ์โครงสร้างทางประวัติศาสตร์ บทความนี้ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษในปีคริสต์ศักราช 1982 (Riegl, 1982) เพื่อตอบสนองต่อการวิพากษ์วิจารณ์การนำรูปแบบและลวดลายทางประวัติศาสตร์มาใช้ในสถาปัตยกรรมที่เรียกว่า “postmodernist” โดยเน้นถึงการประเมินคุณค่าของอนุสรณ์สถานในสามประเภทหลัก (Ahmer, 2020) ได้แก่

2.1.1.1 อนุสรณ์สถานเจตนา (Intentional Monuments)

อนุสรณ์ที่สร้างขึ้นโดยตั้งใจเพื่อเป็นเครื่องเตือนความทรงจำของเหตุการณ์หรือบุคคลในอดีต เช่น อนุสรณ์สถานทางทหารหรือรูปปั้นที่ระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญ จุดประสงค์หลักของอนุสรณ์สถานเหล่านี้คือการทำให้คนรุ่นหลังระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ อนุสรณ์สถานประเภทนี้มีคุณค่าในการย้ำเตือนและอนุรักษ์ความทรงจำร่วมกันของสังคม

2.1.1.2 อนุสรณ์สถานประวัติศาสตร์ (Historical Monuments)

สิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญใด ๆ โดยตรง แต่กลายเป็นอนุสรณ์สถานโดยธรรมชาติเนื่องจากมีบทบาทสำคัญในช่วงเวลาหนึ่ง เช่น อาคารเก่าที่แสดงถึงช่วงเวลาสำคัญในการพัฒนาของมนุษยชาติ Riegl ชี้ให้เห็นว่าคุณค่าของอนุสรณ์ประวัติศาสตร์เกิดจากการที่สังคมยกย่องวัตถุหรือสิ่งปลูกสร้างที่แสดงถึงพัฒนาการในแต่ละช่วงของประวัติศาสตร์มนุษย์

2.1.1.3 อนุสรณ์สถานที่มีคุณค่าทางอายุ (Age-Value Monuments)

คุณค่าที่เกิดขึ้นจากการที่วัตถุหรือสิ่งก่อสร้างผ่านการใช้งานหรือกาลเวลามาอย่างยาวนาน อนุสรณ์สถานเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของกาลเวลา ซึ่งสร้างคุณค่าในตัวเองโดยไม่ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์หรือบุคคลในอดีต การที่อนุสรณ์สถานเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอายุขัยที่ยาวนานช่วยให้ผู้คนตระหนักถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา

Alois Riegl ได้ชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในการอนุรักษ์ระหว่าง Age-value (คุณค่าทางอายุ) และ Newness-value (คุณค่าของการฟื้นฟูให้เหมือนเดิม) โดย Age-value มุ่งเน้นที่การรักษาร่องรอยของกาลเวลา ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงการผ่านประวัติศาสตร์และความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของอนุสรณ์สถาน ในขณะที่ Newness-value เน้นการฟื้นฟูให้เหมือนเดิมเพื่อนำเสนอความสมบูรณ์แบบทางกายภาพและความงามเดิม

ความขัดแย้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างในแนวทางการอนุรักษ์ที่ทั้งสองแบบต้องการ ซึ่งในยุคใหม่ Riegl เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการหาจุดสมดุลระหว่างการรักษาความเก่าที่สะท้อนถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และการฟื้นฟูที่ตอบสนองความต้องการทางสังคมและสุนทรียศาสตร์ การอนุรักษ์ในยุคปัจจุบันไม่ได้หมายถึงการรักษารูปแบบดั้งเดิมเพียงอย่างเดียว แต่ต้องพิจารณาถึงคุณค่าที่สะสมมาผ่านกาลเวลา เช่น ความสำคัญทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตของชุมชน การเปลี่ยนแปลงในเชิงสังคม หรือแม้กระทั่งอารมณ์ความรู้สึกที่ผู้คนมีต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้น

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดของแนวคิดนี้ เช่น การอนุรักษ์เมืองเก่า สถาปัตยกรรมเก่าที่มีการสึกกร่อนตามกาลเวลา หากเน้น Age-value การรักษาร่องรอยการสึกกร่อนนั้นก็ทำให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ แต่หากเป็น Newness-value การฟื้นฟูสภาพให้กลับมาใหม่จะเน้นความสมบูรณ์แบบของรูปทรงและการใช้งานในปัจจุบัน

แนวคิดนี้ยังได้สร้างผลกระทบทางแนวคิดที่สำคัญต่อวิธีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในยุคหลัง การฟื้นฟูอาคารหรืออนุสรณ์สถานมักจะต้องพิจารณาว่า จะเน้นไปที่การฟื้นฟูให้เหมือนเดิมเพื่อรักษารูปแบบดั้งเดิม หรือจะปล่อยให้การเสื่อมสภาพเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงออกถึงความเก่าและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เช่นเดียวกับการอนุรักษ์โบราณสถานหรือเมืองเก่า ที่ต้องตัดสินใจว่าจะบูรณะให้กลับมาในสภาพใหม่หรือจะปล่อยให้สภาพปัจจุบันแสดงถึงประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาด้วยสภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเดิม

ผู้วิจัยได้สรุปตารางเปรียบเทียบระหว่าง Age-value และ Newness-value ตามแนวคิดของ Alois Riegl (Ahmer, 2020; Riegl, 1903, 1982) ดังแสดงในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบระหว่าง Age-value และ Newness-value ตามแนวคิดของ Alois Riegl

หัวข้อ	Age-value (คุณค่าทางอายุ)	Newness-value (คุณค่าของการฟื้นฟูให้เหมือนเดิม)
คำนิยาม	คุณค่าที่เกิดจากการผ่านกาลเวลาและการสึกกร่อนตามธรรมชาติ	คุณค่าที่เกิดจากการฟื้นฟูโครงสร้างให้เหมือนเดิมในสภาพใหม่
เป้าหมาย	เน้นการรักษาร่องรอยและความเสื่อมสภาพเพื่อแสดงถึงประวัติศาสตร์	เน้นการฟื้นฟูสู่สภาพเดิมเพื่อรักษาความสมบูรณ์และความงามดั้งเดิม
แนวทางการอนุรักษ์	รักษาสภาพเดิมตามกาลเวลา ไม่เน้นการซ่อมแซมมากเกินไป	ฟื้นฟูอาคารหรือสิ่งก่อสร้างให้กลับมาสู่สภาพเดิมที่สมบูรณ์
ผลลัพธ์	แสดงถึงความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์และกาลเวลา	สร้างความรู้สึกรักความสมบูรณ์และความใหม่เหมือนสร้างขึ้นใหม่
ตัวอย่าง	โบราณสถานที่ย่อยให้มีการเสื่อมตามธรรมชาติ เช่น กำแพงเมืองเก่า	การฟื้นฟูปราสาทหรืออาคารเก่าให้เหมือนต้นฉบับ เช่น การบูรณะวัด

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Ahmer (2020); Riegl, (1903, 1982)

2.1.2 แนวทางการประเมินและอนุรักษ์มรดกโลกของ UNESCO (2011)

แนวทางการประเมินและอนุรักษ์มรดกโลกของ UNESCO (2011) ที่ปรากฏใน "Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention" นำเสนอหลักเกณฑ์ในการกำหนดแหล่งมรดกโลกที่ต้องได้รับการปกป้องและอนุรักษ์ โดยยึดหลัก 3 ประการหลัก ได้แก่

2.1.2.1 ความแท้จริง (Authenticity)

องค์ประกอบของสถานที่ต้องสะท้อนความจริงในด้านรูปแบบและการใช้งานเดิม คำนึงถึงความซื่อสัตย์ของโครงสร้าง สภาพแวดล้อม วัสดุ และวิธีการก่อสร้าง

2.1.2.2 ความสมบูรณ์ (Integrity)

สถานที่ต้องคงสภาพเดิมให้ครบถ้วนและไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เหมาะสม ต้องไม่สูญเสียคุณค่าที่ทำให้สถานที่นั้นได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

- คุณค่าทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ (Cultural and Natural Significance)

ต้องมีคุณค่าที่สำคัญในระดับสากล ซึ่งอาจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม หรือธรรมชาติ โดยที่สถานที่นั้นต้องแสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่มีต่อมนุษยชาติในภาพรวม

ผู้วิจัยได้สรุปแนวทางการประเมินและอนุรักษ์มรดกโลกของ UNESCO (2011) ดังแสดงในตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 แนวทางการอนุรักษ์มรดกโลกของ UNESCO (2011)

แนวทางการอนุรักษ์	คำอธิบาย	กรณีศึกษา
ความแท้จริง (Authenticity)	สถานที่ต้องสะท้อนความจริงในด้านรูปแบบและการใช้งานเดิม คำนิยามถึงความซื่อสัตย์ของโครงสร้างสภาพแวดล้อม วัสดุ และวิธีการก่อสร้าง	เมืองเก่าเกียวโต ประเทศญี่ปุ่น ที่รักษาสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิม
ความสมบูรณ์ (Integrity)	สถานที่ต้องคงสภาพเดิมให้ครบถ้วนและไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เหมาะสม ต้องไม่สูญเสียคุณค่าที่ทำให้สถานที่นั้นได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก	มาชูปิกชู ประเทศเปรู ที่ยังคงรักษาโครงสร้างและภูมิทัศน์ในสภาพสมบูรณ์
คุณค่าทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ (Cultural and Natural Significance)	สถานที่ต้องมีคุณค่าที่สำคัญในระดับสากล ซึ่งอาจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม หรือธรรมชาติ โดยต้องแสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่มีต่อมนุษยชาติในภาพรวม	อุทยานแห่งชาติเซเรงเกตี ประเทศแทนซาเนีย ที่มีคุณค่าทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในระดับสากล

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก UNESCO (2011)

หลักการเหล่านี้ยังเน้นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ โดยส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทในการปกป้องมรดกของตนเอง นอกจากนี้ยังมีการพัฒนากรอบการดำเนินงานที่ชัดเจนเพื่อรับมือกับความท้าทายที่อาจส่งผลกระทบต่อแหล่งมรดก เช่น การพัฒนาเมือง การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวที่เกินความสามารถในการรองรับของสถานที่ แนวทางการประเมินและอนุรักษ์ของ UNESCO มุ่งเน้นการรักษาความแท้จริง ความสมบูรณ์ และความสำคัญระดับสากลของแหล่งมรดกโลก ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้มรดกเหล่านี้คงอยู่สำหรับคนรุ่นหลัง

2.1.3 การประเมินคุณค่าทางวัตถุและคุณค่าทางอารมณ์ในกระบวนการอนุรักษ์

Mason (2002) ได้นำเสนอแนวคิดที่ว่า การประเมินคุณค่าในการอนุรักษ์ควรครอบคลุมทั้ง คุณค่าทางวัตถุ (material values) และ คุณค่าทางอารมณ์และสังคม (non-material values) คุณค่าทางวัตถุ หมายถึงลักษณะทางกายภาพของโครงสร้าง เช่น รูปแบบสถาปัตยกรรม วัสดุ ก่อสร้าง หรือความงามทางศิลปกรรม ในขณะที่คุณค่าทางอารมณ์และสังคม หมายถึง ความรู้สึกผูกพันของผู้คนต่อสถานที่และบทบาทที่สถานที่เหล่านี้มีในชีวิตประจำวันของชุมชน เน้นว่าการประเมินคุณค่าไม่ควรพิจารณาเฉพาะในแง่กายภาพเท่านั้น แต่จะต้องพิจารณาถึง ความสัมพันธ์เชิงสังคมและอารมณ์ ที่ชุมชนหรือบุคคลมีต่อสถานที่นั้นด้วย เช่น ความสำคัญทางจิตวิญญาณ ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ หรือการใช้งานของพื้นที่ในบริบททางสังคมปัจจุบัน แนวคิดนี้สำคัญต่อกระบวนการอนุรักษ์ในปัจจุบัน เพราะการคำนึงถึงมิติทางอารมณ์และสังคมช่วยเพิ่มความหมายของการอนุรักษ์สถานที่เก่าแก่ โดยไม่เพียงรักษาโครงสร้างหรือความงามทางสถาปัตยกรรม แต่ยังคงรักษาความสำคัญในแง่ของสังคม วัฒนธรรม และความทรงจำที่สถานที่นั้นสร้างขึ้น ความรู้สึกเหล่านี้อาจมีความสำคัญเทียบเท่าหรือมากกว่าคุณค่าทางกายภาพในบริบทของการอนุรักษ์และการใช้งานพื้นที่ในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น สถานที่ที่เคยเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชนอาจมีคุณค่าทางอารมณ์สูง แม้จะไม่มีค่าเชิงโครงสร้างหรือศิลปกรรมมากนัก การประเมินคุณค่าในมิติทางอารมณ์และสังคมช่วยให้สามารถอนุรักษ์สถานที่เหล่านั้นอย่างมีความหมายและคงไว้ซึ่งความสำคัญสำหรับคนรุ่นหลัง ยังชี้ให้เห็นว่าการประเมินคุณค่าในแง่ของอารมณ์และสังคมจำเป็นต้องใช้วิธีการที่เปิดกว้างและยืดหยุ่น เนื่องจากคุณค่าเหล่านี้มักมีลักษณะเฉพาะตัวและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม ทำให้การประเมินต้องรวมถึงการรับฟังความคิดเห็นของชุมชนและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ร่วมกัน

สอดคล้องกับงานวิจัยของ Avrami et al., (2019) ได้นำเสนอกรอบการวิเคราะห์ที่เน้นความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเสนอแนวทางการประเมินคุณค่าที่รวมถึง การประเมินคุณค่าเชิงพหุวัฒนธรรม (multicultural values) สะท้อนถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ การประเมินเชิงพหุวัฒนธรรมนี้ช่วยให้การอนุรักษ์ไม่จำกัดอยู่เฉพาะในกรอบวัฒนธรรมเดียว แต่สามารถเข้าใจและรองรับความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อนได้

ภาพที่ 2.1 การลงพื้นที่สำรวจข้อมูลองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและสร้างความเข้าใจแก่ชุมชน
วิถีพุทธคลองแดนในโครงการการประกาศย่านชุมชนเก่าเป็นมรดกจังหวัด

ที่มา : Klong Dan (2022)

ภาพนี้ได้รับอนุญาตตามกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA) จากชุมชนวิถีพุทธคลองแดน
เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2565

สำหรับการประยุกต์ใช้ในประเทศไทย Inthanuchit et al., (2021) ได้นำเสนอในงานวิจัยเรื่อง การประเมินคุณค่าขององค์ประกอบมรดกทางวัฒนธรรมย่านชุมชนเก่าสู่มรดกจังหวัดสงขลา ศึกษาเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าองค์ประกอบศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (ภาพที่ 2.1) งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในกระบวนการอนุรักษ์ โดยเน้นว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องพิจารณาคุณค่าที่ชุมชนท้องถิ่นมีต่อพื้นที่ดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม หรือการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน แนวคิดและทฤษฎีการประเมินคุณค่าทางศิลปกรรมในระดับสากลได้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อให้ครอบคลุมทั้งด้านวัตถุและความสัมพันธ์ทางสังคม การประยุกต์ใช้ในประเทศไทยเช่นกรณีเมืองเก่าสงขลา ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการรักษามรดกทางศิลปกรรมโดยพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ผ่านการนำเสนอโดยหน่วยอนุรักษ์

สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมจังหวัดสงขลาแก่คณะอนุกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมท้องถิ่นประจำจังหวัดสงขลา จนได้รับการประกาศย่านชุมชนเก่าในจังหวัดสงขลาเป็นมรดกจังหวัดใน พุทธศักราช 2566 ได้แก่ ย่านชุมชนเก่าเกาะยอ ย่านชุมชนเก่าวิถีพุทธคลองแดน ย่านชุมชนเก่าย่านการค้าชุมทางรถไฟหาดใหญ่ ย่านชุมชนเก่าท่านางหอม และย่านชุมชนเก่าคูซูด (Provincial Office of Songkhla, 2023)

2.2 การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและครอบคลุมหลายมิติ การอนุรักษ์นี้ไม่ได้จำกัดเพียงการรักษาโครงสร้างหรือภูมิทัศน์ทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการคงไว้ซึ่งคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความทรงจำของสังคมที่สัมพันธ์กับภูมิทัศน์เหล่านั้น

2.2.1 ประวัติศาสตร์การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

ในหนังสือ "A History of Architectural Conservation" (Jokilehto, 2017) ได้เน้นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่ควบคู่ไปกับการดูแลภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยกล่าวว่าการอนุรักษ์ไม่เพียงเกี่ยวข้องกับการคงไว้ซึ่งโครงสร้างทางกายภาพ แต่ยังรวมถึงการรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่แสดงออกผ่านภูมิทัศน์ การอนุรักษ์เช่นนี้มีเป้าหมายหลักคือการรักษาเอกลักษณ์และความเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ ซึ่งแสดงถึงมิติทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมาผ่านกาลเวลา การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงต้องพิจารณาทั้งมิติทางกายภาพและสังคม การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งก่อสร้างกับบริบททางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การอนุรักษ์มีความหมายมากกว่าแค่การรักษารูปร่างของอาคารและยังชี้ให้เห็นว่าการอนุรักษ์ควรมีการปรับใช้ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน โดยไม่ละทิ้งคุณค่าและเอกลักษณ์ดั้งเดิมของภูมิทัศน์ การอนุรักษ์ในลักษณะนี้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการปกป้องและส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสร้างความยั่งยืนในการอนุรักษ์

Jokilehto (2017) ยังระบุว่าการอนุรักษ์ที่ดีควรพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิทัศน์และผู้คนที่อยู่ในพื้นที่นั้น การเข้าใจถึงคุณค่าทางศิลปกรรมและประวัติศาสตร์ของภูมิทัศน์ช่วยให้การอนุรักษ์สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งในด้านการปกป้องเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในทางที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมในปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้สรุปหลักการอนุรักษ์และกรณีศึกษาจากแนวคิดของ Jokilehto (2017) ดังแสดงในตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 หลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและกรณีศึกษาตามแนวคิดของ Jokilehto (2017)

หลักการอนุรักษ์	คำอธิบาย	กรณีศึกษา
การอนุรักษ์ โครงสร้างทาง กายภาพ	การปกป้องและฟื้นฟูสิ่งปลูก สร้างทางสถาปัตยกรรมให้คงไว้ ซึ่งรูปแบบดั้งเดิมและคุณค่าทาง ประวัติศาสตร์	การบูรณะโบสถ์ Notre-Dame ใน ฝรั่งเศส ที่เน้นการฟื้นฟูโครงสร้างทาง สถาปัตยกรรมแบบกอธิคดั้งเดิม
การรักษาคุณค่า ทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม	การรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่ สะท้อนถึงคุณค่าทาง ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ของชุมชนที่เกี่ยวข้อง	การอนุรักษ์เมืองเก่าซูโจวในจีน ที่ รักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและ สถาปัตยกรรมแบบจีนโบราณ
การวางแผนการ อนุรักษ์อย่างเป็น ระบบ	การพัฒนาแนวทางการอนุรักษ์ โดยคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงใน อนาคตและการใช้งานพื้นที่อย่าง ยั่งยืน	การอนุรักษ์เมืองเก่าในเอเธนส์ ประเทศ กรีซ ที่วางแผนเพื่อการท่องเที่ยวและ รักษาสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ ควบคู่ไปกับการพัฒนาสมัยใหม่
การมีส่วนร่วมของ ชุมชน	ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่นในการปกป้องและดูแล มรดกทางสถาปัตยกรรมและ วัฒนธรรม	การอนุรักษ์อาคารโบราณในเมืองคีโต ประเทศเอกวาดอร์ ที่ใช้กระบวนการมี ส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูและรักษา อาคารโบราณให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของ คนท้องถิ่นในปัจจุบัน
การอนุรักษ์และ ฟื้นฟูภูมิทัศน์ วัฒนธรรม	การรักษาภูมิทัศน์ที่มีคุณค่าทาง ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับการพัฒนา สิ่งแวดล้อมโดยไม่ทำลาย ความหมายทางประวัติศาสตร์	การฟื้นฟูเมืองเก่าลักซอร์ ประเทศอียิปต์ ซึ่งรวมถึงการอนุรักษ์ทั้งโครงสร้าง สถาปัตยกรรมโบราณและภูมิทัศน์ทาง วัฒนธรรมที่มีความสำคัญทาง ประวัติศาสตร์ในแง่ศาสนาและความเชื่อ โบราณ

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Jokilehto (2017)

2.2.2 แนวทางเชิงระบบเพื่อความยั่งยืน

Birnbaum (1994) นำเสนอแนวทางสำคัญในการจัดการและอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยเน้นถึงความจำเป็นของการวางแผนเชิงระบบเพื่อรักษาคุณค่าทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของภูมิทัศน์ในระยะยาว แนวทางนี้รวมถึงการผสมผสานการอนุรักษ์โครงสร้างทางกายภาพ เช่น สิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์ กับการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไม่เพียงแต่เป็นการปกป้องลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ แต่ยังต้องรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่เคยอาศัยและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าว และ การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมควรคำนึงถึงการวางแผนระยะยาว ซึ่งต้องตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและบริบททางสังคม การจัดการอย่างยั่งยืนนี้จะช่วยให้การอนุรักษ์สามารถรักษาทั้งองค์ประกอบทางธรรมชาติและวัฒนธรรมได้อย่างครอบคลุม การผสมผสานทั้งสองมิตินี้เป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นพื้นที่ที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงในสังคมและวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเป็นอีกหนึ่งประเด็นที่สำคัญในแนวทางของ (Birnbaum, 1994)

ผู้วิจัยได้สรุปกรณีศึกษาเกี่ยวกับการจัดการและอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามแนวทางของ (Birnbaum, 1994) ดังแสดงในตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4 กรณีศึกษาเกี่ยวกับการจัดการและอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Birnbaum, 1994)

หลักการอนุรักษ์	คำอธิบาย	กรณีศึกษา
การอนุรักษ์โครงสร้างทางกายภาพ	มุ่งเน้นการปกป้องโครงสร้างทางกายภาพของภูมิทัศน์และสิ่งปลูกสร้างที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์	การฟื้นฟูสวนสาธารณะ Central Park ในนิวยอร์ก โดยเน้นการรักษาโครงสร้างทางประวัติศาสตร์และธรรมชาติ
การรักษาองค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรม	คำนึงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคมที่เชื่อมโยงกับพื้นที่	การรักษาเขตเมืองเก่า Georgetown ในปีนัง ที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์
การวางแผนระยะยาว	การวางแผนอย่างเป็นระบบเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงในอนาคต	การวางแผนการพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่าสงขลาเพื่อรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยว
การมีส่วนร่วมของชุมชน	การส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม	การฟื้นฟูพื้นที่ที่ริมน้ำในกรุงเทพฯ ผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการออกแบบและพัฒนา

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Birnbaum (1994)

2.2.3 ความทรงจำทางวัฒนธรรม

ในบทความ “*Landscape and Memory*” (Schama, 1995) ได้เน้นถึงบทบาทสำคัญของความทรงจำที่สอดแทรกอยู่ในภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไม่ได้จำกัดอยู่แค่การรักษารูปแบบทางกายภาพของสถานที่เพียงอย่างเดียว แต่ยังครอบคลุมถึงการรักษาความหมายทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่ภูมิทัศน์มีต่อคนในชุมชน

Schama (1995) ได้อธิบายว่า ความทรงจำทางวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงกับภูมิทัศน์นั้นมีบทบาทในการสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ ภูมิทัศน์เหล่านั้นกลายเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ชุมชน การอนุรักษ์ที่คำนึงถึงความทรงจำเชิงวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากช่วยรักษาไม่เพียงแต่ลักษณะทางกายภาพ แต่ยังสะท้อนถึงประสบการณ์และความรู้สึกที่ชุมชนมีต่อพื้นที่เหล่านั้น การคงไว้ซึ่งความทรงจำทางวัฒนธรรมในภูมิทัศน์ช่วยให้การอนุรักษ์ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างมีความหมายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือวิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่ การผสมผสานนี้ทำให้การอนุรักษ์มีความยั่งยืนและคงคุณค่าทั้งในด้านกายภาพและอารมณ์

ผู้วิจัยได้สรุปหลักการอนุรักษ์และกรณีศึกษาจากแนวคิด Schama (1995) ดังแสดงในตารางที่ 2.5

ตารางที่ 2.5 ความทรงจำทางวัฒนธรรมตามแนวคิดของ Schama (1995)

แนวทางการอนุรักษ์	คำอธิบาย	กรณีศึกษา
การรักษาสถานที่ทางกายภาพ	การปกป้องและฟื้นฟูโครงสร้างหรือภูมิทัศน์ทางกายภาพให้คงรูปแบบดั้งเดิม	การฟื้นฟูเมืองเก่าฟลอเรนซ์ในอิตาลี ที่เน้นการรักษาโครงสร้างทางกายภาพแบบเรเนสซองส์
การคงไว้ซึ่งความหมายทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ	รักษาความหมายทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่ภูมิทัศน์สะท้อนถึงสำหรับชุมชน	การอนุรักษ์ทัชมาฮาล ประเทศอินเดีย ซึ่งสะท้อนถึงความหมายทางจิตวิญญาณของศาสนาและประวัติศาสตร์
ความทรงจำทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับภูมิทัศน์	ภูมิทัศน์ที่เชื่อมโยงกับความทรงจำของชุมชน ช่วยสร้างอัตลักษณ์และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมท้องถิ่น	การอนุรักษ์สวนลุมพินีในเนปาล ที่เชื่อมโยงกับความทรงจำทางศาสนา และเป็นสถานที่สำคัญในชีวิตของชาวพุทธทั่วโลก

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Schama (1995)

การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและความทรงจำทางวัฒนธรรมตามแนวคิดของ Schama (1995) ผู้วิจัยคาดว่าสามารถประยุกต์ใช้กับงานสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในประเทศไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถนำแนวคิดเหล่านี้มาปรับใช้ในการจัดการและอนุรักษ์พื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของไทย ดังนี้

- การรักษาสถานที่ทางกายภาพ

ในประเทศไทย มีสถานที่สำคัญทางศิลปกรรมหลายแห่ง เช่น วัดโบราณ พระราชวังเก่า หรือชุมชนเก่าทางประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์สถานที่เหล่านี้สามารถนำแนวทางของ Taylor มาใช้ในการรักษาโครงสร้างทางกายภาพ เช่น การบูรณะวัดพระแก้วหรือวัดอรุณราชวราราม เพื่อคงไว้ซึ่งสถาปัตยกรรมดั้งเดิม โดยการฟื้นฟูควรคำนึงถึงการใช้วัสดุดั้งเดิมและวิธีการก่อสร้างแบบดั้งเดิมเช่นเดียวกับการรักษาโครงสร้างทางกายภาพในต่างประเทศ

- การคงไว้ซึ่งความหมายทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ

งานสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของไทยมีมิติทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมที่ลึกซึ้ง เช่น การอนุรักษ์ศาลเจ้า ชุมชนเก่าที่มีประเพณีทางศาสนา หรือวัดโบราณ แนวทางของ Taylor สามารถนำมาใช้เพื่อรักษาความหมายทางจิตวิญญาณที่คนไทยมีต่อสถานที่นั้นๆ เช่น การอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าสงขลา ไม่เพียงแต่รักษาโครงสร้างอาคาร แต่ยังคงคำนึงถึงความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับประเพณีและวิถีชีวิตในพื้นที่

- ความทรงจำทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับภูมิทัศน์

ภูมิทัศน์ทางศิลปกรรมในไทยหลายแห่งมีความทรงจำทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับชีวิตของชุมชน เช่น การจัดงานประเพณีต่างๆ ในพื้นที่ศิลปกรรม แนวทางของ Taylor สามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์พื้นที่ที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ เช่น การอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าลำพูนหรือเชียงใหม่ ที่มีความทรงจำทางวัฒนธรรมอันยาวนาน ควบคู่กับการจัดงานเทศกาลและกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

การนำแนวทางเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในงานสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของไทยจะช่วยรักษาคุณค่าไม่เพียงแต่ในด้านกายภาพ แต่ยังช่วยสะท้อนถึงวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของพื้นที่นั้นๆ ทำให้การอนุรักษ์มีความลึกซึ้งและมีความหมายต่อชุมชนมากยิ่งขึ้น

2.2.4 คู่มือว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรม

ใน "The Heritage Reader" Fairclough (2008) ได้รวบรวมแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการจัดการและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยเน้นถึงการคำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการพื้นที่ภูมิทัศน์ การอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในมุมมองของผู้เขียนต้องคำนึงถึงการใช่ประโยชน์จากพื้นที่ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอย่างยั่งยืน ซึ่งหมายถึงการรักษาคุณค่าในเชิง

ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และสังคม ควบคู่ไปกับการรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและความต้องการทางเศรษฐกิจในอนาคต

Fairclough (2008) และทีมงานเน้นว่าการจัดการพื้นที่ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมต้องสอดคล้องกับคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสังคมที่พื้นที่นั้นสะท้อนออกมา ซึ่งหมายถึงการเข้าใจถึงความหมายเชิงวัฒนธรรมที่ฝังรากอยู่ในพื้นที่ เช่น อัตลักษณ์ของชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับภูมิทัศน์ การจัดการเช่นนี้จะช่วยให้การใช้ประโยชน์ในปัจจุบันไม่ขัดแย้งกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แต่สนับสนุนให้การใช้พื้นที่ที่เป็นไปอย่างยั่งยืนและเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ ในกระบวนการนี้ Fairclough (2008) ได้เสนอว่าการวางแผนและการจัดการพื้นที่ภูมิทัศน์ควรเป็นกระบวนการที่ยืดหยุ่นและรองรับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้แน่ใจว่าการใช้ประโยชน์พื้นที่ไม่ละเลยคุณค่าทางวัฒนธรรมและยังช่วยส่งเสริมให้มรดกนั้นยังคงมีความหมายและคุณค่าสำหรับคนรุ่นต่อไป

ผู้วิจัยได้สรุปหลักการอนุรักษ์และกรณีศึกษาจากแนวคิด Fairclough (2008) ดังแสดงในตารางที่ 2.6

ตารางที่ 2.6 แนวทางการจัดการและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจาก Fairclough et al. (2008)

แนวทางการจัดการและอนุรักษ์	คำอธิบาย	กรณีศึกษา
การคำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรม	การจัดการพื้นที่ภูมิทัศน์ต้องคำนึงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชุมชน	การจัดการภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าอยุธยา ที่คำนึงถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย
การใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างยั่งยืน	การใช้ประโยชน์พื้นที่ในปัจจุบันต้องไม่ทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรม และต้องสอดคล้องกับการรักษาพื้นที่ในระยะยาว	การใช้ประโยชน์พื้นที่วัดโพธิ์ในกรุงเทพฯ ซึ่งส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยไม่ทำลายคุณค่าทางประวัติศาสตร์
การรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสังคม	การรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสังคมควรเป็นหัวใจของการจัดการ เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมยังคงมีความหมายในอนาคต	การอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าในหลวงพระบาง ประเทศลาว ที่คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Fairclough et al. (2008)

แนวทางการจัดการและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่นำเสนอโดย Fairclough et al. (2008) สามารถประยุกต์ใช้กับงานสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในประเทศไทยได้ในหลายวิธี โดยเน้นการจัดการพื้นที่ภูมิทัศน์ที่รักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ รวมถึงการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ดังนี้

- การคำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรม

ในบริบทของงานสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในไทย การจัดการพื้นที่ที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม เช่น เมืองเก่าหรือโบราณสถาน ควรคำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าสงขลา ที่มีความสำคัญทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และศิลปกรรม สามารถนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้โดยให้ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทในการดูแลและปกป้องภูมิทัศน์ รวมถึงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น

- การใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างยั่งยืน

การใช้พื้นที่ศิลปกรรมในปัจจุบันต้องสอดคล้องกับการอนุรักษ์ เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ไม่ทำลายคุณค่าเดิมของพื้นที่ ตัวอย่างเช่น การจัดการวัดพระแก้ว ในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ควรเน้นการรักษาสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยไม่สร้างผลกระทบต่อโครงสร้างดั้งเดิม ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยให้ผู้เข้าชมได้รับรู้ถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม

- การรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสังคม

ในกรณีของพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เช่น วัดและอาคารโบราณ การจัดการที่ดีต้องคำนึงถึงการรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน เช่น การอนุรักษ์โบราณสถานในอยุธยา ที่ยังคงรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยการบูรณะโบราณสถานในลักษณะที่ไม่ทำลายโครงสร้างเดิม พร้อมกับส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปกป้องและดูแลพื้นที่เหล่านี้

- การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

การจัดการพื้นที่ศิลปกรรมในไทยควรเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนเป็นผู้มีความรู้สึกซึ่งเกี่ยวกับพื้นที่และประวัติศาสตร์ของตน ซึ่งการให้ชุมชนมีบทบาทสำคัญจะช่วยให้การอนุรักษ์มีความยั่งยืนและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การอนุรักษ์พื้นที่รอบพระนครศรีอยุธยา ที่สามารถดึงชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อรักษาความสมบูรณ์ของภูมิทัศน์และมรดกทางศิลปกรรมอย่างยั่งยืน

2.2.5 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน

Inthanuchit et al. (2019) ได้เสนอกรณีศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับคุณค่าและความหมายทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์นั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนนี้ไม่ได้เพียงแค่ช่วยในการอนุรักษ์โครงสร้างทางกายภาพของภูมิทัศน์ แต่ยังช่วยสร้างความรับผิดชอบร่วมกันในกลุ่มคนท้องถิ่น โดยการให้ชุมชนมีบทบาทในการจัดการและปกป้องพื้นที่ทางวัฒนธรรม จะทำให้เกิดความต่อเนื่องในการส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่คนรุ่นหลัง อีกทั้งยังช่วยให้การอนุรักษ์นั้นสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของชุมชน

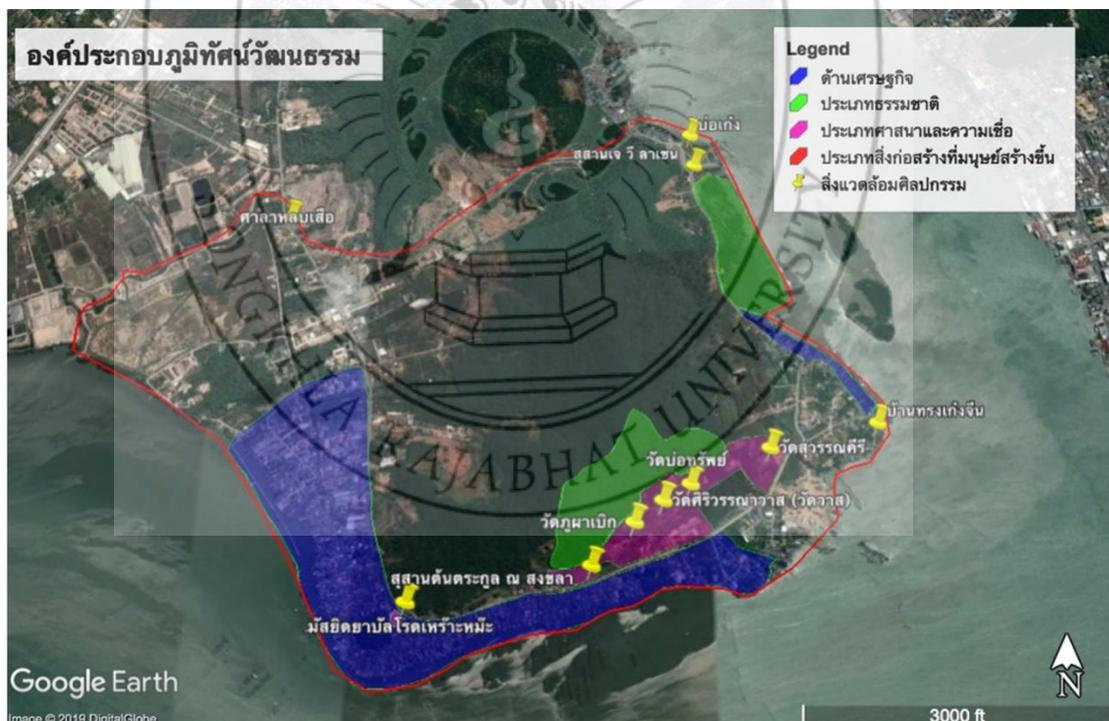
นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ยังเน้นถึงการผสมผสานระหว่างการรักษาโครงสร้างทางกายภาพและการส่งเสริมความสัมพันธ์ของชุมชนกับภูมิทัศน์ การจัดการเช่นนี้จะช่วยให้พื้นที่เหล่านั้นไม่เพียงแต่ได้รับการอนุรักษ์ในแง่กายภาพ แต่ยังคงไว้ซึ่งความหมายทางวัฒนธรรมที่ลึกซึ้ง ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชน การสร้างความร่วมมือในระดับชุมชนจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่นี้เกิดความยั่งยืน งานวิจัยนี้ประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบ่งออกเป็นสามด้าน ได้แก่ กายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมและวัฒนธรรม ดังแสดงในตารางที่ 2.7 และภาพที่ 2.2

ตารางที่ 2.7 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	ด้านกายภาพ	ด้านเศรษฐกิจ	ด้านสังคมและวัฒนธรรม
โบราณสถานทางประวัติศาสตร์	การสำรวจและอนุรักษ์โครงสร้างและสถานที่โบราณ	ส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์	เป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชน
สถาปัตยกรรมท้องถิ่น	การฟื้นฟูและรักษาอาคารและบ้านเรือนในแบบดั้งเดิม	การส่งเสริมให้พื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางสถาปัตยกรรมและสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน	การอนุรักษ์อัตลักษณ์และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนผ่านสถาปัตยกรรม
พื้นที่ชุมชนเก่า	การดูแลรักษาภูมิทัศน์และการจัดการโครงสร้างพื้นฐานในชุมชนเก่า	สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจในชุมชนผ่านการดึงดูดนักท่องเที่ยว	การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมของตน

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	ด้านกายภาพ	ด้านเศรษฐกิจ	ด้านสังคมและวัฒนธรรม
ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ	การรักษาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ลำธาร และภูเขาในพื้นที่	สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการพัฒนาชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม	สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติและความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวข้อง
วัดและศาสนสถาน	การอนุรักษ์โครงสร้างทางศาสนสถาน เช่น วัดและอาราม	การดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงศาสนาและสร้างรายได้จากกิจกรรมทางศาสนา	สะท้อนความเชื่อและจิตวิญญาณของชุมชนท้องถิ่น สร้างความเชื่อมโยงทางสังคมและจิตวิญญาณผ่านกิจกรรมทางศาสนา

ที่มา: Inthanuchit et al. (2019)

ภาพที่ 2.2 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน

ที่มา: Inthanuchit et al. (2019)

การประเมินดังกล่าวครอบคลุมทั้งมิติทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมและวัฒนธรรม ทำให้การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ที่มีความยั่งยืนและเชื่อมโยงกับชุมชน

2.3 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมและความเสี่ยง

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมและความเสี่ยงมักเกิดจากปัจจัยหลายประการที่ส่งผลต่อการพัฒนาและการดำรงรักษาวัฒนธรรม รวมถึงปัจจัยทางธรรมชาติและสังคม

2.3.1 หลักการบริหารจัดการที่ดีในภาคมรดกทางวัฒนธรรม

Shiple & Kovacs (2008) นำเสนอหลักการของการบริหารจัดการที่ดีในภาคส่วนมรดกทางวัฒนธรรม โดยอ้างอิงจากกรณีศึกษาระหว่างประเทศต่าง ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพซึ่งสามารถนำไปสู่การอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาต่าง ๆ ที่ถูกยกขึ้นมาในบทความ เช่น การบริหารจัดการมรดกโลกในประเทศแคนาดา และการดูแลมรดกทางสถาปัตยกรรมในยุโรป แสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ที่ดีจากการปฏิบัติตามหลักการเหล่านี้ โดยผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญของบทความนี้ ดังแสดงในตารางที่ 2.8

ตารางที่ 2.8 หลักการของการบริหารจัดการที่ดีในภาคส่วนมรดกทางวัฒนธรรม

หัวข้อหลัก	รายละเอียด/แนวคิดหลัก	กรณีศึกษา
การมีส่วนร่วมของชุมชน	ชุมชนท้องถิ่นควรมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และจัดการมรดกวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรง	กรณีการอนุรักษ์พื้นที่โบราณในแคนาดา ที่ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิธีการดูแลและปกป้องมรดกวัฒนธรรม
ความโปร่งใสและความรับผิดชอบ	การเปิดเผยข้อมูลที่สำคัญต่อสาธารณะ และการมีความรับผิดชอบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นสิ่งจำเป็น	การจัดการพื้นที่มรดกโลกในยุโรป ที่มีการเปิดเผยข้อมูลการบริหารจัดการ และการใช้จ่ายของงบประมาณอย่างโปร่งใส
การวางแผนและนโยบายที่รอบคอบ	การพัฒนาแผนงานและนโยบายที่สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงในระยะยาวช่วยให้การบริหารจัดการมรดกมีประสิทธิภาพมากขึ้น	แผนการจัดการมรดกทางสถาปัตยกรรมในเมืองเวนิส ที่มีนโยบายเคร่งครัดในการอนุรักษ์และใช้งานพื้นที่

ความร่วมมือระหว่างประเทศ	การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างประเทศเพื่อพัฒนาการบริหารจัดการมรดกอย่างยั่งยืน	ความร่วมมือระหว่างองค์กรอนุรักษ์ในยุโรปและแคนาดาในการพัฒนานโยบายการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วมกัน
--------------------------	---	--

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก (Shiplely & Kovacs, 2008)

2.3.2 ประวัติศาสตร์และทฤษฎีการอนุรักษ์ในอเมริกา

Murtagh (1988) เน้นถึงการพัฒนาทฤษฎีและนโยบายการอนุรักษ์ในสหรัฐอเมริกา พร้อมกรณีศึกษาเฉพาะที่แสดงถึงความสำคัญของการปกป้องและฟื้นฟูมรดกทางสถาปัตยกรรม ดังแสดงในตารางที่ 2.9

ตารางที่ 2.9 การรักษาเวลาทางประวัติศาสตร์

หัวข้อหลัก	รายละเอียด/แนวคิดหลัก	กรณีศึกษา
ประวัติศาสตร์การอนุรักษ์ในอเมริกา	หนังสือครอบคลุมประวัติศาสตร์ของการอนุรักษ์อาคารและสถานที่ทางประวัติศาสตร์ในอเมริกา	กรณีการอนุรักษ์พื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ในฟิลาเดลเฟีย เป็นหนึ่งในโครงการอนุรักษ์แรกๆ ของสหรัฐอเมริกา
ทฤษฎีการอนุรักษ์	นำเสนอทฤษฎีและแนวคิดต่างๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ เช่น การปกป้องความแท้จริงและลักษณะดั้งเดิมของอาคาร	การอนุรักษ์อาคารโบราณในบอสตัน ที่เน้นการคงลักษณะดั้งเดิมของอาคารในกระบวนการฟื้นฟู
วิวัฒนาการของนโยบายอนุรักษ์	สำรวจพัฒนาการของนโยบายการอนุรักษ์ในสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่การกำหนดเขตอนุรักษ์จนถึงการใช้กฎหมาย	การออกกฎหมาย National Historic Preservation Act (1966) ที่มีผลต่อการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทั่วประเทศ
การปฏิบัติและนโยบายในการอนุรักษ์	อธิบายถึงวิธีการและแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์ ซึ่งเน้นความสมดุลระหว่างการพัฒนาและการรักษามรดกทางสถาปัตยกรรม	กรณีอนุรักษ์ย่าน French Quarter ในเมืองนิวออร์ลีอันส์ ที่ต้องคำนึงถึงทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Murtagh (1988)

2.3.3 การจัดการมรดกวัฒนธรรมและการตีความเพื่อสร้างอัตลักษณ์

Howard (2003) เน้นถึงการจัดการมรดกวัฒนธรรมและการตีความเพื่อสร้างความเข้าใจในยุคปัจจุบัน พร้อมกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการอนุรักษ์และการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ดังแสดงในตารางที่ 2.10

ตารางที่ 2.10 การจัดการมรดกวัฒนธรรมและการตีความเพื่อสร้างความเข้าใจในยุคปัจจุบัน

หัวข้อหลัก	รายละเอียด/แนวคิดหลัก	กรณีศึกษา
การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม	หนังสือเน้นถึงวิธีการจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อให้สอดคล้องกับทั้งการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ในยุคปัจจุบัน	การจัดการแหล่งมรดกโลกที่สโตนเฮนจ์ในอังกฤษ โดยต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวที่สมดุล
การตีความมรดกทางวัฒนธรรม	เน้นถึงความสำคัญของการตีความมรดกในลักษณะที่เหมาะสมและเป็นที่น่าสนใจของคนยุคปัจจุบัน การนำเสนอข้อมูลและเรื่องราวที่น่าสนใจ	กรณีการตีความเรื่องราวของโรมันในปอมเปอี ที่เน้นการนำเสนอให้ผู้เยี่ยมชมสามารถเข้าใจชีวิตในอดีตได้ดีขึ้น
อัตลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรม	มรดกทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนและประเทศ การบริหารจัดการมรดกจึงมีผลต่อความรู้สึกทางวัฒนธรรม	การสร้างอัตลักษณ์ใหม่ผ่านการอนุรักษ์เมืองหลวงในอดีต เช่น กรุงเอเธนส์ เพื่อเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์กรีก
การอนุรักษ์และการเปลี่ยนแปลง	การอนุรักษ์ไม่ได้หมายถึงการหยุดการเปลี่ยนแปลง แต่ต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันและอนาคต	กรณีการฟื้นฟูอาคารเก่าในบาร์เซโลนา ซึ่งต้องปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตสมัยใหม่แต่ยังคงรักษาลักษณะดั้งเดิมไว้

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Howard (2003)

2.3.4 มรดกทางโบราณคดีกับการเมือง

Smith (2004) แสดงให้เห็นถึงบทบาทของการเมืองในการกำหนดและตีความมรดกทางโบราณคดี พร้อมกรณีศึกษาที่เชื่อมโยงระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมกับการเมืองและอัตลักษณ์ทางชาติ ดังแสดงในตารางที่ 2.11

ตารางที่ 2.11 บทบาทของการเมืองในการกำหนดและตีความมรดกทางโบราณคดี

หัวข้อหลัก	รายละเอียด/แนวคิดหลัก	กรณีศึกษา
การวิจารณ์แนวคิดโบราณคดีแบบดั้งเดิม	Smith วิจารณ์วิธีการโบราณคดีแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นเฉพาะด้านทางเทคนิคและการอนุรักษ์ แต่ละเลยบริบททางเมืองและสังคมของมรดก	การใช้โบราณคดีในการอ้างสิทธิ์ทางการเมืองในอิสราเอลและปาเลสไตน์ เพื่อตอกย้ำอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์
มรดกทางวัฒนธรรมกับการเมือง	มรดกทางวัฒนธรรมไม่ได้แยกออกจากการเมือง แต่ถูกกำหนดโดยกระบวนการทางการเมืองที่มีอำนาจควบคุมการตีความและการใช้งานมรดก	กรณีการใช้มรดกของโบราณสถานกรีก-โรมันในยุคสมัยใหม่เพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชาติสมัยใหม่
อัตลักษณ์และมรดกทางโบราณคดี	การปฏิบัติทางโบราณคดีมีส่วนช่วยในการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และชาติ ความขัดแย้งในการตีความมรดกมักเกี่ยวข้องกับอำนาจ	การใช้มรดกโบราณสถานในกรุงเอเธนส์เพื่อเสริมสร้างความเป็นชาติกรีกในช่วงศตวรรษที่ 19
ความขัดแย้งในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม	มรดกทางวัฒนธรรมมักเป็นจุดศูนย์กลางของความขัดแย้งทางการเมืองและความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ ซึ่งส่งผลต่อการจัดการและการอนุรักษ์	กรณีการขัดแย้งเรื่องการอนุรักษ์และการใช้งานโบราณสถานในตะวันออกกลาง ที่ถูกตีความและใช้งานในบริบททางการเมือง

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Smith (2004)

จากตารางที่ 2.11 แสดงให้เห็นว่ากระบวนการทางโบราณคดีไม่ได้มีเพียงแค่การสำรวจและอนุรักษ์ทางกายภาพของโบราณสถานเท่านั้น แต่ยังเป็นการปฏิบัติที่มีผลกระทบต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์และรัฐชาติ ทั้งในด้านการตีความและการใช้งานมรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีศึกษาการใช้มรดกทางโบราณคดีในพื้นที่อิสราเอลและปาเลสไตน์ โดยชี้ให้เห็นว่าการขุดค้นโบราณสถานถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการสร้างความชอบธรรมทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม รวมถึงการกำหนดอัตลักษณ์ของชาติและการอ้างสิทธิ์ในดินแดน สำหรับกรุงเอเธนส์ในศตวรรษที่ 19 Smith (2004) อธิบายว่าการฟื้นฟูโบราณสถานมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชาติกรีก โดยเชื่อมโยงประวัติศาสตร์โบราณกับการเมืองยุคใหม่ เพื่อเสริมสร้างความเป็นชาติกรีกในบริบทของยุโรป

2.3.5 ปัญหาความแท้จริงในแหล่งมรดกโลกในเขตเมือง

Pendlebury et al., (2009) มุ่งเน้นถึงปัญหาและความท้าทายในการรักษาความแท้จริง (Authenticity) ของแหล่งมรดกโลกในเขตเมือง โดยเฉพาะเมื่อเมืองที่มีสถานะเป็นมรดกโลกต้องเผชิญกับแรงกดดันจากการพัฒนาเมือง ซึ่งอาจขัดแย้งกับความพยายามในการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของสถานที่เหล่านั้น ดังแสดงในตารางที่ 2.12

ตารางที่ 2.12 ปัญหาและความท้าทายในการรักษาความแท้จริง

หัวข้อหลัก	รายละเอียด/แนวคิดหลัก	กรณีศึกษา
ความแท้จริง (Authenticity) กับการพัฒนาเมือง	การพัฒนาเมืองสามารถขัดแย้งกับการรักษาความแท้จริงทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของแหล่งมรดกโลก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาสามารถลดคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมได้	เมืองเวนิส, อิตาลี: แรงกดดันจากการท่องเที่ยวและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้เอกลักษณ์ดั้งเดิมของเมืองถูกคุกคาม
ความกดดันจากการท่องเที่ยว	การเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวอาจสร้างแรงกดดันในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของมรดกทางวัฒนธรรม	เมืองเอดินบะระ, สก็อตแลนด์: การพัฒนาพื้นที่ New Town เพื่อตอบสนองต่อธุรกิจและการท่องเที่ยวกระทบต่อเอกลักษณ์ดั้งเดิม
การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในเมือง	การจัดการพื้นที่มรดกในเมืองต้องคำนึงถึงการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนา เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน	เมืองบาร์เซโลนา, สเปน: การพัฒนาพื้นที่ของ Gaudí ต้องเผชิญกับการถกเถียงระหว่างการอนุรักษ์และการปรับปรุงเพื่อใช้ประโยชน์

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Pendlebury et al., (2009)

จากแนวคิดจากงานวิจัยและบทความของผู้เขียนที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงมาใช้ในการบริบทของการจัดการสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมของประเทศไทย ผู้วิจัยได้สรุปดังแสดงในตารางที่ 2.13

ตารางที่ 2.13 กรอบแนวคิดและการประยุกต์ใช้บริบทของงานวิจัยของการจัดการสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมของประเทศไทย

ผู้แต่ง	แนวคิดหลัก	การประยุกต์ใช้ในประเทศไทย
Shiple & Kovacs (2008)	หลักการบริหารจัดการที่ดีในภาคมรดกทางวัฒนธรรม	การมีส่วนร่วมของชุมชนไทยในพื้นที่มรดกศิลปกรรม เช่น โบราณสถาน วัดวาอาราม ควรมีการจัดทำแผนการบริหารจัดการที่โปร่งใส และมีความรับผิดชอบต่ออนุรักษ์ ทั้งการรักษาความสมบูรณ์และการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องต่อคนรุ่นใหม่
Murtagh (1988)	ประวัติศาสตร์และทฤษฎีการอนุรักษ์ในอเมริกา	การพัฒนาทฤษฎีการอนุรักษ์ของไทยควรคำนึงถึงประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ของศิลปกรรมท้องถิ่น โดยเรียนรู้จากการอนุรักษ์อาคารเก่าและโบราณสถานในอเมริกา เพื่อให้การอนุรักษ์ในไทยไม่เพียงแต่รักษาสภาพทางกายภาพ แต่ยังรวมถึงคุณค่าเชิงวัฒนธรรมด้วย
Howard (2003)	การจัดการมรดกวัฒนธรรมและการตีความเพื่อสร้างอัตลักษณ์	การจัดการพื้นที่ทางศิลปกรรมในไทย เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย หรืออยุธยา ควรเน้นการตีความที่ถูกต้องและสมบูรณ์ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชาติและเผยแพร่ความรู้ต่อสาธารณะและนักท่องเที่ยว ทั้งในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม
Smith (2004)	มรดกทางโบราณคดีกับการเมือง	การจัดการมรดกทางโบราณคดีและศิลปกรรมในไทย ควรคำนึงถึงผลกระทบทางการเมืองและอัตลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น การจัดการโบราณสถานในภาคใต้ ที่อาจถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง จึงควรให้ความสำคัญกับการตีความที่เป็นกลาง และสนับสนุนความเป็นธรรมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม
Pendlebury et al., (2009)	ปัญหาความแท้จริงในแหล่งมรดกโลกในเขตเมือง	การอนุรักษ์มรดกทางศิลปกรรมในเมืองไทย เช่น วัดหรืออาคารเก่าในกรุงเทพฯ ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากการพัฒนาเมือง การอนุรักษ์ควรคำนึงถึงการรักษาความแท้จริงของสถานที่ ในขณะที่พัฒนารองรับการใช้งานสมัยใหม่อย่างสมดุล

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย

2.4 การจัดการและพัฒนาพื้นที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

2.4.1 การรักษาสมดุระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์

Ashworth (1991) กล่าวถึงแนวทางและทฤษฎีการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในบริบทของเมืองประวัติศาสตร์ โดยเน้นการบริหารจัดการเมืองที่มีความสำคัญทางมรดกวัฒนธรรมเพื่อรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

โดยผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญของบทความนี้ ดังแสดงในตารางที่ 2.14

ตารางที่ 2.14 การรักษาสมดุระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์

หัวข้อ	คำอธิบาย	กรณีศึกษา	ผลลัพธ์
การจัดการพื้นที่อนุรักษ์	การอนุรักษ์ต้องคำนึงถึงการใช้งานปัจจุบันของอาคาร สถาปัตยกรรม และวิถีชีวิตของชุมชน ควบคู่ไปกับการรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์	เมืองเก่าหลวงพระบาง, ลาว: เมืองที่มีการอนุรักษ์อาคารโบราณ ควบคู่กับการปรับปรุงเพื่อรองรับการท่องเที่ยว	เมืองยังคงความเป็นเอกลักษณ์และสามารถพัฒนาทางเศรษฐกิจได้ผ่านการท่องเที่ยว
การพัฒนาที่ยั่งยืนในเมืองประวัติศาสตร์	การจัดการพื้นที่อนุรักษ์ต้องส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นและรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ไปพร้อมกัน โดยเน้นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่ไม่ทำลายอัตลักษณ์ของเมืองและพื้นที่	เมืองเก่าฮอยอัน, เวียดนาม: ใช้แนวทางการอนุรักษ์และการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	เศรษฐกิจท้องถิ่นเติบโตจากการท่องเที่ยว ขณะที่ยังคงรักษาสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมได้
บทบาทของชุมชนในการอนุรักษ์	การอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการจัดการพื้นที่ เนื่องจากชุมชนเป็นผู้ที่เข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรมของพื้นที่มากที่สุด	เมืองเก่าโบราณ เชียงใหม่, ไทย: ชุมชนมีบทบาทในการรักษาและปกป้องวัดวาอารามและอาคารสำคัญ	ชุมชนท้องถิ่นช่วยเสริมการอนุรักษ์ โดยการป้องกันการพัฒนาที่อาจส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของเมือง

หัวข้อ	คำอธิบาย	กรณีศึกษา	ผลลัพธ์
ความท้าทายในการอนุรักษ์	การรักษาสมดุระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาเป็นปัญหาหลัก เมือง	เมืองเก่าปารีส, ฝรั่งเศส: เผชิญกับ	การอนุรักษ์ต้องถูกนำมาประยุกต์ใช้กับการวางผังเมืองและนโยบาย
	ประวัติศาสตร์หลายแห่งเผชิญกับการขยายตัวของเมืองและการเปลี่ยนแปลง	การขยายตัวและความต้องการพื้นที่สำหรับที่อยู่อาศัยและธุรกิจ	เมืองและนโยบายเศรษฐกิจเพื่อหลีกเลี่ยงการทำลายโครงสร้างและบรรยากาศของเมือง
	ทางสังคมที่ไม่สอดคล้องกับคุณค่าดั้งเดิมของพื้นที่		

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Ashworth (1991)

ตัวอย่างกรณีศึกษาที่เลือกมาเป็นเมืองในเอเชียและยุโรป ซึ่งเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และใช้วิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับหลักการที่ Ashworth นำเสนอ

2.4.2 การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่ออนุรักษ์ศิลปกรรม

Timothy (2006) เน้นการทบทวนและสำรวจแนวคิดใหม่ ๆ ในการท่องเที่ยวเชิงมรดก (Heritage Tourism) โดยเฉพาะในบริบทของศตวรรษที่ 21 ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงมรดกมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการสร้างตัวตนทางสังคม และสำรวจการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในการท่องเที่ยวเชิงมรดกในศตวรรษที่ 21 โดยเน้นถึงการขยายตัวของความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงมรดกไม่ได้เป็นเพียงการชมแหล่งโบราณคดีหรือประวัติศาสตร์อีกต่อไป แต่รวมถึงการสัมผัสกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงมรดกยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างตัวตนทางวัฒนธรรม และสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังชี้ให้เห็นถึงความท้าทายในการจัดการแหล่งมรดกเพื่อให้การท่องเที่ยวมีความยั่งยืน

Timothy (2006) วิเคราะห์ที่ทันสมัยและลึกซึ้งในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงมรดก และให้มุมมองใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ

โดยผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญของบทความนี้ ดังแสดงในตารางที่ 2.15

ตารางที่ 2.15 การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่ออนุรักษ์ศิลปกรรม

หัวข้อ	คำอธิบาย	กรณีศึกษา	ผลลัพธ์
การเปลี่ยนแปลงแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงมรดก	การท่องเที่ยวเชิงมรดกในยุคนี้อาจครอบคลุมถึงวิถีชีวิต ประเพณี และความทรงจำของชุมชนมากกว่าการชมสถานที่ทางประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีเพียงอย่างเดียว	เมืองบานาร์ส (พาราณสี), อินเดีย: การท่องเที่ยวแบบวิถีชีวิตและพิธีกรรมทางศาสนาในเมืองที่มีความสำคัญทางศาสนา	นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และมีส่วนร่วมในพิธีกรรมศาสนาอันดูส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมทางศาสนา
การขยายขอบเขตของมรดก	มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน ประเพณีท้องถิ่น และการใช้ชีวิตประจำวันได้รับความสนใจมากขึ้นในการท่องเที่ยวเชิงมรดก	เทศกาลโอบง, ญี่ปุ่น: เทศกาลทางศาสนาพุทธและความเชื่อดั้งเดิมที่จัดขึ้นทุกปีเพื่อสักการะบรรพบุรุษ	นักท่องเที่ยวมีโอกาสสัมผัสและเข้าร่วมในประเพณีท้องถิ่น เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างชาวบ้านและนักท่องเที่ยว
การท่องเที่ยวเชิงมรดกเชิงสร้างสรรค์	การท่องเที่ยวเชิงมรดกในยุคนี้อาจส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่นผ่านกิจกรรมที่สร้างประสบการณ์และความทรงจำร่วมกัน	เมืองฟลอเรนซ์, อิตาลี: การเข้าร่วมเวิร์กช็อปศิลปะการปั้นเครื่องปั้นดินเผาดั้งเดิมกับช่างฝีมือท้องถิ่น	นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการทำงานศิลปะ ส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับมรดกทางศิลปะของฟลอเรนซ์ และสนับสนุนช่างฝีมือในท้องถิ่น
ผลกระทบทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวเชิงมรดก	การท่องเที่ยวเชิงมรดกสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนและสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น	เมืองบูร์ซา, ตุรกี: มรดกโลกที่พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม	เศรษฐกิจท้องถิ่นเติบโตผ่านการท่องเที่ยวเชิงมรดก ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของเมือง

หัวข้อ	คำอธิบาย	กรณีศึกษา	ผลลัพธ์
ความท้าทายในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงมรดก	การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงมรดกต้องเผชิญกับความท้าทายในการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกและการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว	อุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา, ไทย: เผชิญกับปัญหาจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นและการเสื่อมสภาพของแหล่งโบราณคดี	ความพยายามในการพัฒนาแผนการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเพื่อป้องกันการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Timothy (2006)

2.4.3 การสร้างฉันทามติในการอนุรักษ์

Pendlebury et al., (2009) ศึกษาวิวัฒนาการของแนวคิดและการปฏิบัติในการอนุรักษ์ (conservation) ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในยุคที่การสร้างฉันทามติ (consensus) ได้กลายเป็นหลักสำคัญในการบริหารจัดการเมืองและพื้นที่ทางวัฒนธรรม Pendlebury วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการอนุรักษ์ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมและการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเน้นบทบาทของผู้มีส่วนได้เสียหลายฝ่ายในการตัดสินใจด้านการอนุรักษ์

หนังสือ "Conservation in the Age of Consensus" ให้ภาพรวมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของการอนุรักษ์ในยุคที่การมีส่วนร่วมและการสร้างฉันทามติเป็นศูนย์กลาง Pendlebury ชี้ให้เห็นว่าการอนุรักษ์ในยุคปัจจุบันไม่สามารถดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญหรือหน่วยงานรัฐบาลเพียงฝ่ายเดียวได้ แต่ต้องคำนึงถึงความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม เขายังเตือนถึงความท้าทายที่เกิดขึ้นจากการสร้างฉันทามติ ซึ่งอาจทำให้การอนุรักษ์ต้องเผชิญกับความเสี่ยงในการสูญเสียเป้าหมายที่แท้จริง ถือเป็นผลงานที่สำคัญในการวิเคราะห์การอนุรักษ์ในบริบทสังคมที่ซับซ้อน โดยให้มุมมองใหม่เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในเมือง

โดยผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญของบทความนี้ ดังแสดงในตารางที่ 2.16

ตารางที่ 2.16 การสร้างฉันทามติในการอนุรักษ์

หัวข้อ	คำอธิบาย	กรณีศึกษา	ผลลัพธ์
การอนุรักษ์และการสร้างฉันทามติ	การอนุรักษ์ในยุคปัจจุบัน มุ่งเน้นการสร้างฉันทามติระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย หลากหลายฝ่าย เช่น ชุมชน นักพัฒนา ภาครัฐ เพื่อให้เกิดการตัดสินใจที่ครอบคลุมและมีความโปร่งใส	เมืองบาส, อังกฤษ: มีการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาครัฐในการอนุรักษ์ สถาปัตยกรรมโบราณ	เมืองได้รับการอนุรักษ์ ในฐานะมรดกโลก แต่ยังคงพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นด้วยการดึงดูดนักท่องเที่ยว
บทบาทของประชาชนในกระบวนการอนุรักษ์	การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการตัดสินใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์มีความสำคัญในการสร้างความโปร่งใสและความรู้สึกเป็นเจ้าของในพื้นที่อนุรักษ์	ย่านเมืองเก่า อัมสเตอร์ดัม, เนเธอร์แลนด์: ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว	ความร่วมมือระหว่างชุมชนและรัฐบาล ส่งเสริมการอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
การอนุรักษ์และการพัฒนาเศรษฐกิจ	การอนุรักษ์ต้องพิจารณาถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวหรือการใช้งานเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อนุรักษ์เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ	เมืองเก่าลิสบอน, โปรตุเกส: อนุรักษ์สถาปัตยกรรมและดึงดูดการลงทุนด้านการท่องเที่ยวและร้านอาหารในย่านเมืองเก่า	พื้นที่เมืองเก่ากลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ ส่งเสริมเศรษฐกิจโดยไม่ทำลายเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์
การเมืองของการอนุรักษ์	การตัดสินใจด้านการอนุรักษ์มักเกี่ยวข้องกับการเมือง เนื่องจากมีการต่อรองและการใช้ทรัพยากรระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ที่มีมุมมองต่างกัน	การอนุรักษ์กรุงปราก, สาธารณรัฐเช็ก: รัฐบาลใช้การอนุรักษ์เพื่อสร้างภาพลักษณ์เมืองที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว	แม้ว่าการอนุรักษ์จะส่งผลดีต่อการดึงดูดการลงทุน แต่การจัดการไม่ดีอาจทำให้การเมืองเข้ามาบีบบทบาทมากเกินไป ในกระบวนการอนุรักษ์

หัวข้อ	คำอธิบาย	กรณีศึกษา	ผลลัพธ์
ความท้าทายในการอนุรักษ์ในยุคฉันทามติ	การรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาเป็นความท้าทายสำคัญ เนื่องจากการตัดสินใจต้องประนีประนอมกับกลุ่มผลประโยชน์หลายฝ่าย	เขตอนุรักษ์กรุงโรม, อิตาลี: เผชิญความขัดแย้งระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการอนุรักษ์โบราณสถาน	การสร้างแผนพัฒนาที่ผสานการอนุรักษ์กับการพัฒนาเมืองช่วยลดความขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่าง ๆ

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Pendlebury et al., (2009)

2.4.4 การให้ความสำคัญกับมรดกที่จับต้องไม่ได้

Smith (2006) ศึกษา มรดกทางวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ความหมายและการใช้มรดกในเชิงสังคมและการเมือง โดย Smith นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ "Heritage as a process" ซึ่งเน้นว่ามรดกไม่ได้เป็นสิ่งที่คงที่หรือเป็นเพียงวัตถุที่จับต้องได้ แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ผ่านการเจรจาและการตีความของผู้คนในแต่ละยุคสมัย ดังแสดงในตารางที่ 2.17

ตารางที่ 2.17 การให้ความสำคัญกับมรดกที่จับต้องไม่ได้

หัวข้อ	คำอธิบาย	กรณีศึกษา	ผลลัพธ์
Authorized Heritage Discourse (AHD)	แนวคิดที่มรดกทางวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นผ่านการอนุมัติของหน่วยงาน เช่น รัฐบาล หรือองค์กรอนุรักษ์ โดยเน้นมรดกที่เป็นวัตถุและโครงสร้างทางกายภาพ	การอนุรักษ์พระราชวัง Buckingham, อังกฤษ: หน่วยงานทางการเน้นการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์อันมีชื่อเสียง	สถาปัตยกรรมที่สำคัญได้รับการดูแลเป็นอย่างดี แต่ไม่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น
มรดกในฐานะกระบวนการ (Heritage as a Process)	มรดกไม่ได้เป็นเพียงแค่วัตถุหรือสถานที่ แต่เป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ผ่านการตีความและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	ชุมชนพื้นเมืองแมริ, นิวซีแลนด์: มรดกของชุมชนถูกสร้างผ่านการเจรจาและการตีความระหว่างรัฐบาลและชุมชนท้องถิ่น	ชุมชนแมริมีบทบาทสำคัญในการตีความมรดกของตนเองและได้รับการสนับสนุนในการอนุรักษ์มรดกที่มีความหมายต่อชุมชน

หัวข้อ	คำอธิบาย	กรณีศึกษา	ผลลัพธ์
มรดกที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage)	มรดกที่ไม่ได้เป็นสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ แต่เป็นวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และความทรงจำที่ถูกส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น	เทศกาลโยจินโนะริ, ญี่ปุ่น: เทศกาลท้องถิ่นที่จัดขึ้นทุกปีเพื่อสืบสานประเพณีดั้งเดิมของชุมชน	การท่องเที่ยวเชิงมรดก ช่วยเสริมสร้างความสำคัญของประเพณีท้องถิ่นที่ไม่สามารถจับต้องได้ ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และถ่ายทอดต่อไป
มรดกและการสร้างตัวตน (Identity)	มรดกมีบทบาทสำคัญในการสร้างและยืนยันอัตลักษณ์ของกลุ่มคน ไม่ว่าจะเป็นในระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติ	การฟื้นฟูวัฒนธรรมคาตาลัน, สเปน: ชุมชนคาตาลันใช้มรดกและวัฒนธรรมของตนในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวและยืนยันอัตลักษณ์ของกลุ่ม	การใช้มรดกในการสร้างตัวตนช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน แต่ยังคงอาจเกิดความขัดแย้งกับกลุ่มวัฒนธรรมอื่น ๆ ในพื้นที่
มรดกในฐานะเครื่องมือทางการเมือง	มรดกสามารถถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจรัฐ หรือเป็นเครื่องมือในการต่อรองเชิงอำนาจในสังคมและการเมือง	เขตปาเลสไตน์, อิสราเอล: มรดกทางศาสนาและประวัติศาสตร์ถูกใช้ในการสร้างภาพลักษณ์และความชอบธรรมของทั้งสองฝ่ายในการต่อสู้ทางการเมือง	มรดกกลายเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการต่อรองทางการเมือง แต่การใช้มรดกเช่นนี้อาจทำให้เกิดความขัดแย้งและการแบ่งแยกในสังคม

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Smith (2006)

Smith (2006) ให้มุมมองใหม่เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม โดยเน้นว่ามรดกไม่ได้เป็นเพียงวัตถุหรือสถานที่ที่ต้องอนุรักษ์เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการตีความและการเจรจาในบริบททางสังคมและการเมือง Smith วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดการอนุรักษ์แบบดั้งเดิมที่เน้นวัตถุทางกายภาพ และเสนอว่าควรให้ความสำคัญกับมรดกที่จับต้องไม่ได้และการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการอนุรักษ์ มรดกจึงเป็นเครื่องมือที่มีอิทธิพลในกระบวนการสร้างตัวตน การต่อรองเชิงอำนาจ และการสร้างความหมายในสังคม

การประยุกต์ใช้แนวคิดจากงานวิชาการเหล่านี้ในบริบทของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในประเทศไทยสามารถทำได้ผ่านการอนุรักษ์ที่คำนึงถึงทั้งมรดกที่จับต้องได้และไม่ได้ การสร้างฉันทามติในการอนุรักษ์ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงมรดกที่ยั่งยืน และการสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมดนี้สามารถช่วยให้มรดกทางศิลปกรรมของไทยได้รับการรักษาไว้ในขณะที่ยังคงส่งเสริมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของท้องถิ่น จากแนวคิดจากงานวิจัยและบทความของผู้เขียนที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงมาใช้ในบริบทของการจัดการสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมของประเทศไทย ผู้วิจัยได้สรุปดังแสดงในตารางที่ 2.18

ตารางที่ 2.18 การจัดการและพัฒนาพื้นที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่สามารถประยุกต์ใช้กับประเทศไทย

หัวข้อ	คำอธิบาย	กรณีศึกษาในประเทศไทย	ผลลัพธ์ที่คาดหวัง
การสร้างฉันทามติในการอนุรักษ์ (Pendlebury et al., 2009)	การอนุรักษ์ควรมุ่งเน้นการสร้างฉันทามติร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ นักพัฒนา และชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและเห็นพ้องในแนวทางอนุรักษ์	อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย: การทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและชุมชนท้องถิ่นในการรักษาโบราณสถาน	การรักษาามรดกทางศิลปกรรมโดยได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและประชาชน ช่วยให้โครงการอนุรักษ์ประสบความสำเร็จและยั่งยืน
การให้ความสำคัญกับมรดกที่จับต้องไม่ได้ (Smith, 2004)	ควรให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ประเพณี วัฒนธรรม พื้นบ้าน และวิถีชีวิตของชุมชนที่สืบทอดต่อกันมา	ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา, อุบลราชธานี: ประเพณีที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคนได้รับการส่งเสริมผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ชุมชนมีส่วนร่วมในการรักษาประเพณีและวิถีชีวิตท้องถิ่น ทำให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของมรดกที่จับต้องไม่ได้ในท้องถิ่น
การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่ออนุรักษ์ศิลปกรรม (Timothy, 2006)	ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เชื่อมโยงกับการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในกระบวนการ	ชุมชนบ้านเชียง, อุตรดิตถ์: นักท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมเวิร์กช็อปการทำเครื่องปั้นดินเผาดั้งเดิม	นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ศิลปกรรมท้องถิ่น พร้อมทั้งสนับสนุนเศรษฐกิจในชุมชนและ

หัวข้อ	คำอธิบาย	กรณีศึกษาในประเทศไทย	ผลลัพธ์ที่คาดหวัง
	สร้างสรรค์และเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปกรรม		ส่งเสริมการอนุรักษ์งานศิลปะไทยโบราณ
การรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์ (Ashworth, 1991)	การพัฒนาเศรษฐกิจควรไปควบคู่กับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวหรือการพัฒนาที่สนับสนุนการอนุรักษ์ศิลปกรรม	เขตเมืองเก่าเชียงใหม่: การอนุรักษ์วัดและอาคารเก่าแก่พร้อมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการท่องเที่ยว	การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและศิลปกรรม ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและสร้างรายได้ให้กับชุมชน
มรดกและการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน (Smith, 2006)	มรดกทางศิลปกรรมมีบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์และความภูมิใจให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และตีความมรดก	งานฟื้นฟูศิลปกรรมวัดพระธาตุพนม, นครพนม: การฟื้นฟูและการอนุรักษ์ศิลปกรรมร่วมกับชุมชนท้องถิ่น	ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการรักษาศิลปกรรมของพื้นที่ สร้างความภูมิใจและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงมรดก

ที่มา: รวบรวมโดย ผู้วิจัย

2.5 แผนการจัดการและพัฒนาพื้นที่ลุ่มแควลุ่มศิลปกรรมในประเทศไทย

แผนการจัดการและพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมในประเทศไทย มีความสำคัญอย่างมากในการรักษาและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงการพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งการจัดการดังกล่าวจำเป็นต้องอิงอยู่บนพื้นฐานของกฎหมายที่เกี่ยวข้องและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ โดยมีหน่วยงานหลักหลายแห่งทำหน้าที่ในกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนา

2.5.1 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรม

- พระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2535

กฎหมายฉบับนี้กำหนดให้โบราณสถานและโบราณวัตถุอยู่ในความดูแลของรัฐ โดยห้ามมิให้มีการก่อสร้าง ดัดแปลง หรือทำลายโดยไม่ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมจะต้องดำเนินการภายใต้การควบคุมและดูแลตามกรอบกฎหมายนี้

- พระราชบัญญัติผังเมือง พุทธศักราช 2518 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม

กฎหมายนี้เกี่ยวข้องกับผังเมืองและการจัดการพื้นที่ในระดับชุมชนเมือง รวมถึงพื้นที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม โดยผังเมืองต้องคำนึงถึงการจัดการพื้นที่ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม และสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน

- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พุทธศักราช 2535

กฎหมายนี้กำหนดให้การพัฒนาทุกประเภท รวมถึงการพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรม ต้องอยู่ภายใต้การพิจารณาเรื่องผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) เป็นหน่วยงานที่ดูแลและควบคุมการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (EIA) สำหรับโครงการต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนาในพื้นที่ทางวัฒนธรรม

2.5.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของประเทศไทย

- ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พุทธศักราช 2561-2580)

ยุทธศาสตร์ชาติของไทยมีเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม ภายใต้กรอบการพัฒนาเชิงบูรณาการ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีเป้าหมายในการรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมดั้งเดิม ควบคู่กับการพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้มีมูลค่าเพิ่มในเชิงเศรษฐกิจ

- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พุทธศักราช 2566-2570)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับนี้ให้ความสำคัญกับการสร้างความยั่งยืนในทุกมิติ รวมถึงมิติทางวัฒนธรรม โดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยใช้มรดกทางวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรสำคัญในการพัฒนาประเทศ

2.5.3 หน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การจัดการและพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมในประเทศไทยถูกกำหนดโดยกรอบกฎหมายและยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่มุ่งเน้นการรักษาความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน หน่วยงานหลักอย่างกรมศิลปากร กรมผังเมือง และ สผ. มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับกฎหมายและ

ยุทธศาสตร์ของประเทศ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสร้างความยั่งยืน โดยผู้วิจัยได้สรุป หน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมในประเทศไทย พร้อมขอบเขตความรับผิดชอบ และ กรณีศึกษา ที่เกี่ยวข้อง ดังแสดงในตารางที่ 2.19

ตารางที่ 2.19 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและกรณีศึกษา

หน่วยงาน	ขอบเขตความรับผิดชอบ	กรณีศึกษา
กรมศิลปากร	- อนุรักษ์ บูรณะ และฟื้นฟู โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ - ตรวจสอบและ ออกใบอนุญาตสำหรับการ บูรณะพื้นที่ทางวัฒนธรรม - การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน และโครงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม	อุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา: กรมศิลปากรมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และบูรณะ โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรม ย่านเมืองเก่าสงขลา: การอนุรักษ์ โบราณสถานและบ้านเรือนเก่าแก่ใน ย่านเมืองเก่าที่ผสมผสานระหว่างศิลปะ จีนและยุโรป
กรมผังเมือง	- วางแผนและควบคุมการใช้ที่ดินในพื้นที่เมืองและชุมชน รวมถึงพื้นที่ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม - กำหนดเขตการใช้ที่ดินเพื่อให้เกิดการพัฒนาในพื้นที่เหล่านั้นไม่ส่งผลกระทบต่อมรดกทางวัฒนธรรม	เขตเมืองเก่าเชียงใหม่: การวางผังเมือง เพื่อรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมและ ควบคุมการใช้พื้นที่ให้สอดคล้องกับการ อนุรักษ์วัดและอาคารโบราณในเมืองเก่า สงขลาเมืองเก่า: การวางผังเมืองเพื่อ ควบคุมการพัฒนาสิ่งก่อสร้างใหม่ที่ สอดคล้องกับความเป็นเอกลักษณ์ของ เมืองเก่า
สำนักงานนโยบายและแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.)	- ประเมินและควบคุม ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) สำหรับโครงการพัฒนาในพื้นที่ที่มีความสำคัญทาง วัฒนธรรม - ตรวจสอบและ ควบคุมให้โครงการพัฒนาทำ ตามมาตรฐานเพื่อป้องกัน	โครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยววัดพระ ธาตุดอยสุเทพ: การพัฒนาแหล่ง ท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีความสำคัญทาง วัฒนธรรมได้รับการตรวจสอบ ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดย สผ. เขต เมืองเก่าสงขลา: การพัฒนาแหล่ง ท่องเที่ยวและกิจกรรมเชิงวัฒนธรรม

หน่วยงาน	ขอบเขตความรับผิดชอบ	กรณีศึกษา
	ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม	ต้องผ่านการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
กระทรวงวัฒนธรรม	- วางแผนและกำหนดนโยบายการส่งเสริมวัฒนธรรมของประเทศ - สนับสนุนโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางวัฒนธรรม รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	โครงการส่งเสริมประเพณีแห่เทียนพรรษา, อุบลราชธานี: กระทรวงวัฒนธรรมสนับสนุนการจัดกิจกรรมประเพณีแห่เทียนพรรษาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในท้องถิ่น งานวัฒนธรรมพื้นบ้านสงขลา: กระทรวงวัฒนธรรมส่งเสริมประเพณีพื้นบ้านและเทศกาลท้องถิ่นในสงขลา เช่น ประเพณีแข่งเรือ, เทศกาลอาหารพื้นเมือง
กรมการท่องเที่ยว	- สนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม - กำกับดูแลและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม	โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่บ้านเชียง, อุตรดิตถ์: พัฒนาและส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านเชียง โดยเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์มรดกทางโบราณคดี การท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่าสงขลา: กรมการท่องเที่ยวร่วมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในเมืองเก่า เช่น บ้านโบราณ, ถนนนางงาม
องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (อบต., เทศบาล)	- ดูแลการบริหารจัดการพื้นที่วัฒนธรรมในท้องถิ่น - ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น	เทศบาลนครนครศรีธรรมราช: อบต. และเทศบาลร่วมกับกรมศิลปากรในการอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ เทศบาลนครสงขลา: เทศบาลนครสงขลาร่วมกับกรมศิลปากรและหน่วยงานท้องถิ่นในการอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าและพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม

ที่มา: รวบรวมโดย ผู้วิจัย

อย่างไรก็ตามที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างมานั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการพันธกิจหลักของหน่วยงานรัฐเท่านั้น การจัดการและพัฒนาที่พื้นที่ทางสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจำเป็นต้องอาศัยการดำเนินงานแบบบูรณาการร่วมกันทุกภาคส่วน ตั้งแต่ระดับนานาชาติ ระดับชาติและระดับท้องถิ่น มิใช่เพียงแค่อำนาจหน้าที่ของรัฐแต่รวมถึงประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของมรดกชาติร่วมกัน ยกตัวอย่างเช่น ประสบการณ์ของผู้วิจัยที่ดำเนินงานในส่วนของ **หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสงขลา** แม้จะเป็นงานในพันธกิจที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นผู้ให้งบประมาณหลัก เพื่อดำเนินงานตามแผนงานประจำปีงบประมาณ พบว่า เหตุสำคัญที่สุดของพันธกิจการเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมคือการให้เยาวชนตระหนักในเรื่องของการรักษาและถนอมมรดกชาติทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความน่าเชื่อถือของข้อมูลและข้อเท็จจริงเกี่ยวกับแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น จะเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมด้านสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้มีความยั่งยืนต่อไป

2.5 เมืองเก่าและขอบเขต

2.5.1 นิยามความหมายของเมืองเก่า

เมืองเก่า ตามความหมายของระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนารัฐันโกสินทร์ และเมืองเก่า พุทธศักราช 2564 (Prime Minister's Office, 2021) หมายถึง

- เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน หรือที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะจำเพาะของสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์

- เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีรูปแบบผสมผสานสถาปัตยกรรมต่างถิ่น หรือมีลักษณะเป็นรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบต่อมาในยุคต่าง ๆ

- เมืองหรือบริเวณของเมืองที่เคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่ง และยังคงมีลักษณะเด่นประกอบด้วยโบราณสถาน

- เมืองหรือบริเวณของเมืองซึ่งโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หรือโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งสถาปัตยกรรมมีคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์

ปัจจุบันเมืองเก่าต่าง ๆ ในประเทศไทยได้รับผลกระทบเนื่องจากการขยายตัวของเมืองและชุมชน ทำให้เมืองเก่าต่าง ๆ ถูกลดทอนความสำคัญลง โดยเฉพาะเอกลักษณ์อันเป็นคุณค่าของเมือง ดังนั้นรัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าผ่านระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนารัฐันโกสินทร์ และเมืองเก่า พุทธศักราช 2564 โดยมี

รองนายกรัฐมนตรี ที่นายกรัฐมนตรีมอบหมายให้กำกับบริหารราชการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นประธานกรรมการ ทำหน้าที่วางนโยบาย กำหนดพื้นที่ และจัดทำแผนแม่บทแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี โดยให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการ

การประกาศเป็นเขตพื้นที่เมืองเก่าตามนโยบายของรัฐบาลนั้น ให้ความสำคัญกับ **“เมืองเก่าที่มีพลวัต”** ซึ่งยังมีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย มีความเคลื่อนไหวทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยรัฐบาลได้ให้ความสำคัญเมืองเก่าที่มีพลวัตมากกว่าเมืองเก่าเมืองเก่าที่เป็นเมืองโบราณที่ตัดขาดจากพลวัตของการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยในปัจจุบันแล้ว เนื่องจากเมืองโบราณ เช่น เมืองอยุธยา เมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย ดังกล่าวนั้นมีกลไกและกฎหมายที่คุ้มครองดูแลในฐานะการเป็นโบราณสถาน และมีกลไกการดูแลรักษาคุ้มครองค่าไว้ในฐานะการเป็นอุทยานประวัติศาสตร์อยู่แล้ว

ในขณะที่เมืองเก่าที่มีพลวัตนั้น คือเมืองเก่าที่ยังมีผู้คนตั้งถิ่นฐาน ยังมีความเคลื่อนไหวทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ประกอบกับมีลักษณะการใช้ที่ดินค่อนข้างสลับซับซ้อน จึงต้องการกลไกในการส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสมแล้ว อาจเกิดเหตุความเปลี่ยนแปลงที่ลดทอนคุณค่าและความหมายของมรดกวัฒนธรรมต่าง ๆ ในเมืองเก่าลง แต่หากมีการสร้างกลไกและเครื่องมือที่เหมาะสมในการอนุรักษ์คุณค่าพร้อมการใช้ประโยชน์ เมืองเก่าจะเป็นต้นทุนสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้แก่ชุมชนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

รัฐบาลให้ความสำคัญกับเมืองเก่าที่มีพลวัตด้วยเหตุผล คือ เมืองเก่ามีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนอย่างต่อเนื่องตลอดหน้าประวัติศาสตร์ และทำหน้าที่เป็นเมืองศูนย์กลางการบริหารราชการ ศูนย์กลางเศรษฐกิจและหน้าที่อื่น ๆ ของเมือง และเมื่อประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าแล้ว ย่อมจะทำให้พลเมืองที่อยู่อาศัยในเมืองเกิดความภาคภูมิใจ และได้รับประโยชน์ต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าในอนาคต และการใช้ประโยชน์เมืองเก่าในบริบทร่วมสมัย และเมื่อสามารถสร้างสมดุลของการอนุรักษ์และการพัฒนาบนฐานความยั่งยืนให้เกิดขึ้นแล้ว ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นในเมืองเก่าต่าง ๆ จะได้รับประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่สืบเนื่องจากการบริหารจัดการกับมรดกวัฒนธรรมเมือง อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกับการธำรงรักษาคุณค่าของเมืองเก่าควบคู่ไปด้วย

2.5.2 การจัดจำแนกกลุ่มเมืองเก่าในประเทศไทย

การจำแนกกลุ่มของเมืองเก่าที่มีพลวัตเพื่อนำไปสู่การ “ประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า” โดยจำแนกเมืองเก่าตาม “ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี” ซึ่งสัมพันธ์กับ “ขนาดของเมืองเก่า” ด้วย

ทั้งนี้ จากการศึกษาของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานั้น ได้นำไปสู่การจำแนกเมืองเก่าออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

- เมืองเก่ากลุ่มที่ 1

เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีลักษณะเป็นเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของรัฐจารีตโบราณ (Traditional State) หรือเมืองในเครือข่ายของรัฐโบราณ ทั้งนี้ยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมของยุคสมัยดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์ และยังเป็นเมืองที่มีพลวัตอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเมืองเก่าที่มีความเร่งด่วนในการจัดทำประกาศเป็นเมืองเก่า เพื่อเป็นกลไกในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองอย่างเหมาะสม คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า ได้พิจารณาจัดจำแนกเมืองเก่าในกลุ่มที่ 1 มีจำนวน 10 เมือง ได้แก่ เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าน่าน เมืองเก่าลำปาง เมืองเก่าลำพูนเมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองเก่าพิษณุโลก เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่าพิมาย เมืองเก่านครศรีธรรมราช และเมืองเก่าสงขลา

- เมืองเก่ากลุ่มที่ 2

เมืองเก่ากลุ่มนี้เป็นเมืองที่มีความสำคัญรองลงมาจากกลุ่มที่ 1 ทั้งในประเด็นเรื่องขนาดเมืองและมีมิติความสำคัญในหน้าประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ ยังมีการกลายเป็นเมืองที่ยังมีไม่สูงมากนัก ตลอดจนปัญหาจากภัยคุกคามด้านต่าง ๆ ยังไม่มากและเร่งด่วนเท่ากับเมืองเก่ากลุ่มที่ 1 คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่าได้พิจารณา จัดจำแนกเมืองเก่าในกลุ่มที่ 2 จำนวน 27 เมือง เพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าและกรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ได้แก่ เมืองเก่าเชียงราย เมืองเก่าพะเยา เมืองเก่าแพร่ เมืองเก่าตาก เมืองเก่าพิจิตร เมืองเก่าแม่ฮ่องสอน เมืองเก่าสรรคบุรี เมืองเก่าอุทธรณ์เมืองเก่าสุพรรณบุรี เมืองเก่ากาญจนบุรี เมืองเก่าราชบุรี เมืองเก่าเพชรบุรี เมืองเก่านครนายก เมืองเก่าระยอง เมืองเก่าจันทบุรี เมืองเก่านครราชสีมา เมืองเก่าบุรีรัมย์ เมืองเก่าสุรินทร์ เมืองเก่าร้อยเอ็ด เมืองเก่าสกลนคร เมืองเก่าระนอง เมืองเก่าตะกั่วป่า เมืองเก่าภูเก็ต เมืองเก่าปัตตานี เมืองเก่ายะลา เมืองเก่าสตูล และเมืองเก่านราธิวาส

- เมืองเก่ากลุ่มที่ 3

เมืองเก่ากลุ่มที่ 3 เป็นเมืองโบราณขนาดเล็ก มีหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมไม่มาก รวมทั้งมีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่ไม่มาก มีความหนาแน่นของการอยู่อาศัยเป็นชุมชนใน

ระดับตำบลหรืออำเภอ หรือบางแหล่งก็ไม่มีที่อยู่อาศัยจึงมีลักษณะเป็นเมืองร้าง ซึ่งยังไม่จำเป็นเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการประกาศเป็นเมืองเก่า

ด้วยคุณค่าและความหมายของเมืองเก่าที่เป็นต้นทุนสำคัญของการพัฒนาสู่ความยั่งยืนในทุกมิติด้วยตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างกลไกขับเคลื่อนให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าให้ดำรงคุณค่าสืบต่อไป จึงมีการผลักดันให้มี “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พุทธศักราช 2564 ในปัจจุบัน” (Prime Minister’s Office, 2021) เพื่อกำหนดนโยบาย แผนงาน มาตรการ และแนวทางเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมภาคเอกชน และประชาชนได้มีส่วนร่วมเพื่อธำรงรักษาคุณค่าของเมืองเก่าสืบไป

2.5.3 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พุทธศักราช 2564

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พุทธศักราช 2564 (Prime Minister’s Office, 2021) ได้กำหนดให้มีการแต่งตั้ง “คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า” ประกอบด้วยรองนายกรัฐมนตรี ที่นายกรัฐมนตรีมอบหมายให้กำกับการบริหารราชการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นประธานกรรมการ ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปลัดกระทรวงกลาโหม ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ เลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เลขาธิการพระราชวัง ผู้อำนวยการทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร อธิบดีกรมโยธาธิการและผังเมือง อธิบดีกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น อธิบดีกรมธนารักษ์ อธิบดีกรมศิลปากร ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นายกสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ นายกสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม และผู้ทรงคุณวุฒิไม่เกินเจ็ดคน

คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า ประกอบด้วยผู้มีอำนาจหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าโดยตรง เพื่อบริหารการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานต่าง ๆ ขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีผลสัมฤทธิ์ตามเป้าประสงค์ของระเบียบฯ ต่อไป โดยคณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

- วางนโยบาย กำหนดหน้าที่ และจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี

- จัดทำแนวทาง แผนปฏิบัติการและมาตรการต่าง ๆ เพื่อดำเนินการในพื้นที่
รับผิดชอบ

- ให้คำปรึกษาและความเห็นโครงการของรัฐในพื้นที่รับผิดชอบ
- สนับสนุนการจัดสรรงบประมาณให้แก่หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบ เพื่อดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า
- ออกระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า
เท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี
- สนับสนุน และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชน และภาคเอกชนได้มีส่วนร่วมในการ
อนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า
- ประสานงาน ติดตาม ตรวจสอบและกำกับดูแลให้การดำเนินงาน เป็นไปตาม
แนวทาง โครงการ และแผนงาน ที่ได้จัดทำไว้
- เชิญผู้แทนหน่วยงานราชการและภาคเอกชน หรือบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง มาให้คำ
ชี้แจงและข้อมูล
- แต่งตั้งคณะกรรมการ หรือคณะทำงานตามความจำเป็นและเหมาะสม เพื่อทำ
การแทนคณะกรรมการในเรื่องที่ได้รับมอบหมาย
- รายงานผลการดำเนินงานให้คณะรัฐมนตรีทราบตามที่เห็นสมควร
- ดำเนินการอื่นใดที่จำเป็น ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะรัฐมนตรี เพื่อให้การ
อนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าประสบความสำเร็จ

2.5.4 การกำหนดขอบเขตและการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า

เพื่อให้การบริหารจัดการในพื้นที่เมืองเก่า มีการขับเคลื่อนและดำเนินงานอย่างเป็น
รูปธรรมและทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตลอดจนรับมือกับประเด็นที่จะส่งผล
กระทบต่อการธำรงรักษาคคุณค่าในมิติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองเก่า ภายใต้ “ระเบียบสำนัก
นายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พุทธศักราช 2564”
(Prime Minister’s Office, 2021)

ขั้นตอนแรกของการดำเนินการศึกษาเพื่อการ “กำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า” ใช้
การศึกษาข้อมูลในมิติต่าง ๆ ทั้งการปริทัศน์การศึกษาเพื่อทบทวนวรรณกรรมและผลการศึกษาที่ผ่าน
มา (Literature Review) ในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรวม เพื่อทำความเข้าใจสถานภาพขององค์
ความรู้และข้อเสนอทางวิชาการที่มีอยู่ในพื้นที่ศึกษา ตลอดจนเพื่อทบทวนว่าในพื้นที่เป้าหมายนั้นมี

โครงการใด ๆ ที่เกี่ยวเนื่องและได้ดำเนินการมาแล้วบ้าง อันจะนำไปสู่การวางแผนการดำเนินการในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมบนฐานความเข้าใจในองค์ความรู้ และคุณค่าของพื้นที่

รวมทั้งการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งหลักฐานชั้นต้น เอกสารชั้นรองต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดต้องนำมาสู่กระบวนการทำสารคดีวิพากษ์เพื่อกลั่นกรองข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และข้อเสนอทางวิชาการต่าง ๆ ให้กระจ่างชัด ตลอดจนการชำระข้อมูล และลำดับเวลาของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ให้ถูกต้องแม่นยำ

เมื่อมีความเข้าใจพื้นฐานต่อพื้นที่เมืองเก่าแล้วจะนำไปสู่การลง “เก็บข้อมูลภาคสนาม” ซึ่งจะให้ความสำคัญกับ “การวิจัยแบบการบันทึกข้อมูล (Documentation Research)” ซึ่งจะบันทึกข้อมูลประเภทต่าง ๆ ทั้ง “การสำรวจจริงวัดมรดกสถาปัตยกรรม” “การบันทึกภาพถ่ายสภาพปัจจุบัน” “การเก็บพิกัดทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้ง” ตลอดจน “การสัมภาษณ์” เพื่อให้ได้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่แฝงฝังอยู่ในความทรงจำของผู้คนในเมือง ซึ่งข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนี้มักไม่ปรากฏในหลักฐานลายลักษณ์อื่น ๆ เพื่อนำข้อมูลที่รอบด้านจากกระบวนการปฏิบัติการภาคสนามมาสู่การประมวลผลเพื่อทำความเข้าใจ **“คุณค่าแลความสำคัญของพื้นที่เมืองเก่า”**

จากการศึกษาภาคสนามและการปริทัศน์เพื่อทบทวนสถานภาพของความรู้ จะนำมาใช้ในการเรียบเรียงเนื้อหาว่าด้วย “ความสำคัญของพื้นที่เมืองเก่า” ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างเนื้อหา คือ “ความเป็นมา พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และการตั้งถิ่นฐาน” เพื่อเรียบเรียงเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานและบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่เมืองเก่า เพื่อเป็นฐานคิดในการทำความเข้าใจประเด็นเรื่องคุณค่าและพัฒนาการของเมืองซึ่งขั้นตอนการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ด้วยระเบียบวิธีทางวิชาการ และการวิจัยที่รัดกุมในการค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี มรดกทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนมรดกวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นกายภาพเป็นประจักษ์ (Tangible Cultural Heritage) และมรดกวัฒนธรรมจับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ประกอบสร้างกันเป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวของเมืองเก่าแต่ละเมือง

ในการจัดทำฐานข้อมูลเพื่อประกอบการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า นั้น ได้รวบรวมข้อมูลเชิงพื้นที่มาเพื่อประกอบการพิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ของเมือง อาทิ

- “องค์ประกอบเมืองที่แสดงขอบเขตทางกายภาพของเมือง” คือป้อม ประตู คูเมือง กำแพงเมือง ซึ่งเป็นโบราณสถานที่สำคัญของเมือง

- “แบบแผนโครงข่ายคมนาคมในเขตเมืองเก่า” หมายถึง เส้นทางสัญจรต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่เมืองเก่าหรือพื้นที่เกี่ยวเนื่อง มีทั้งที่เส้นทางสัญจรทางบก และเส้นทางสัญจรทางน้ำ ซึ่งต่างเชื่อมโยงกันเป็นโครงข่ายเส้นทางสัญจรของผู้คนในอดีตที่ใช้ไปมาหากันในเมือง เช่น แม่น้ำลพบุรี และ

เครือข่ายคลองในเมืองเก่าลพบุรี แม่น้ำแม่กลางที่เมืองเก่าราชบุรี เป็นต้น และต่อมาเมื่อมีการพัฒนา ระบบการขนส่งทางรางนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ในเมืองเก่าหลายเมืองจะมีองค์ประกอบ เป็นสถานีรถไฟและรางรถไฟ เช่น เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่าราชบุรี เมืองเก่าสุรินทร์ เป็นต้น

- “จุดหมายตาในบริเวณเมืองเก่า” เป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงเป็นภาพ จำของเมืองอันมีลักษณะที่มีความโดดเด่น และเป็นสัญลักษณ์บ่งชี้ถึงความเป็นสถานที่ของเมืองเก่า นั้น ๆ ทั้งนี้ อาจจะเป็นสถานที่ทางธรรมชาติ เช่น ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ใหญ่ เป็นต้น

- “ย่านและบริเวณที่สำคัญและมีคุณค่าของเมืองเก่า” เนื่องจากในเมืองเก่า ประกอบด้วยย่านต่าง ๆ ซึ่งอาจจะมีศูนย์กลางเป็นที่ทำการหน่วยงานภาครัฐ สถานียขนส่ง สถานีรถไฟ ตลาด หรือศาสนสถานในเมืองเก่า ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานของผู้คน รวมกันเป็นย่าน สร้างให้เกิดพลวัตทาง สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจภายในพื้นที่ย่านและประกอบสร้างให้เมืองเก่าเป็นเมืองที่มีพลวัต

- “ธรรมชาติในเมืองเก่า” หมายถึง สภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ ที่ปรากฏอยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่า อาจจะเป็นลักษณะของภูมิประเทศในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ภูเขา ดอย แม่น้ำ คู คลอง หนองน้ำ ทะเลสาบ

ทั้งนี้ ในภาพรวมของการศึกษาจะทำให้ข้อมูล “สถานภาพของเมืองเก่า” ซึ่งมุ่ง หมายเพื่อทราบสภาพข้อเท็จจริงเมืองเก่าว่าในปัจจุบันมีสถานการณ์อย่างไร ทั้งข้อมูลว่าด้วย องค์ประกอบของเมืองเก่ามีอะไรบ้าง และมีสภาพปัจจุบันเป็นอย่างไร (Existing Condition) สถานการณ์ด้านการอนุรักษ์ และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงลดทอนคุณค่าขององค์ประกอบของ เมืองเก่ามีหรือไม่ และเป็นอย่างไร ผู้มีอำนาจหน้าที่หรือสิทธิในการครอบครองดูแลเป็นอย่างไร พื้นที่ ในเมืองเป้าหมายในการศึกษาประกอบไปด้วยพื้นที่ในลักษณะใดบ้าง

เมื่อจัดเก็บข้อมูลแวดล้อมดังกล่าวมาข้างต้น นำข้อมูลองค์ประกอบต่าง ๆ ที่อยู่ใน ขอบเขตพื้นที่เป้าหมายมาวิเคราะห์อย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว ข้อมูลเชิงพื้นที่จากการเก็บข้อมูล ผลลัพธ์ของการดำเนินการในส่วนนี้จะนำไปสู่การกำหนด “ร่างขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า” ซึ่งร่าง ขอบเขตดังกล่าวนี้จะมีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ที่มีจำนวนของแหล่งมรดกวัฒนธรรมและธรรมชาติที่ สำคัญ และมีจำนวนแหล่งที่เป็นประจักษ์ และประกอบด้วยคุณค่าและความหมายที่ร่วมกันประกอบ สร้างขึ้นเป็นต้นทุนของเมืองที่แสดงถึงคุณลักษณะของการเป็นเมืองเก่าที่ทรงคุณค่า

เมื่อดำเนินการจัดทำร่างขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า จากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม จาก การศึกษาเอกสารต่าง ๆ อย่างรอบด้าน และผ่านกระบวนการวิเคราะห์ด้วยระเบียบวิธีในการวิจัยที่ รัดกุมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการนำร่างขอบเขตไปสู่การนำเสนอในเวทีสาธารณะ โดย ในขั้นตอนนี้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานราชการในจังหวัด และ

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ตลอดจนดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการรับรู้ความเข้าใจ ต่อ “การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า” เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่เมืองเก่า ทั้ง หน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และภาคธุรกิจในพื้นที่ร่วมกัน ตัดสินใจ รวมทั้งชี้แจงตอบข้อซักถามในประเด็นที่ทุกหน่วยงานสนใจหรือมีข้อสงสัย จากนั้นจึงนำผลการประชุมระดมความคิดเห็น ตลอดจนข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่ได้รับจากขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วนนำมาประมวลผลและเสนอต่อ “คณะกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่า” พิจารณาและให้ความเห็นชอบ

จากนั้นจึงนำร่างขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จากภาคส่วนต่าง ๆ ของท้องถิ่น โดยคณะกรรมการที่เกี่ยวข้อง ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พิจารณาให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เมื่อดำเนินการครบตามขั้นตอนแล้ว จึงเสนอคณะกรรมการฯ และคณะรัฐมนตรีพิจารณาให้ความเห็นชอบเพื่อประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าต่อไป

ซึ่งคณะกรรมการฯ โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีได้ประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่ากลุ่มที่ 1 แล้ว รวม 9 เมือง (เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าลำพูน เมืองเก่าลำปาง เมืองเก่าน่าน เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่าพิจิตร เมืองเก่านครศรีธรรมราช และเมืองเก่าสงขลา) สำหรับเมืองเก่ากลุ่มที่ 2 คณะกรรมการฯ ในการประชุมครั้งที่ 1/2556 เมื่อวันที่ 22 มกราคม พุทธศักราช 2556 ลงมติเห็นชอบการจัดลำดับความสำคัญเมืองเก่ากลุ่มที่ 2 รวม 27 เมือง และเห็นชอบให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดำเนินการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าและกรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ดังแสดงในตารางที่ 2.20 ดังนี้

ตารางที่ 2.20 เมืองเก่ากลุ่มที่ 2 โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี

ภาค	เมืองเก่า	วันที่ได้รับมติเห็นชอบ
ภาคเหนือ	เมืองเก่าแพร่, เมืองเก่าเชียงราย,	แพร่ - 10 ก.พ. 2558
	เมืองเก่าพะเยา, เมืองเก่าพิจิตร, เมือง	เชียงราย - 12 พ.ค. 2558
	เก่าตาก, เมืองเก่าแม่ฮ่องสอน	พะเยา, ตาก - 5 เม.ย. 2559
		พิจิตร, แม่ฮ่องสอน - 31 ก.ค. 2561
ภาคกลาง	เมืองเก่าเพชรบุรี, เมืองเก่าสุพรรณบุรี,	เพชรบุรี - 10 ก.พ. 2558
	เมืองเก่ากาญจนบุรี, เมืองเก่าราชบุรี,	สุพรรณบุรี - 12 พ.ค. 2558
	เมืองเก่าอู่ทอง, เมืองเก่าสรรคบุรี	กาญจนบุรี - 31 ก.ค. 2561

ภาค	เมืองเก่า	วันที่ได้รับมติเห็นชอบ
		ราชบุรี - 11 เม.ย. 2560
ภาคตะวันออก	เมืองเก่าจันทบุรี, เมืองเก่าระยอง, เมืองเก่านครนายก	จันทบุรี - 10 ก.พ. 2558 ระยอง - 12 พ.ค. 2558 นครนายก - ไม่มีข้อมูล
ภาคตะวันออก เฉิงเหนือ	เมืองเก่าร้อยเอ็ด, เมืองเก่าบุรีรัมย์, เมืองเก่านครราชสีมา, เมืองเก่า สุรินทร์, เมืองเก่าสกลนคร	ร้อยเอ็ด - 6 ต.ค. 2563 บุรีรัมย์ - 12 พ.ค. 2558 นครราชสีมา - 5 เม.ย. 2559 สุรินทร์ - 11 เม.ย. 2560 สกลนคร - 5 เม.ย. 2559
ภาคใต้	เมืองเก่าภูเก็ต, เมืองเก่าปัตตานี, เมือง เก่าตะกั่วป่า, เมืองเก่าสตูล, เมืองเก่า สงขลา, เมืองเก่ายะลา, เมืองเก่า นราธิวาส, เมืองเก่าระนอง	ภูเก็ต - 11 เม.ย. 2560 ปัตตานี - 10 ก.พ. 2558 ตะกั่วป่า - 12 พ.ค. 2558 สตูล - 5 เม.ย. 2559 สงขลา - 13 ธ.ค. 2553 ยะลา, นราธิวาส - 31 ก.ค. 2561 ระนอง - 11 เม.ย. 2560

ที่มา: รวบรวมโดย ผู้วิจัย

สำหรับเมืองเก่าสงขลา คณะกรรมการการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ได้ประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลา เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พุทธศักราช 2553 (Committee for the Conservation and Development of Rattanakosin Island and Ancient Cities, 2010) ครอบคลุมพื้นที่ 4.335 ตารางกิโลเมตร โดยมีอาณาเขตดังนี้

- **ทิศเหนือ** จดแนวถนนชลเจริญตัดกับถนนแหลมสนอ่อน และเชื่อมกับแนวถนนท่ามูม 60 ongsak กับถนนแหลมสนอ่อนและแนวเขตห่างออกไปจากฝั่งทะเลด้านทิศเหนือเป็นระยะ 250 เมตร

- **ทิศใต้** จดถนนกำแพงเพชร

- **ทิศตะวันออก** จดแนวห่างออกไปจากฝั่งทะเลด้านตะวันออกระยะ 250 เมตร มาตลอดแนวด้านใต้ จดแนวเขตห่างจากถนนปลาท่าด้านใต้ 100 เมตร และเชื่อมกับแนวเขตทางรถไฟด้านตะวันออกมาจนจดถนนกำแพงเพชร

- **ทิศตะวันตก** จดแนวห่างออกไปจากฝั่งทะเลสาบสงขลา ระยะ 250 เมตร จากถนน
ชลเจริญถึงถนนกำแพงเพชร

ภาพที่ 2.3 ขอบเขตเมืองเก่าสงขลาฝั่งบ่อย่าง

ที่มา : Committee for the Conservation and Development of Rattanakosin Island and Ancient Cities (2010)

ต่อมาเมื่อวันที่ 29 มกราคม พุทธศักราช 2562 ที่ประชุมคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าสงขลา มีมติเห็นชอบการขยายเขตเมืองเก่าสงขลาเดิมที่อยู่ในพื้นที่ที่เรียกโดยรวมว่า บ่อย่าง (ตำบลบ่อย่าง) อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ไปสู่พื้นที่ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งเรียกโดยรวมว่า หัวเขาแดงและแหลมสน รวมถึงพื้นที่ของเกาะยอทั้งหมด (ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา) จนกระทั่งวันที่ 18 สิงหาคม พุทธศักราช 2564 ที่ประชุมคณะกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่า ที่แต่งตั้งภายใต้คณะกรรมการฯ ได้มีมติเห็นชอบในหลักการ การขยายเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลาที่ครอบคลุมพื้นที่สิงหนคร (พื้นที่เมืองเก่าหัวเขาแดง พื้นที่เมืองเก่าแหลมสน) และขอให้จังหวัดสงขลาพิจารณาทบทวน และ

จัดทำข้อมูลประกอบเพื่อนำเสนอการขยายเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลาต่อคณะกรรมการกลั่นกรองฯ พิจารณาต่อไป

เดือนสิงหาคม พุทธศักราช 2564 เป็นต้นมา คณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าสงขลาได้ร่วมกับภาคประชาสังคมและสถาบันการศึกษาในจังหวัดสงขลา เพื่อศึกษาข้อมูลสำหรับการกำหนดขอบเขตและประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา) ต่อไป

2.5.5 กรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า มุ่งเน้นความเป็นเมืองเก่าที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าการพัฒนาที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย ผสมผสานวิวัฒนาการผ่านการเวลาของระบบเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง จารีตประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต การสร้างการทำลายจากภัยคุกคามต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ไม่ว่าขนาดรูปทรงสัญญาณของเมือง แนวคูเมือง กำแพงเมือง โบราณสถาน ศาสนสถาน แม่น้ำ เขตทางสัญจร รูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารและสิ่งปลูกสร้างทางศิลปกรรมเชิงช่างที่บ่งบอกความเป็นกลุ่มเชื้อชาติ เป็นองค์ประกอบของเมืองที่ถ่ายทอดคุณค่าทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน รวมถึงสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ต่าง ๆ

สภาพแวดล้อมของเมืองอยู่ในโครงสร้างของเมือง (Urban Structure) ในส่วนที่ตั้งอาณาเขตแนวคูเมือง กำแพงเมือง ภูมิประเทศ พื้นที่ ซึ่งรายล้อมองค์ประกอบของเมือง ให้เกิดขนาดความสมดุลอย่างลงตัว (Urban Optimum Size) หมายถึง การมีพื้นที่ไม่ใหญ่หรือเล็กเกินไป เพียงพอต่อการรองรับประชากรจำนวนหนึ่ง มีความหนาแน่นพอสมควร มีสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ถนน ทางสัญจร ขนาดเล็ก ที่อยู่อาศัย สถานประกอบการ แยกอยู่เป็นบริเวณย่านเมืองทำหน้าที่การบริหาร การปกครอง การผลิต การค้า และให้บริการแก่ชุมชนรอบนอก ตามศักยภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งแตกต่างจากเมืองใหม่คือไม่ต้องการเพิ่มหรือขยายการพัฒนาใด ๆ ในเมืองมากจนอาจเป็นเหตุให้เมืองต้องเสียความสมดุล ทว่าต้องพัฒนาบนฐานคุณค่า ส่วนการพัฒนาเพื่อเพิ่มผลตอบแทนด้านเศรษฐกิจควรจะไปยังพื้นที่ใหม่ ปล่อยให้เมืองเก่ายังคงมีวิถีการคงอยู่เคียงพร้อมด้วยสภาพแวดล้อมที่ดี มีบรรยากาศอันเป็นเอกลักษณ์ ดำรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี สืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่ชนรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจ

ดังนั้น กรอบแนวคิดหลักจึงอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ โดยจำแนกพื้นที่พัฒนาเชิงเศรษฐกิจ-อุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในย่านเมืองเก่า เพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่ามีความชัดเจน และลดผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ในภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมในพื้นที่ แล้วจึงดำเนินการมาตรการในการฟื้นฟูพื้นที่เมืองเก่าเพื่อให้องค์ประกอบของชุมชนเมืองเดิมปรากฏเอกลักษณ์

ขึ้นอย่างเด่นชัด ทั้งบูรณภาพ ความเป็นของแท้ และระบบนิเวศของเมือง สำหรับกรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ประกอบด้วย

- การบริหารจัดการ

อาศัยอำนาจตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พุทธศักราช 2564 แต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าแต่ละเมือง เพื่อกำหนดนโยบาย แผนงาน มาตรการและแนวทางเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า และให้การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าดำเนินไปอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมให้ภาคเอกชน และประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติตลอดไป

- การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 เพื่อกำหนดให้พื้นที่เมืองเก่าเป็นเขตอนุรักษ์และพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและสร้างความชัดเจนในการพัฒนาที่เหมาะสมกับศักยภาพ บทบาท ความสำคัญในแต่ละพื้นที่ ซึ่งจะใช้เป็นแนวทางในการออกข้อบัญญัติหรือข้อบังคับควบคุมที่มี มาตรการปกป้องคุ้มครองพื้นที่เมืองเก่า

- การอนุรักษ์โบราณสถานและสถานที่ที่มีคุณค่าและความสำคัญ

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติโบราณสถานวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535 ในการปกป้องและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถาน โดยประกาศให้อาคารหรือสถานที่ที่มีคุณค่าและความสำคัญที่ยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ให้มีการขึ้นทะเบียนและประกาศเขตโบราณสถาน รวมถึงโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้ว ก็สามารถขยายเขตที่ดินโบราณสถานให้มากขึ้นตามความเหมาะสม เพื่อสร้างพื้นที่คุ้มครองโบราณสถานที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

- การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติการผังเมือง พุทธศักราช 2562 และกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างหรือพัฒนาเมืองหรือส่วนของเมืองขึ้นมาใหม่ หรือแทนเมือง หรือ ส่วนของเมืองที่ได้รับความเสียหาย ให้มีสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ มีการดำรงรักษาหรือบูรณะสถานที่และวัตถุที่มีคุณค่าทางด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี หรือการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งภูมิประเทศที่งดงาม หรือมีคุณค่าทางธรรมชาติ ซึ่งในภาพรวมจะมีบทบาทสำคัญมากต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาเมือง เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนส่วนรวมในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นระเบียบแบบแผน

โดยผังเมืองรวมจะกำหนดกรอบการพัฒนาเมืองทางด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน โครงข่ายการคมนาคมขนส่ง การสาธารณูปโภคเอาไว้อย่างกว้าง ๆ ส่วนผังเมืองเฉพาะจะเน้นรายละเอียดของแผนผัง และดำเนินการเพื่อโครงการพัฒนาหรือดำรงรักษาบริเวณเฉพาะหรือกิจการที่เกี่ยวข้องในเมือง เพื่อประโยชน์ในการพัฒนา อนุรักษ์ หรือฟื้นฟูเมือง ตลอดจนการกำหนดมาตรการอื่น ๆ เพื่อใช้ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรมที่ละเอียดกว่าในผังเมืองรวม

- การควบคุมการก่อสร้างและตัดแปลงอาคาร

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พุทธศักราช 2522 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535 และ (ฉบับที่ 3) พุทธศักราช 2543 (ฉบับที่ 4) พุทธศักราช 2550 และ (ฉบับที่ 5) พุทธศักราช 2558 และกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและองค์ประกอบของเมืองในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอาคารและการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อปลูกสร้างอาคาร ให้เมืองเกิดความเป็นระเบียบและมีความน่าอยู่ ซึ่งย่อมทำให้ประชาชนส่วนรวมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ยังให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมีอำนาจออกประกาศกระทรวงมหาดไทยและกฎกระทรวงเพื่อควบคุมรายละเอียดการก่อสร้าง ตัดแปลง เคลื่อนย้าย รื้อถอน ใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคาร รวมถึงการกำหนดลักษณะ แบบ รูปทรง สัดส่วน เนื้อที่ ที่ตั้งของอาคาร ระดับ เนื้อที่ว่างภายนอกอาคาร หรือแนวอาคารและระยะหรือระดับ ระหว่างอาคารกับอาคารหรือเขตที่ดินของผู้อื่น หรือระหว่างอาคารกับถนน ทางเท้า หรือที่สาธารณะ มาตรการควบคุมเรื่องป้าย และที่ว่างริมแหล่งน้ำสาธารณะ

- การควบคุมกิจกรรมบางประเภทที่ไม่เหมาะสม

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น พุทธศักราช 2542 พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พุทธศักราช 2537 และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อควบคุมกิจกรรมบางประเภทที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่เมืองเก่าในรูปประกาศและ/หรือข้อบัญญัติท้องถิ่นที่เอื้อต่อการนี้ได้

- มาตรการด้านอื่น ๆ ที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า

- การจูงใจทางด้านภาษี ได้แก่

- การลดภาษีบางประเภทให้เจ้าของที่ดิน หรืออาคารที่ถูกควบคุมด้วยมาตรการต่าง ๆ

- การลดภาษีบางประเภทแก่เจ้าของที่ดิน เจ้าของอาคาร ที่นำเงินไปใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ เช่น การตัดแปลงอาคารให้เหมาะสมกับแนวทางที่กำหนด

- การปรับระบบการจัดเก็บบางประเภท ให้สอดคล้องกับระดับการจัดให้มีระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการในพื้นที่ เช่น ผู้อยู่ในพื้นที่ที่มีสาธารณูปโภค-สาธารณูปการบริการสมบูรณ์จะต้องเสียภาษีสูงกว่าพื้นที่ที่ยังขาดแคลนสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ

- ปรับปรุงระบบภาษีในกิจกรรมบางประเภทให้สอดคล้องกับความเป็นจริงเพื่อผู้ก่อให้เกิดมลพิษจะต้องจ่ายภาษีในการแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น

- การนำค่าธรรมเนียมมาใช้บำรุงรักษาโบราณสถาน

ให้มีการยกเว้นภาษีหรือค่าธรรมเนียมจากผู้ประกอบการประเภทพิพิธภัณฑ์คล้ายคลึงกัน เพื่อนำเงินไปใช้ในการบูรณะโบราณสถานและอาคารเก่าอันควรค่าต่อการอนุรักษ์

- การให้โอนสิทธิการพัฒนา

ในกรณีผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินหรือเจ้าของอาคารอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ได้รับผลกระทบจากมาตรการการควบคุมด้านต่าง ๆ เช่น การควบคุมการใช้พื้นที่เพื่อก่อสร้างอาคาร มาตรการควบคุมความสูงอาคาร เป็นต้น ควรมีการพิจารณาให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลกลุ่มนี้ เช่น สิทธิในการก่อสร้างอาคารสูงหรืออาคารขนาดใหญ่ในบางบริเวณหรือพื้นที่อื่น ให้ได้สิทธิทางภาษีและค่าธรรมเนียมในการขายหรือโอนเพื่อเป็นการชดเชยการเสียสิทธิในพื้นที่อนุรักษ์ที่ตนเป็นเจ้าของ และ/หรือชดเชยผลกระทบจากการถูกควบคุมด้วยมาตรการทางกฎหมาย

- การมอบรางวัลเชิดชูเกียรติ

เช่น รางวัลอนุรักษ์ดีเด่นให้แก่เจ้าของที่ดินหรืออาคารที่ดูแลจัดการอสังหาริมทรัพย์ที่อยู่ในเขตอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดี โดยอาจจะมอบรางวัลเป็นเงินกองทุนหรือเกียรติบัตรเพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติแก่เจ้าของอาคารนั้น ๆ

- การจัดหาทุนสมทบการอนุรักษ์

โดยขอรับการสนับสนุนเงินจากกองทุนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐราชการ เอกชน และประชาชน ได้แก่ กองทุนโบราณคดี กองทุนสิ่งแวดล้อม กองทุนจากองค์กรระหว่างประเทศ กองทุนส่งเสริมกิจการเทศบาล และกองทุนส่งเสริมกิจการองค์การบริหารส่วนจังหวัด ฯลฯ

2.5.6 หลักการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า

การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าเป็นการดำเนินงานขั้นตอนแรกในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ก่อนที่จะมีการกำหนดนโยบาย มาตรการ แผนงาน โครงการ และแนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอย่างเป็นรูปธรรม โดยจังหวัดและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า ดังนี้

- การเก็บรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์หลักฐานและข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เมืองเก่า ทั้งข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม โดยมีรายละเอียดของประเด็นการศึกษาประกอบด้วย

- ประวัติความเป็นมา และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศึกษา
- องค์ประกอบของเมืองเก่า ได้แก่ กำแพงเมือง คูเมือง แบบแผนโครงสร้างคมนาคมในเมือง บริเวณ ย่านเก่าที่สำคัญ ที่หมายตาบริเวณเมืองเก่า และธรรมชาติในเมืองเก่า เป็นต้น
- สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของแหล่งโบราณสถาน อาคาร และสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าในพื้นที่ศึกษา เป็นต้น

2.5.7 การระบุหรือกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า

การระบุหรือกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาดำเนินการบนพื้นฐานการสนับสนุนของข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลให้เห็นคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมขององค์ประกอบเมืองข้างต้น ร่วมกับเหตุผลความจำเป็นที่จะต้องปกป้องคุ้มครองบริเวณแวดล้อมของพื้นที่เมืองเก่านั้น ๆ ได้แก่ สภาวะเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ สภาวะคุกคามจากการพัฒนาสมัยใหม่ ระดับของการบูรณะหรือดูแลรักษา ความกลมกลืนกับบริบทของเมือง และความสนใจของท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วม เป็นต้น การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าในที่นี่แบ่งการกำหนดขอบเขตพื้นที่ออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

- *พื้นที่หลัก (Core Zone)* หมายถึง ขอบเขตที่ครอบคลุมพื้นที่ที่มีองค์ประกอบของเมืองเก่าที่มีคุณค่า ความสำคัญ ที่เกาะกลุ่มรวมกันเป็นบริเวณที่ชัดเจน และมีความเป็นของแท้ดั้งเดิมและบูรณาภาพ (Authenticity and Integrity)

- *พื้นที่ต่อเนื่อง (Buffer Zone)* หมายถึง บริเวณที่ต่อเนื่องกับเขตพื้นที่เมืองเก่าหรือพื้นที่หลัก โดยพื้นที่นั้นอาจมีหรือไม่มีองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองที่มีคุณค่าได้ แต่เป็นบริเวณที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่า หรือพื้นที่หลักให้มีความสำคัญโดดเด่น และสอดคล้องกับบริบทความเป็นเมืองเก่านั้น ๆ

- *พื้นที่เกี่ยวเนื่อง (Relate Zone)* หมายถึง บริเวณที่มีความเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์กับพื้นที่เมืองเก่าหรือพื้นที่หลักทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นบริเวณที่มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นและมีความสำคัญต่อการส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่ต่อเนื่องให้มีคุณค่า หรือเพื่อปกป้องและบรรเทาปัญหาที่อาจเกิดขึ้นกับพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่ต่อเนื่องได้

การกำหนดขอบเขตเมืองเก่าเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์สำหรับเมืองเก่าสงขลานั้น มีการประกาศอย่างเป็นทางการเมื่อ พุทธศักราช 2553 (Committee for the Conservation and Development of Rattanakosin Island and Ancient Cities, 2010) ครอบคลุมพื้นที่สำคัญในเขตบ่อทราย อำเภอเมืองสงขลา อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ไม่ได้

ศึกษาในขอบเขตเมืองเก่าสงขลาเดิมตามมติของคณะรัฐมนตรี แต่เป็นการศึกษาในส่วนขยายของเมืองเก่าสงขลาในพื้นที่อำเภอสิงหนคร ได้แก่ บริเวณหัวเขาแดงและแหลมสน โดยมุ่งเน้นเพื่อประเมินศักยภาพและจัดทำข้อมูลสำคัญคือการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ใช้ในการเสนอการขยายขอบเขตเมืองเก่าเพิ่มเติม ซึ่งจะช่วยสนับสนุนการตัดสินใจในการขยายพื้นที่อนุรักษ์ต่อไปในอนาคต

2.6 มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่า

“สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)”, “เมืองเก่า (Old Town)” และ “พื้นที่ประวัติศาสตร์ (Historic Place)” ต่างก็เป็นองค์ประกอบสำคัญของ “มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage)” ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์วัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ผ่าน *“สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม”* โดยมีการให้นิยามดังนี้

2.6.1 มรดกวัฒนธรรม

ICOMOS Thailand (2017) ได้ให้ความหมายของ “มรดกวัฒนธรรม (Cultural Heritage)” ว่าเป็น “ผลงานสร้างสรรค์ของคนในชาติที่ถือเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ซึ่งสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นพยานแห่งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ครอบคลุมทั้งสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นและระบบนิเวศน์ที่ไม่สามารถหาทดแทนได้ เป็นเครื่องหมายสะท้อนความสำเร็จของคนในอดีต แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่โดดเด่นและเอกลักษณ์ของพื้นที่ ซึ่งควรค่าแก่การรักษาและส่งต่อไปยังอนาคต” โดยมรดกวัฒนธรรมนี้แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ “มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage)” และ “มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage)” เป็นสองประเภทหลักของมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญในการสะท้อนประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น

- มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage)

หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถมองเห็นและสัมผัสได้ โดยประกอบด้วยสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือธรรมชาติสร้างขึ้น เช่น อาคาร โบราณสถาน วัด ศาลเจ้า โบราณวัตถุ และ แหล่งโบราณคดี สิ่งเหล่านี้มักมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงการดำเนินชีวิตและพัฒนาการทางสังคมของชุมชนในแต่ละยุคสมัย มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้สามารถรวมถึงธรรมชาติที่มีความสำคัญในเชิงวัฒนธรรม เช่น ภูเขา แม่น้ำ หรือป่า ที่มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและความเชื่อของชุมชน

- มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage)

หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชน ประกอบด้วย ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดง ความเชื่อ ศาสนา ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ และ ศิลปหัตถกรรมดั้งเดิม มรดกประเภทนี้มักจะเป็นสิ่งที่สืบทอดผ่านรุ่นสู่รุ่นในรูปแบบของ เรื่องเล่า เพลงพื้นบ้าน ศิลปะการแสดง การละเล่น การต่อสู้ป้องกันตัว และความรู้เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน ทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมยังคงอยู่ในยุคปัจจุบัน

มรดกทั้งสองประเภทนี้มีบทบาทที่สำคัญในการอนุรักษ์เอกลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของโลก ทั้งยังช่วยให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจและรักษาสิ่งสำคัญเหล่านี้ไว้สู่คนรุ่นหลัง

2.6.2 มรดกสิ่งสร้างสรรค์สร้างพื้นถิ่น

Oliver (1997) ได้นิยาม “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)” ว่าเป็นการสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ รวมถึงที่พักอาศัย โดยผู้คนในท้องถิ่นมักเป็นผู้สร้างเองหรือร่วมกันสร้างในชุมชน โดยใช้เทคโนโลยีดั้งเดิมที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมศิลปกรรมและทรัพยากรในท้องถิ่น รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนี้สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน ปรับให้เหมาะสมกับค่านิยมทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของแต่ละวัฒนธรรม

Temiyaphan (2016) กล่าวถึง “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” ว่าเป็นสิ่งก่อสร้างต่างๆ และสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนในแต่ละพื้นที่ รูปแบบของสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นนี้อาจได้รับการพัฒนามาจากรูปแบบเดิมโดยปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตในปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของชุมชนที่ชัดเจนมากขึ้น

ในขณะเดียวกัน “กฎบัตรว่าด้วยมรดกสิ่งสร้างสรรค์สร้างพื้นถิ่น (Charter on the Built Vernacular Heritage)” (International Council on Monuments and Sites, 1999) ได้ระบุถึง “มรดกสิ่งสร้างสรรค์สร้างพื้นถิ่น (Built Vernacular Heritage)” ว่าเป็นจุดศูนย์รวมของความชื่นชอบและความภาคภูมิใจของมนุษย์ที่แสดงถึงเอกลักษณ์และเป็นผลผลิตทางสังคมที่โดดเด่น แม้สิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นเหล่านี้จะไม่เป็นทางการ แต่ก็มีคามงดงามและความน่าสนใจในตัวเอง ทั้งยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของสังคมและวิถีชีวิตร่วมสมัย สิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นเป็นผลงานสร้างสรรค์ของทั้งมนุษย์และกาลเวลา และหากขาดการดูแลรักษาอย่างเหมาะสม มรดกพื้นถิ่นเหล่านี้อาจสูญเสียความผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่เป็นแก่นแท้ของการดำรงอยู่และการแสดงถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมทั่วโลก (ICOMOS Thailand, 2017)

2.6.3 การจำแนกมรดกทางวัฒนธรรม

การจำแนก มรดกทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการที่ช่วยให้เข้าใจและรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีค่า โดยมรดกทางวัฒนธรรมถูกจำแนกออกเป็นประเภทหลัก เพื่อการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพและการส่งเสริมคุณค่าที่สืบทอดมายาวนาน โดยทั่วไปแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) และ มรดกธรรมชาติ (Natural Heritage)

ผู้วิจัยได้แสดงรายละเอียดของมรดกทางวัฒนธรรมแสดงในตารางที่ 2.21

ตารางที่ 2.21 รายละเอียดตัวชี้วัดในการจำแนกมรดกทางวัฒนธรรม

กลุ่มสิ่งแวดล้อม	คำอธิบาย	ตัวอย่าง
จิตรกรรม (P)	งานจิตรกรรมที่แสดงถึงวัฒนธรรมและศิลปกรรมในอดีต	ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดโพธิ์
โบราณสถาน (H)	สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น ปราสาทและเจดีย์	พระบรมมหาราชวัง
วัดและสถานที่ทางศาสนา (W)	สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์กลางศาสนาหรือความเชื่อ	วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ศาลเจ้า (S)	ศาลเจ้าที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อท้องถิ่น	ศาลเจ้าพ่อเสือ
อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ (M)	อนุสรณ์สถานที่ระลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์	อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ
ประเพณี, พิธีกรรม และเทศกาล (T)	กิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น ประเพณีประจำปีและพิธีกรรม	ประเพณีสงกรานต์, เทศกาลผีตาโชน
ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (K)	ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล	ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับฤดูกาลและดวงดาว
มรดกธรรมชาติ (N)	องค์ประกอบทางธรรมชาติที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม	อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่
โบราณวัตถุ (AR)	วัตถุที่มีคุณค่าทางโบราณคดี เช่น เครื่องปั้นดินเผา	หม้อดินเผาสมัยสุโขทัย
แหล่งโบราณคดี (AS)	พื้นที่ที่มีหลักฐานทางโบราณคดี	แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง
ศิลปวัตถุ (O)	สิ่งของที่มีคุณค่าทางศิลปะ เช่น ภาษาโบราณ	ถ้วยชามสมัยราชวงศ์สุโขทัย

กลุ่มสิ่งแวดล้อม	คำอธิบาย	ตัวอย่าง
การแสดงออกทางวาจาและภาษา (L)	ภาษาและการสื่อสารท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ	ภาษาถิ่นอีสาน
ศิลปะการแสดง (PA)	การแสดงที่สื่อถึงวัฒนธรรม เช่น ละครและนาฏศิลป์	การแสดงโขน, นาฏศิลป์ไทย
การละเล่นพื้นบ้าน, กีฬา และศิลปะการต่อสู้ (FP)	การละเล่นและกีฬาพื้นบ้าน รวมถึงศิลปะการต่อสู้	การละเล่นพื้นบ้านไทย, มวยไทย
วรรณกรรมพื้นบ้าน (FL)	วรรณกรรมพื้นบ้านที่บันทึกความเชื่อและประเพณี	นิทานพื้นบ้านเรื่องพระอภัยมณี
งานหัตถกรรม (HC)	งานหัตถกรรมที่แสดงถึงทักษะฝีมือท้องถิ่น	ผ้าทอล้านนา, เครื่องเงินสุโขทัย
สถาปัตยกรรม (A)	อาคารและสิ่งก่อสร้างที่สะท้อนถึงสถาปัตยกรรมในอดีต	อาคารแบบชินโน-โปรตุเกสที่ภูเก็ต
งานฝีมือดั้งเดิม (C)	งานฝีมือดั้งเดิมที่แสดงถึงทักษะและความชำนาญเฉพาะ	การทำเครื่องจักสานในภาคอีสาน

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย

การศึกษาที่ดำเนินการในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน) พบว่าการแสดงออกทางศิลปกรรมของสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นนี้สามารถแบ่งออกเป็นสามกลุ่มหลัก ได้แก่ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรม และมรดกธรรมชาติ ซึ่งทั้งหมดมีจำนวนรวม 46 รายการที่อยู่ในประเภทเหล่านี้ รูปแบบศิลปกรรมสิ่งแวดล้อมภายในเขตขยายของเมืองเก่าสงขลาได้รับการจัดประเภทออกเป็น 10 กลุ่มตามปัจจัยทั้งหมด 18 ปัจจัย โดยกลุ่มเหล่านี้ประกอบด้วย จิตรกรรม (P), โบราณสถาน (H), วัดและสถานที่ทางศาสนา (W), ศาลเจ้า (S), อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ (M), ประเพณี การปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และเทศกาล (T), ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (K), มรดกธรรมชาติ (N), โบราณวัตถุ (AR) และ แหล่งโบราณคดี (AS) นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่ศึกษาไม่มีศิลปกรรมสิ่งแวดล้อมอีก 8 ประเภท ได้แก่ ศิลปวัตถุ (O), ประเพณีและการแสดงออกทางวาทกรรมถึงภาษา (L), ศิลปะการแสดง (PA), การละเล่นพื้นบ้าน กีฬา และศิลปะการต่อสู้ (FP), วรรณกรรมพื้นบ้าน (FL), งานหัตถกรรม (HC), สถาปัตยกรรม (A), และงานฝีมือดั้งเดิม (C) ซึ่งแสดงรายละเอียดในบทที่ 4 ต่อไป

2.7 เกณฑ์การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

แนวคิดในการอนุรักษ์ในปัจจุบันได้ขยายขอบเขตให้กว้างขึ้น โดยให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมและอาคารประเภทสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นด้วย อย่างไรก็ตาม เกณฑ์ในการประเมินคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมซึ่งรวมถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบในประเทศไทยปัจจุบัน ยังไม่แสดงถึงการให้คุณค่ากับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างชัดเจน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเกณฑ์มาตรฐานในการประเมินคุณค่าของหน่วยงานในระดับสากล งานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ เพื่อนำเสนอเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน)

2.7.1 กฎบัตรเบอร์ร่า (Burra Charter)

ICOMOS & Marquis-Kyle (1992) เสนอกฎบัตรเบอร์ร่า (Burra Charter) เป็นเอกสารแนวทางที่พัฒนาโดย สมาคมอนุรักษ์แห่งออสเตรเลีย (Australia ICOMOS) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อเป็นหลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติสำหรับการอนุรักษ์สถานที่ทางวัฒนธรรม กฎบัตรนี้ได้รับการยอมรับครั้งแรกในปีคริสต์ศักราช 1979 และได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมในปีคริสต์ศักราช 1981, 1988, 1999 โดยกฎบัตรนี้ให้แนวทางในการประเมินและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั่วโลก โดยเน้นที่การเคารพต่อคุณค่าและความหมายของสถานที่ทางวัฒนธรรม

- หลักการสำคัญของกฎบัตรเบอร์ร่า

กฎบัตรเบอร์ร่าเน้นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนและให้ความสำคัญกับการรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมใน 4 ด้านหลัก:

- คุณค่าทางสุนทรียภาพ (Aesthetic Value)

สถานที่ที่มีความงดงามหรือมีเอกลักษณ์ในด้านการออกแบบสถาปัตยกรรม หรือศิลปกรรมที่สะท้อนถึงวัฒนธรรม

- คุณค่าทางประวัติศาสตร์ (Historical Value)

สถานที่ที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ แสดงถึงการพัฒนา การเปลี่ยนแปลง และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

- คุณค่าทางวิทยาการ (Scientific Value)

สถานที่ที่สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกหรือหลักฐานที่มีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์ โบราณคดี หรือทางการศึกษา

- คุณค่าทางสังคม (Social Value)

สถานที่ที่มีความหมายเชิงสังคมต่อชุมชน เช่น การเป็นศูนย์กลางการสื่อสารทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิต

- แนวทางการปฏิบัติ

กฎบัตรเบอร์ร่าให้ความสำคัญกับ การเคารพคุณค่าเฉพาะของสถานที่ (Respect for Place) โดยแนะนำว่าในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมควรคำนึงถึงคุณค่าที่ชุมชนให้ไว้ และควรมีการมีส่วนร่วมจากชุมชนในการวางแผนอนุรักษ์ ทั้งนี้ยังครอบคลุมถึงการดูแลรักษา พื้นฟู ซ่อมแซม และจัดการมรดกทางวัฒนธรรม โดยไม่ทำลายหรือเปลี่ยนแปลงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สำคัญของสถานที่นั้น

- ประโยชน์ของกฎบัตรเบอร์ร่า

กฎบัตรเบอร์ร่าได้ถูกนำไปใช้ในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมทั่วโลก เพราะให้แนวทางที่เป็นกลางและเหมาะสมกับสถานที่ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมีการให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นและการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์ ทำให้เกิดการรักษาและคงไว้ซึ่งความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแต่ละแห่งในระยะยาว

2.7.2 Outstanding Universal Value (OUV)

เกณฑ์การประเมิน Outstanding Universal Value (OUV) ของยูเนสโก (Labadi, 2013) มีทั้งหมด 6 เกณฑ์ ซึ่งใช้ในการประเมินคุณค่าสากลโดดเด่นของแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม และธรรมชาติ โดยแต่ละเกณฑ์มีรายละเอียดดังนี้

- เกณฑ์ที่ (i) – ผลงานชิ้นเอกทางศิลปกรรม (Masterpiece of Human Creative Genius)

แหล่งที่ได้รับการพิจารณาตามเกณฑ์นี้ต้องแสดงถึงผลงานชิ้นเอกที่สร้างขึ้น โดยความคิดสร้างสรรค์อันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ ซึ่งอาจเป็นงานศิลปะ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม หรือการออกแบบที่มีคุณค่าอย่างยิ่งในการแสดงถึงความเป็นอัจฉริยะทางศิลปะ

- เกณฑ์ที่ (ii) – แลกเปลี่ยนคุณค่าทางวัฒนธรรม (Exhibit an Important Interchange of Human Values)

แหล่งที่แสดงถึงการแลกเปลี่ยนคุณค่าทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนหรือวัฒนธรรมต่างๆ ผ่านการพัฒนาเทคโนโลยี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม การวางผังเมือง หรือการออกแบบภูมิทัศน์ในช่วงเวลาที่สำคัญในประวัติศาสตร์

- เกณฑ์ที่ (iii) – พยานหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (Bear Unique or Exceptional Testimony to a Cultural Tradition or Civilization)

แหล่งที่สะท้อนหรือแสดงถึงหลักฐานที่มีคุณค่าและเป็นพิเศษในการแสดงถึงวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่สูญหายหรือกำลังเลือนหายไป เช่น การคงไว้ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดี หรือสถาปัตยกรรมที่เชื่อมโยงกับอารยธรรมโบราณ

- เกณฑ์ที่ (iv) – ตัวอย่างที่โดดเด่นของการพัฒนาทางสถาปัตยกรรมหรือเทคโนโลยี (An Outstanding Example of a Type of Building or Architectural Ensemble)

แหล่งที่แสดงถึงตัวอย่างที่ยอดเยี่ยมของการพัฒนาในด้านสถาปัตยกรรม หรือการออกแบบอาคารที่สะท้อนถึงยุคสมัยที่สำคัญ รวมถึงโครงสร้างหรือระบบการจัดการเมืองที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์

- เกณฑ์ที่ (v) – ตัวอย่างที่โดดเด่นของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (An Outstanding Example of Traditional Human Settlement or Land Use)

แหล่งที่สะท้อนถึงการตั้งถิ่นฐานหรือการใช้พื้นที่ของมนุษย์ที่โดดเด่นและยั่งยืน แสดงถึงความสัมพันธ์ที่มีเอกลักษณ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในบริบทของวัฒนธรรม หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยังคงใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน

- เกณฑ์ที่ (vi) – การเชื่อมโยงกับเหตุการณ์สำคัญ ความเชื่อ หรือผลงานศิลปะและวรรณกรรม (Directly or Tangibly Associated with Events, Traditions, or Artistic and Literary Works)

แหล่งที่มีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ ประเพณี ความเชื่อ หรือผลงานทางศิลปกรรมและวรรณกรรมที่สำคัญต่อมนุษยชาติ โดยต้องเป็นหลักฐานที่มีความชัดเจนในการเชื่อมโยง

เกณฑ์ทั้ง 6 นี้ ของยูเนสโกถูกออกแบบมาเพื่อช่วยระบุแหล่งที่มีคุณค่าที่สื่อถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสุนทรียภาพที่โดดเด่นในระดับสากล แต่เกณฑ์จะถูกนำมาใช้ตามความเหมาะสมของแหล่งที่ได้รับการเสนอชื่อให้เป็นมรดกโลก

แหล่งมรดกโลกในประเทศไทยได้รับการขึ้นทะเบียนตามเกณฑ์ต่าง ๆ ขององค์การยูเนสโก ซึ่งแยกเป็นหมวดหมู่ทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ โดยแต่ละแห่งได้รับการประเมินตามเกณฑ์เฉพาะของยูเนสโกที่ครอบคลุมความสำคัญในด้านต่าง ๆ

ผู้วิจัยได้สรุปสรุปแหล่งมรดกโลกในประเทศไทย พร้อมข้อมูลเกณฑ์การขึ้นทะเบียนและปีที่ได้รับการประกาศ แสดงในตารางที่ 2.22

ตารางที่ 2.22 แหล่งมรดกโลกในประเทศไทย

ชื่อแหล่งมรดกโลก	ประเภท	เกณฑ์การขึ้นทะเบียน	ปีที่ขึ้นทะเบียน
เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร	วัฒนธรรม	(i), (iii)	1991
นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา	วัฒนธรรม	(iii), (iv)	1991
แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง	วัฒนธรรม	(iii), (iv)	1992

เมืองโบราณศรีเทพ	วัฒนธรรม	(ii), (iii)	2023
เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร-ห้วยขาแข้ง	ธรรมชาติ	(vii), (ix), (x)	1991
กลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่น	ธรรมชาติ	(x)	2005
กลุ่มป่าแก่งกระจาน	ธรรมชาติ	(x)	2021

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย

2.7.3 เกณฑ์ประเมินโดยหน่วยงานในประเทศไทย

กรมศิลปากรและสมาคมสถาปนิกสยามต่างก็มีเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินคุณค่าของอาคารและพื้นที่ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย โดยแต่ละหน่วยงานมีเกณฑ์และจุดเน้นที่แตกต่างกัน ดังนี้

- กรมศิลปากร

กรมศิลปากรใช้เกณฑ์ในการประเมินอาคารและพื้นที่ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย 4 ด้าน (Fine Arts Department, 2005) ดังนี้

- สุนทรียภาพ (Aesthetic Value): พิจารณาความงดงามและคุณค่าทางศิลปกรรมที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์วัฒนธรรม
- ประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Historical and Archaeological Value): พิจารณาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ รวมถึงหลักฐานและโบราณวัตถุที่บ่งบอกถึงยุคสมัย
- วิทยาการและการศึกษา (Scientific and Educational Value): พิจารณาความสำคัญทางวิชาการและความสามารถในการเป็นแหล่งศึกษา
- คุณค่าทางสังคม (Social Value): พิจารณาความสำคัญต่อชุมชน เช่น การเป็นสถานที่ที่มีความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม

- สมาคมสถาปนิกสยาม (ASA, Thailand)

สมาคมสถาปนิกสยามใช้เกณฑ์ในการประเมินอาคารที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป โดยมี 5 ด้าน (The Association of Siamese Architects, 2017) ดังนี้

- ประวัติศาสตร์ (Historical Value): พิจารณาความสำคัญทางประวัติศาสตร์และความเป็นมาของอาคาร
- ศิลปกรรม (Artistic Value): พิจารณาคุณค่าทางศิลปกรรมและการตกแต่งที่สะท้อนถึงยุคสมัย
- สถาปัตยกรรม (Architectural Value): พิจารณาความโดดเด่นด้านการออกแบบและความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

- วิชาการ (Academic Value): พิจารณาความสามารถในการใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวิชาการหรือแหล่งวิจัย

- คุณค่าทางสังคม (Social Value): พิจารณาความสำคัญต่อชุมชนและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของประชาชน

ทั้งกรมศิลปากรและสมาคมสถาปนิกสยามให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าต่อสังคมและการศึกษา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การสืบทอดให้คนรุ่นหลัง

- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

Kirdsiri et al., (2021); Loakaewno et al., (2021) กล่าวถึงการอนุรักษ์จำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์ทั้งอาคาร สภาพแวดล้อม และบริเวณที่มีคุณค่า ซึ่งมักมีความแตกต่างกันด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าและความสำคัญขององค์ประกอบต่าง ๆ ของเมือง ในที่นี้จึงพิจารณาจากเกณฑ์คุณค่าในด้านต่าง ๆ ที่มีหลักเกณฑ์กำหนดไว้ ประกอบด้วย คุณค่าด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าด้านอายุและความเก่าแก่ คุณค่าด้านสภาพอาคาร สถานที่ และโบราณสถาน คุณค่าด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม คุณค่าด้านองค์ประกอบเมืองและภาพลักษณ์ของเมือง (Image of City) และคุณค่าความสำคัญต่อสังคมและชุมชน ซึ่งผลจากการประเมินดังกล่าวเป็นแนวทางที่ทำให้ทราบถึงคุณค่า ตลอดจนระดับคุณค่าของโบราณสถาน อาคาร และสถานที่เหล่านั้น อันเป็นประโยชน์ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า และความสำคัญของพื้นที่ (Zones) เมืองเก่าในแต่ละเขต โดยบริเวณที่มีการรวมกลุ่มหรือกระจุกตัวของอาคารและสถานที่ที่มีคุณค่า มักเป็นบริเวณที่มีความสำคัญมากกว่าบริเวณที่ปริมาณอาคารที่มีคุณค่าจำนวนน้อยกว่า ซึ่งจะเป็นประโยชน์ให้สามารถกำหนดความเข้มในการอนุรักษ์ บูรณะฟื้นฟู และพัฒนาได้ไม่เท่ากัน สำหรับการประเมินโบราณสถาน อาคาร และสถานที่สำคัญที่มีคุณค่า ในที่นี้พิจารณาจากผลของคะแนนรวมที่มาจากเกณฑ์หลักที่ใช้ในการประเมิน ซึ่งได้จากการลงสำรวจพื้นที่มีรายละเอียดของเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมิน ให้ความสำคัญกับ “ความครบถ้วนสมบูรณ์ (Integrity)” ของเนื้อเมืองเก่าที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์และองค์รวมขององค์ประกอบเมืองไว้เพื่อเป็นต้นทุนสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ จึงกำหนดคุณค่าด้านต่าง ๆ ออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่

- คุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี: พิจารณาความสำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น เหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญระดับชาติหรือท้องถิ่น หากมีความเชื่อมโยงที่สำคัญจะได้รับคะแนนสูง

- คุณค่าด้านอายุและความเก่าแก่: พิจารณาอายุของสิ่งปลูกสร้าง หากมีความเก่าแก่มากจะได้คะแนนสูง

- สภาพอาคาร สถานที่ และโบราณสถาน: พิจารณาสภาพความคงทนและความสามารถในการบูรณะ หากอยู่ในสภาพดีจะได้คะแนนสูง
- คุณค่าด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม: พิจารณาความเป็นเอกลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรมเทียบกับอาคารรูปแบบเดียวกัน หากมีลักษณะเฉพาะและโดดเด่นจะได้คะแนนสูง
- องค์ประกอบและภาพลักษณ์ของเมือง: พิจารณาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในเมืองต่อการรับรู้ของผู้คน เช่น ความกลมกลืนขององค์ประกอบและความโดดเด่นเป็นจุดสังเกต
- ความสำคัญต่อสังคมและชุมชน: พิจารณาความสำคัญของพื้นที่ต่อชุมชน เช่น การเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสาธารณะที่มีบทบาทในปัจจุบัน

2.7.4 เกณฑ์ประเมินจากงานวิจัยในประเทศและต่างประเทศ

การประเมินคุณค่าของอาคารและพื้นที่ประวัติศาสตร์จากแหล่งข้อมูลต่างๆ นั้นเน้นการพิจารณาจากหลายมิติ ทั้งด้านสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ สังคม และวิชาการ เช่น งานวิจัยของ Daniel & Boster (1976) เน้นการประเมินความงามของภูมิทัศน์ผ่านองค์ประกอบทางศิลปะ ขณะที่ Thompson (2016) สำรวจสุนทรียภาพในสถาปัตยกรรมยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการออกแบบที่คำนึงถึงธรรมชาติ Poullos et al., (2015) เน้นการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมให้ยั่งยืน ส่วน Zhao et al., (2013) และ Jahani et al., (2019) มุ่งเน้นการประเมินภูมิทัศน์ที่มีความงามเชิงธรรมชาติและวัฒนธรรม Fine Arts Department (2005) ของประเทศไทยใช้เกณฑ์การประเมินทั้งสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ วิชาการ และสังคมในการอนุรักษ์อาคารสำคัญ ขณะที่สมาคมสถาปนิกสยาม (ASA) (The Association of Siamese Architects, 2017) ใช้เกณฑ์ 5 ด้านสำหรับอาคารอายุ 50 ปีขึ้นไป รวมถึงศิลปกรรมและวิชาการ Burra Charter ICOMOS & Marquis-Kyle (1992) เน้นการประเมินที่ครอบคลุมทุกมิติ ได้แก่ สุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคม เพื่อให้การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างยั่งยืน การประเมินคุณค่ามรดกโลกและอาคารประวัติศาสตร์จำเป็นต้องพิจารณาหลายด้านเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ที่ครอบคลุมและมีความยั่งยืนในอนาคต

ผู้วิจัยได้สรุปเปรียบเทียบเกณฑ์การประเมินตามแหล่งอ้างอิงต่าง ๆ พร้อมทั้งจุดดำและจุดขาว ดังแสดงในตารางที่ 2.23

ตารางที่ 2.23 การเปรียบเทียบเกณฑ์การประเมินสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

แหล่งอ้างอิง	สุนทรียภาพ	ประวัติศาสตร์	วิทยาศาสตร์ / วิชาการ	ด้าน สังคม	สถาปัตยกรรม / ศิลปกรรม	ธรรมชาติ
Daniel & Boster (1976)	●	○	○	○	○	○
(Thompson, 2016)	●	○	○	○	●	●
(Poulios et al., 2015)	●	●	●	○	●	○
Zhao et al., (2013)	●	○	○	○	○	●
Jahani et al., (2019)	●	○	○	○	●	●
Fine Arts Department (2005)	●	●	●	●	○	○
(ASA, 2017)	○	●	●	●	●	○
ICOMOS & Marquis-Kyle (1992)	●	●	●	●	○	○
Kirdsiri et al., (2021)	●	●	●	●	●	○
Labadi, (2013)	●	●	●	●	●	●

ที่มา: รวบรวมโดย ผู้วิจัย

จากตารางดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่าการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน) พิจารณา 5 เกณฑ์ ได้แก่ เกณฑ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เกณฑ์ทางสังคม เกณฑ์คุณค่าด้านสุนทรียภาพ เกณฑ์คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ และเกณฑ์คุณค่าทางจิตวิญญาณ สอดคล้องกับ (Fine Arts Department, 2005;

ICOMOS & Marquis-Kyle, 1992; ICOMOS Thailand, 2017; Kirdsiri et al., 2021; The Association of Siamese Architects, 2017) ซึ่งดำเนินการประเมินมรดกทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่ในประเทศไทยและสากลของ UNESCO (Labadi, 2013) ดังแสดงในตารางที่ 2.24

ตารางที่ 2.24 เกณฑ์คุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน)

ประเภทของคุณค่า	คำอธิบาย
คุณค่าทางประวัติศาสตร์	สะท้อนถึงการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์
คุณค่าด้านสุนทรียภาพ	ความงามและการรับรู้ทางประสาทสัมผัสที่ส่งผลต่อการรับรู้ทางจิตวิทยา
คุณค่าทางสังคม	ความสำคัญทางสังคมที่เชื่อมโยงกับชุมชนหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งส่งผลต่อจิตวิญญาณและอัตลักษณ์ของสังคม
คุณค่าทางวิทยาศาสตร์	ความสำคัญต่อการวิจัยและการศึกษา โดยให้ข้อมูลที่มีคุณค่าทางวิทยาศาสตร์หรือโบราณคดี
คุณค่าทางจิตวิญญาณ	ความสำคัญที่ส่งผลต่อความเชื่อและจิตวิญญาณของชุมชน รวมถึงการแสดงออกถึงคุณค่าและจิตวิญญาณของผู้คน

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย

โดยผู้วิจัยกำหนดค่าคะแนนในการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยายใช้ระบบคะแนนถ่วงน้ำหนัก โดยมีการพิจารณาใน 5 ด้าน ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์, คุณค่าด้านสุนทรียภาพ, คุณค่าทางสังคม, คุณค่าทางวิทยาศาสตร์, และคุณค่าทางจิตวิญญาณ การให้คะแนนแต่ละด้านเป็นคะแนนพื้นฐาน (1-3 คะแนน) คูณด้วยน้ำหนักที่แตกต่างกันในแต่ละด้าน (6, 5, 4, 3, และ 2 ตามลำดับ) เพื่อสะท้อนถึงความสำคัญที่แตกต่างกันของแต่ละคุณค่า ผลการคำนวณถ่วงน้ำหนักเหล่านี้จะนำไปคำนวณคะแนนรวม ซึ่งสามารถแบ่งระดับศักยภาพออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ “ระดับศักยภาพต่ำ (L-Low Potential)” มีผลจากการคำนวณระหว่าง 0-33 คะแนน “ระดับศักยภาพปานกลาง (M-Middle Potential)” มีผลจากการคำนวณระหว่าง 34-47 คะแนน และ “ระดับศักยภาพสูง (H-High Potential)” มีผลจากการคำนวณระหว่าง 48-60 คะแนน

ตารางที่ 2.25 แสดงการให้คะแนนแต่ละด้านสามารถมีได้ตั้งแต่ 1 ถึง 3 คะแนน และจะคูณด้วยน้ำหนักคะแนนที่กำหนดในแต่ละด้าน ซึ่งค่าคะแนนถ่วงน้ำหนักสูงสุดสำหรับแต่ละด้านคือผล

คุณของคะแนนพื้นฐานสูงสุด (3) และน้ำหนักคะแนน ตัวอย่างเช่น คุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ได้คะแนนสูงสุดจะมีค่าถ่วงน้ำหนักเท่ากับ 18 (3 x 6)

ตารางที่ 2.25 กำหนดค่าคะแนนในการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย

ด้านการพิจารณา	คะแนนพื้นฐาน	น้ำหนักคะแนน	ค่าคะแนนถ่วงน้ำหนักสูงสุด (3 x น้ำหนัก)
คุณค่าทางประวัติศาสตร์	1 - 3	6	18
คุณค่าด้านสุนทรียภาพ	1 - 3	5	15
คุณค่าทางสังคม	1 - 3	4	12
คุณค่าทางวิทยาศาสตร์	1 - 3	3	9
คุณค่าทางจิตวิญญาณ	1 - 3	2	6

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย

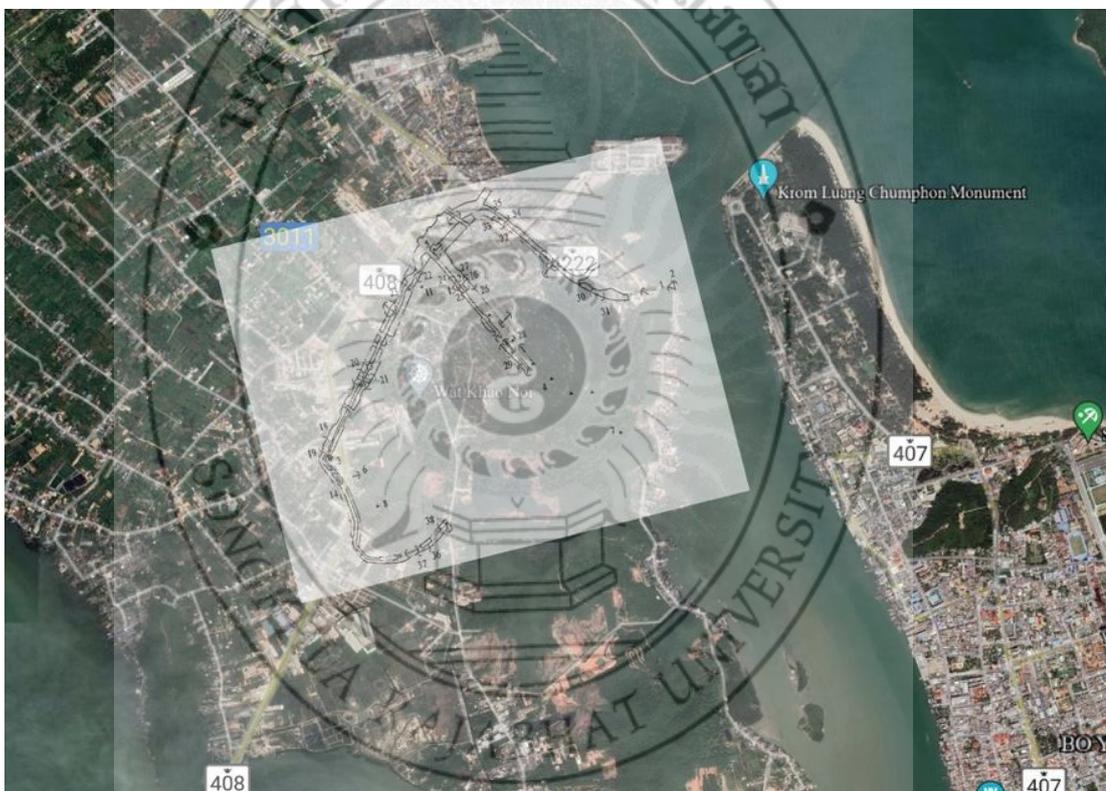
ตัวอย่างการคำนวณ เช่น คะแนนสูงสุดสำหรับการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยายจะได้รับการรวมคะแนนถ่วงน้ำหนักสูงสุดของทั้ง 5 ด้าน ซึ่งคำนวณได้ดังนี้: 18(ประวัติศาสตร์) + 15(สุนทรียภาพ) + 12(สังคม) + 9(วิทยาศาสตร์) + 6(จิตวิญญาณ) = 60 ดังนั้น คะแนนสูงสุดที่องค์ประกอบหนึ่ง ๆ สามารถได้รับคือ 60 คะแนน

ทั้งนี้ การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จากการให้คะแนนตามเกณฑ์ข้างต้น และการให้น้ำหนักความสำคัญของแต่ละปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์จะดำเนินการในรูปแบบกลุ่ม ผู้ประเมินเพื่อกระจายน้ำหนักต่อความคิดเห็นเฉพาะบุคคล ร่วมกับการกำหนดระดับคะแนนค่าน้ำหนักต่อคุณค่าในแต่ละเกณฑ์ ซึ่งผลคะแนนรวมที่ได้จากการประเมินคุณค่าตามเกณฑ์ดังกล่าวสามารถนำไปใช้สำหรับการวางแผนที่แยกแยะระดับความสำคัญ และศักยภาพขององค์ประกอบของเมืองที่สำคัญในพื้นที่เมืองเก่า เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

2.8 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน)

2.8.1 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีศึกษา กำแพงเมือง-คูเมืองสงขลา

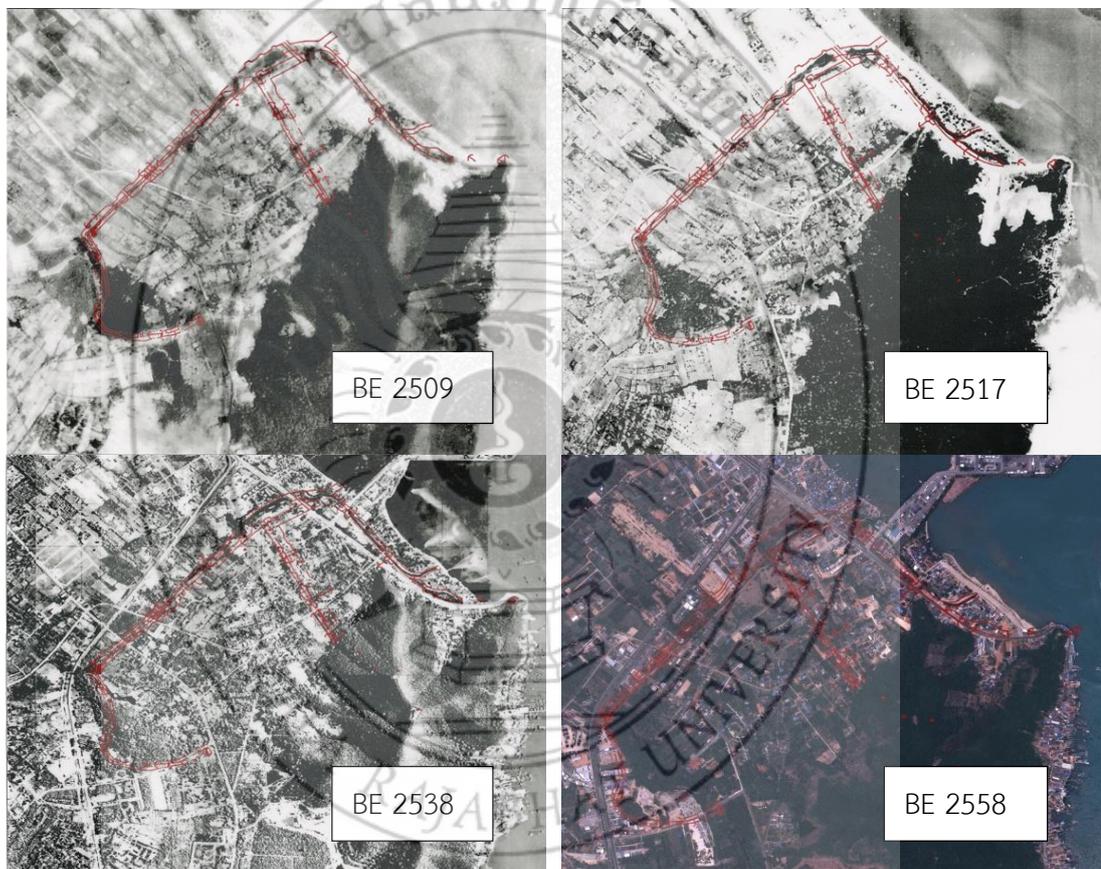
กำแพงเมืองและคูเมืองสงขลา (สิงหนคร) (ภาพที่ 2.4) ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนถึงการประยุกต์ใช้ความรู้และทักษะจากวัฒนธรรมท้องถิ่นในการพัฒนาและปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางกายภาพให้สอดคล้องกับศักยภาพของธรรมชาติ กลายมาเป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว พื้นที่นี้มีบทบาทสำคัญในด้านการค้าขายทางทะเล การปกครอง และการพัฒนา ทำให้เป็นศูนย์กลางการค้าขายฝั่งทะเลในบริเวณตอนใต้ของอ่าวไทย (Department of Treasury, 2003) ที่ส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นและพื้นที่โดยรอบ ด้วยความเจริญในด้านเศรษฐกิจ สังคม และความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 2.4 ขอบเขตกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลา (สิงหนคร) ซ้อนทับกับภาพถ่ายดาวเทียมกูเกิลเอิร์ธ
ที่มา: Inthanuchit et al., (2022)

การเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็วมีผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม หรือเศรษฐกิจ และอาจส่งผลต่อเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่รอบกำแพงเมืองและคูเมืองสิงหนคร เพื่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน การศึกษาขอบเขตในด้านกายภาพและสังคมจึงเป็นสิ่งจำเป็น Inthanuchit et al., (2022) ได้นำ

เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศเข้ามาช่วยในการสำรวจลักษณะและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผ่านการวิเคราะห์สำรวจภาคสนาม การวิเคราะห์ซ้อนทับ (Overlay) และการจำแนกด้วยสายตา (Visual Classification) แสดงให้เห็นว่า ในอดีต แนวกำแพงเมืองและคูเมืองสงขลามีความเด่นชัดตลอดแนวคูเมือง แต่หลังจากการสร้างท่าเรือน้ำลึก แนวคูเมืองที่ติดชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ถูกบุกรุกและขยายเข้าสู่แนวคลองตามแนวถนนที่ตัดผ่านไปยังท่าเรือ แนวกำแพงเมืองและคูเมืองชั้นนอกทางทิศใต้ของแนวกำแพงเมือง ถูกไถเป็นพื้นที่ราบ บริเวณมุมเมืองทิศตะวันตกเฉียงเหนือถูกบุกรุกจนไม่เหลือสภาพเดิม มีเพียงบางพื้นที่ที่ได้รับการฟื้นฟูอย่างชัดเจน (ภาพที่ 2.5 และ 2.6)

ภาพที่ 2.5 ขอบเขตกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลาซ้อนทับกับภาพถ่ายทางอากาศสี ธรรมดาที่ทหาร
พุทธศักราช 2509 - 2558
ที่มา: Inthanuchit et al., (2022)

จากข้อมูลขอบเขตกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลาซ้อนทับกับข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียมกูเกิล
เอิร์ธ ช่วงปี พุทธศักราช 2547-2564 (ภาพที่ 2.6) เป็นข้อมูลภาพภายหลังการทำเรือติณสุลานนท์
แนวคูเมืองติดชายฝั่งทะเลอ่าวไทยถูกบุกรุกและล้ำเข้าไปในแนวคลองของแนวถนนที่ตัดเข้าไปยัง

ท่าเรือน้ำลึก แนวกำแพงเมือง-คูเมืองชั้นนอกทางทิศใต้ของส่วนที่ 1 ถูกไถเป็นที่ราบเป็นส่วนใหญ่ มีพื้นที่ได้รับการฟื้นฟูอย่างเด่นชัดเช่น แนวคูเมือง-กำแพงเมืองทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง และบริเวณคูเมืองหน้าป้อมปืนหมายเลข 9 อย่างไรก็ตาม บริเวณมุมเมืองทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ถูกบุกรุกและไม่เหลือสภาพ

ก. ช่วงปี พุทธศักราช 2547-2553

ข. ช่วงปี พุทธศักราช 2556-2560

ค. ช่วงปี พุทธศักราช 2561-2564

ภาพที่ 2.6 ขอบเขตกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลาซ้อนทับกับภาพถ่ายดาวเทียมกูเกิลเอิร์ธ

พุทธศักราช 2547 - 2564

ที่มา: Inthanuchit et al., (2022)

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม เกิดจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน รอบกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลา การเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากภายในระยะเวลาที่รวดเร็วตั้งแต่อดีต

จนถึงปัจจุบัน โดยมีผลต่อรูปแบบการใช้งาน ทำให้ลักษณะภูมิทัศน์ วัสดุ พืชพรรณ และพื้นที่โล่งเปลี่ยนแปลงไป โดยมีปัจจัยประกอบด้วย 1) ปัจจัยจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ ชุมชนเมืองสมัยใหม่โดยรอบกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลา 2) ปัจจัยจากนโยบายของหน่วยงานรัฐ ได้แก่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การก่อสร้างท่าเรือน้ำลึก การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลา (สิงหนคร) กรมธนารักษ์ และ ขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตโบราณสถาน บริเวณเมืองสงขลาเก่า ตำบลหัวเขา กรมศิลปากร 3) ปัจจัยจากการท่องเที่ยว ได้แก่ การส่งเสริมการท่องเที่ยว บริเวณเมืองสงขลาเก่า ตำบลหัวเขา และ 4) ปัจจัยทางสังคมจากการขยายตัวของเมือง รวมถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ไม่เหมาะสม เช่น บ่อดิน หรือ การปรับสภาพเพื่อการครอบครองพื้นที่ เป็นต้น

2.8.2 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา (แหลมสน)

เมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสนในปัจจุบันยังคงมีองค์ประกอบด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่หลงเหลือให้เห็นอยู่แม้จะมีการย้ายเมืองสงขลาฝั่งบ่อย่าง โดยมีการคงอยู่ของเอกลักษณ์ของพื้นที่และยังคงคุณค่าความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ มีการตั้งถิ่นฐานเป็นแนวยาว บริเวณแหลมสน โดยมีสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมสำคัญ อาทิเช่น ศาลาหลบเสื่อ บ่อแก่ง วัดสุวรรณคีรี วัดบ่อทรัพย์ วัดภูผาเบิก มัสยิดยาบัลโรคเหรัหะหม๊ะ สุสานต้นตระกูล ณ สงขลา และบ้านทรงเก๋งจีน รวมถึงการเป็นที่ตั้งของชุมชนและมีความหลากหลายชาติพันธุ์เช่น ชาวไทย ชาวจีน ชาวมอญ และชาวไทยมุสลิม เป็นต้น ทำให้มีความสวยงามทั้งสถาปัตยกรรม โบราณสถาน ความเชื่อ ประเพณี และวิถีชีวิตของคนหลากหลาย เนื่องด้วยการขยายตัวตั้งถิ่นฐานของชุมชน เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้เกิดปัญหาอาคารสมัยใหม่แทรกอยู่ระหว่างโบราณสถานต่าง ๆ เส้นทางสัญจรมีความแคบ พื้นที่ว่างค่อนข้างสกปรกและการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ไม่ส่งเสริมต่อกิจกรรมการค้าและท่องเที่ยวแก่ชุมชน การคมนาคมทางบกเข้ามามีบทบาทแทนการสัญจรทางน้ำในอดีตทำให้เกิดปัญหาคนเดินเท้าอาจจะได้รับอันตรายจากการรับส่งสินค้าของรถกระบะและรถบรรทุกซึ่งไม่สอดคล้องกับบริบทเมืองเก่าที่เป็นถนนขนาดเล็ก

จากที่กล่าวมา Inthanuchit et al., (2019) และหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดสงขลาเล็งเห็นว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสนมีคุณค่าและมีสถานะเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาและขยายตัวของเมือง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสนซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเฉพาะถิ่นที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานในอดีต มีคุณค่าทางวิถีชุมชนและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

Inthanuchit et al., (2019) อธิบายองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านกายภาพ ประเภทธรรมชาติในพื้นที่ที่มีจำนวนไม่มากและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา โดยป่าชายเลนฝั่ง ตะวันออกมีคุณค่าความแท้อยู่ในระดับปานกลาง ขณะที่ป่าสมุนไพรงิ้วเขาแดงมีคุณค่าระดับสูง เนื่องจากภูมิปัญญาสมุนไพรงิ้วเขายังคงมีอยู่ ส่วนสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้นมีคุณค่าในด้านความสมบูรณ์ สูง แต่ความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ปานกลาง ย่านชุมชนมุสลิมริมทะเลสาบมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ระดับปานกลาง บ้านทรงเก๋งจีนและท่าเรือแหลมสนมีคุณค่าความต่อเนื่องน้อย ในด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าความแท้ปานกลางเนื่องจากเป็นนามธรรม ส่วนองค์ประกอบด้านศาสนาและประเพณีมีความ ต่อเนื่องสูง ยกเว้นบริเวณสุสานเจ วิ ลาเซินที่มีคุณค่าต่ำ อาทิ การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณ ศาลาหลบเสื่อ (ภาพที่ 2.7)

ถ่ายเมื่อ ส.ค. 2537

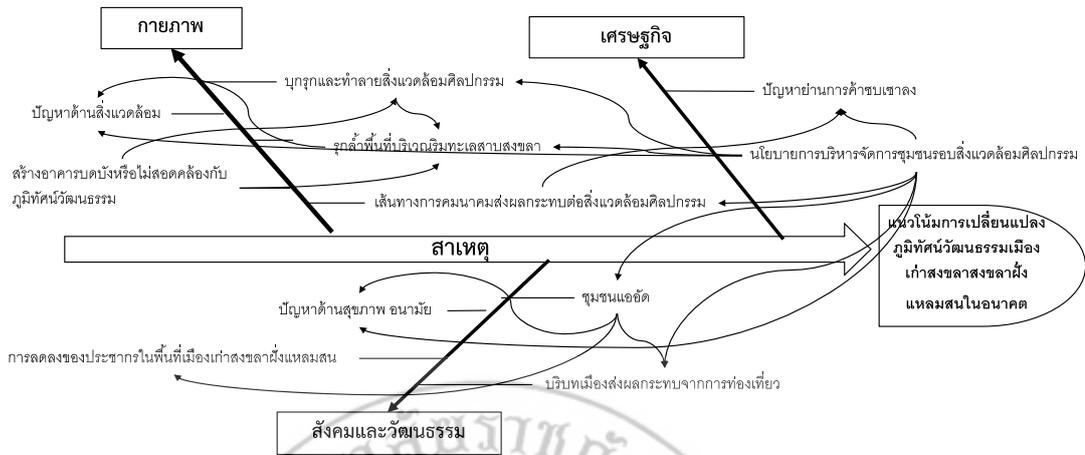
ถ่ายเมื่อ พุทธศักราช 2540

ถ่ายเมื่อ มิ.ย. 2562

ภาพที่ 2.7 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์บริเวณศาลาหลบเสื่อ
ที่มา Inthanuchit et al., (2019)

Inthanuchit et al., (2019) วิเคราะห์ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม เมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสนในอนาคตเกิดจากปัจจัยสำคัญสามด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยใช้การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ ทูตียภูมิ เพื่อวิเคราะห์ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงนี้โดยอิงตามองค์ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กระบวนการวิเคราะห์ ใช้เทคนิค Ishikawa Kaoru (1968) แสดงในภาพที่ 2.8 และตารางที่ 2.26

ภาพที่ 2.8 กระบวนการค้นหาสาเหตุของแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาสงขลาฝั่งแหลมสนในอนาคตด้วยเทคนิค (Ishikawa, 1986) ที่มา Inthanuchit et al., (2019)

ตารางที่ 2.26 ข้อเสนอแนะการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน

สาเหตุของแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง	ข้อมูลสนับสนุน	ข้อเสนอแนะ
1.นโยบายการบริหารจัดการชุมชนรอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	บุคลากรส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม	- กำหนดขอบเขตและเขตแนวโบราณสถานอย่างชัดเจน - จัดทำแผนแม่บทกำหนดแนวทางพัฒนาเขตอนุรักษ์เมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมแห่งชาติ
2.ชุมชนแออัด	จำนวนประชากรที่หนาแน่นบริเวณริมทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตกและตะวันออก	- การควบคุมรูปแบบลักษณะอาคารและสิ่งก่อสร้าง - แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ในขอบเขตเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน
3.บุกรุกและทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	บริเวณพื้นที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีการปรับเปลี่ยนอย่างเด่นชัด	- ส่งเสริมให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ - ส่งเสริมให้ความรู้เรื่องกรรมสิทธิ์และการถือครองที่ดิน

ที่มา Inthanuchit et al., (2019)

เมื่อใช้กระบวนการค้นหาสาเหตุของแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาสงขลาฝั่งแหลมสนในอนาคตด้วยเทคนิค Ishikawa Kaoru (Ishikawa, 1986) พบว่าสาเหตุของแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเกิดจาก 1) นโยบายการบริหารจัดการชุมชนรอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม 2) ชุมชนแออัด และ 3) บุกรุกและทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่เมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสนจำเป็นต้องมีการกำหนดขอบเขตและเขตแนวโบราณสถานอย่างชัดเจนและจัดทำแผนแม่บทกำหนดแนวทางพัฒนาเขตอนุรักษ์เมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสนสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมแห่งชาติ เพื่อเป็นแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสนต่อไป

สำหรับรายละเอียดประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน) อธิบายไว้ในบทที่ 4 เนื่องจากเป็นหนึ่งในขั้นตอนศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 กรอบแนวคิดวิธีดำเนินงานวิจัย

ภาพที่ 3.1 กรอบการวิจัยการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

จากภาพที่ 3.1 แสดงกระบวนการวิเคราะห์แนวทางการจัดการองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน) โดยมีขั้นตอนสำคัญดังนี้

- ทบทวนวรรณกรรมและรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาฝั่ง

แหลมสน

- ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน การศึกษานี้รวบรวมข้อมูลที่สำคัญและแยกออกเป็นส่วนย่อยเพื่อวิเคราะห์ต่อไป

- วิเคราะห์องค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อระบุคุณค่าและสภาพขององค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่สำคัญในพื้นที่

- ประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

การประเมินนี้ใช้เทคนิค Ishikawa Kaoru (1968) เพื่อค้นหาปัจจัยและสาเหตุของแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

- สรุปแนวทางการจัดการองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

หลังจากการวิเคราะห์และประเมินแล้ว จะมีการสรุปแนวทางการจัดการและฟื้นฟูองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่หัวเขาและแหลมสน

กระบวนการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อระบุปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงและพัฒนาวิธีการจัดการที่เหมาะสมเพื่อรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลาในอนาคต

- พื้นที่การศึกษา

พื้นที่ที่ทำการศึกษาอยู่ในตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งครอบคลุมเขตที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามประกาศกรมศิลปากร โดยพื้นที่ศึกษาพื้นฐานของพื้นที่และการวิเคราะห์องค์ประกอบศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน) ดังแสดงในภาพที่ 3.2

- แหล่งประวัติศาสตร์ อย่างน้อย 3 แหล่ง

- ร่องรอยคูเมือง กำแพงเมือง และชุมชนโบราณ อย่างน้อย 1 แหล่ง

- แหล่งโบราณคดี ทั้งที่ขุดค้นแล้วหรือยังไม่ได้ขุดค้น รวมถึงโบราณวัตถุ อย่างน้อย 3

แหล่ง

- โบราณสถาน ที่มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ อย่างน้อย 4 แหล่ง

- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและอาคารอนุรักษ์ อย่างน้อย 2 แหล่ง

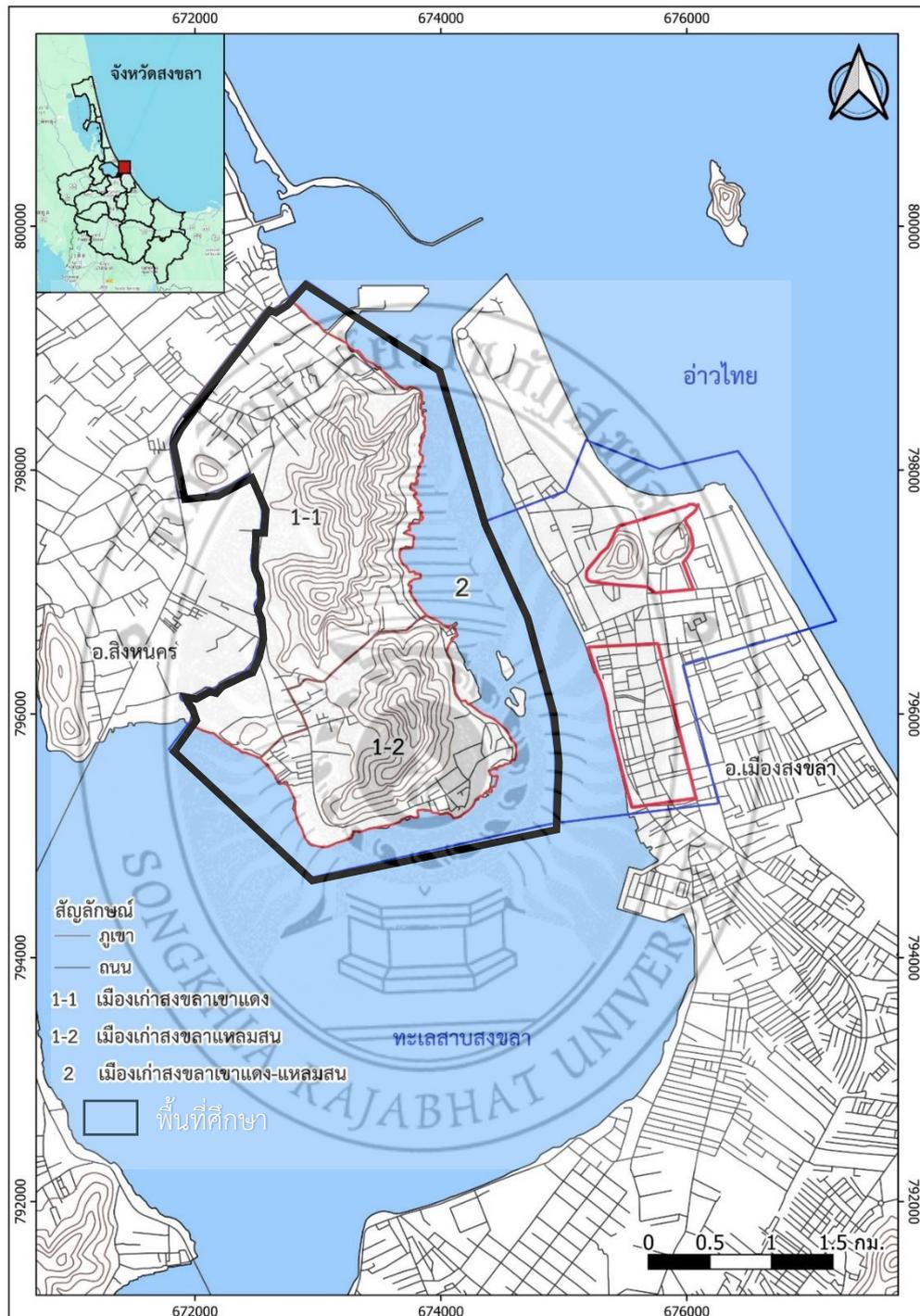
- ย่านชุมชนเก่า เมืองเก่า ที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิม อย่างน้อย 2 แหล่ง

- วัด วัดร้าง และศาสนสถาน ที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมและวัฒนธรรม อย่างน้อย 4

แหล่ง

- แหล่งศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและมรดกทางวัฒนธรรม อย่าง

น้อย 1 แหล่ง

ภาพที่ 3.2 พื้นที่การศึกษาเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

ที่มา: วาดโดย ผู้วิจัย โดยใช้โปรแกรม QGIS

3.2 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย

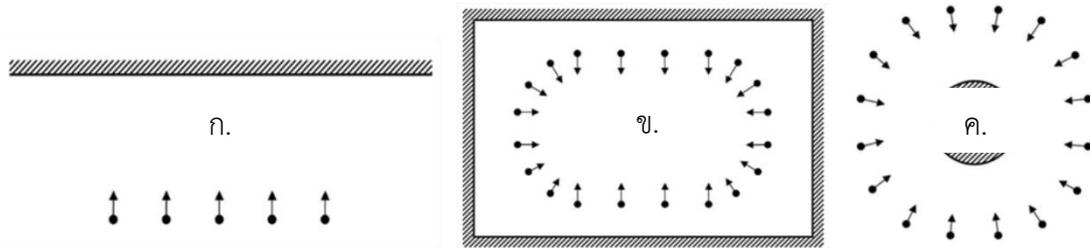
ศึกษาพื้นฐานของพื้นที่ โดยการสำรวจ สัมภาษณ์ ถ่ายภาพ และข้อมูลชั้นสอง คือการใช้แผนที่ ภาพถ่ายในอดีต ภาพถ่ายทางอากาศ การใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์จากเอกสารประเภทต่าง ๆ วิเคราะห์องค์ประกอบและประเมินคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน) ในพื้นที่ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

3.2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การเก็บภาพเพื่อสร้างแบบจำลองสามมิติใช้อากาศยานไร้คนขับ (Unmanned Aerial Vehicle: UAV) จำนวน 2 เครื่อง ได้แก่ DJI MAVIC AIR (U11X) หมายเลขเครื่อง 0K1DEC92B0170 และ DJI MAVIC PRO หมายเลขเครื่อง 08QDE2U01200WQ (แสดงในภาพที่ 3.3) ซึ่งรับรองการขึ้นทะเบียนเครื่องวิทยุคมนาคมสำหรับอากาศยานซึ่งไม่มีนักบินสำหรับงานข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ ใช้แอปพลิเคชันสำหรับวางแผนแนวมบิน เช่น โปรแกรม Pix4Dcapture (แสดงในภาพที่ 3.4) และซอฟต์แวร์สำหรับการประมวลผลภาพโฟโตแกรมเมตรี เช่น โปรแกรม Drone box

ภาพที่ 3.3 อากาศยานไร้คนขับ (UVA) DJI MAVIC AIR (U11X) และ DJI MAVIC PRO
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ 3.4 ก.มุมมองประเภทภายนอกอาคาร/โบราณสถาน ข.มุมมองประเภทภายในอาคาร/
โบราณสถาน ค.มุมมองประเภทวัตถุ/โบราณสถาน
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ 3.5 แอปพลิเคชันสำหรับวางแผนการบิน Pix4Capture
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

3.3 การวิเคราะห์องค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

3.3.1 ข้อมูลทุติยภูมิ

ข้อมูลทุติยภูมิในลักษณะของการวิจัยเชิงพรรณนา นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมจากแหล่งต่าง ๆ โดยผ่านการอธิบายและวิเคราะห์อย่างละเอียด พร้อมการใช้ภาพประกอบและคำบรรยายเพื่อสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ตัวอย่างข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารทางประวัติศาสตร์

บันทึกการสำรวจ ภาพถ่ายเก่า หรือเอกสารวิชาการ สะท้อนวิวัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โครงสร้างทางกายภาพ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และองค์ประกอบทางเศรษฐกิจ

3.3.2 ข้อมูลปฐมภูมิ

การศึกษาที่ดำเนินการในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน) พบว่าการแสดงออกทางศิลปกรรมของสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นนี้สามารถแบ่งออกเป็นสามกลุ่มหลัก ได้แก่ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรม และมรดกธรรมชาติ ซึ่งทั้งหมดมีจำนวนรวม 46 รายการที่อยู่ในประเภทเหล่านี้ รูปแบบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมภายในเขตขยายของเมืองเก่าสงขลาได้รับการจัดประเภทออกเป็น 10 กลุ่มตามปัจจัยทั้งหมด 18 ปัจจัย โดยกลุ่มเหล่านี้ประกอบด้วย จิตรกรรม (P), โบราณสถาน (H), วัดและสถานที่ทางศาสนา (W), ศาลเจ้า (S), อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ (M), ประเพณี การปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และเทศกาล (T), ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (K), มรดกธรรมชาติ (N), โบราณวัตถุ (AR) และ แหล่งโบราณคดี (AS) นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่ศึกษาไม่มีสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอีก 8 ประเภท ได้แก่ ศิลปวัตถุ (O), ประเพณีและการแสดงออกทางวาจรรวมถึงภาษา (L), ศิลปะการแสดง (PA), การละเล่นพื้นบ้าน กีฬา และศิลปะการต่อสู้ (FP), วรรณกรรมพื้นบ้าน (FL), งานหัตถกรรม (HC), สถาปัตยกรรม (A), และงานฝีมือดั้งเดิม (C)

3.4 การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

ผู้วิจัยสรุปได้ว่าการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน) พิจารณา 5 เกณฑ์ ได้แก่ เกณฑ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เกณฑ์ทางสังคม เกณฑ์คุณค่าด้านสุนทรียภาพ เกณฑ์คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ และเกณฑ์คุณค่าทางจิตวิญญาณ สอดคล้องกับ (Fine Arts Department, 2005; ICOMOS & Marquis-Kyle, 1992; ICOMOS Thailand, 2017; Kirdsiri et al., 2021; The Association of Siamese Architects, 2017) ซึ่งดำเนินการประเมินมรดกทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่ในประเทศไทยและสากลของ UNESCO (Labadi, 2013) ดังแสดงในตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 เกณฑ์คุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน)

ประเภทของคุณค่า	คำอธิบาย
คุณค่าทางประวัติศาสตร์	สะท้อนถึงการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์
คุณค่าด้านสุนทรียภาพ	ความงามและการรับรู้ทางประสาทสัมผัสที่ส่งผลต่อการรับรู้ทางจิตวิทยา
คุณค่าทางสังคม	ความสำคัญทางสังคมที่เชื่อมโยงกับชุมชนหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งส่งผลต่อจิตวิญญาณและอัตลักษณ์ของสังคม
คุณค่าทางวิทยาศาสตร์	ความสำคัญต่อการวิจัยและการศึกษา โดยให้ข้อมูลที่มีคุณค่าทางวิทยาศาสตร์หรือโบราณคดี
คุณค่าทางจิตวิญญาณ	ความสำคัญที่ส่งผลต่อความเชื่อและจิตวิญญาณของชุมชน รวมถึงการแสดงออกถึงคุณค่าและจิตวิญญาณของผู้คน

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย

โดยผู้วิจัยกำหนดค่าคะแนนในการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยายใช้ระบบคะแนนถ่วงน้ำหนัก โดยมีการพิจารณาใน 5 ด้าน ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์, คุณค่าด้านสุนทรียภาพ, คุณค่าทางสังคม, คุณค่าทางวิทยาศาสตร์, และคุณค่าทางจิตวิญญาณ การให้คะแนนแต่ละด้านเป็นคะแนนพื้นฐาน (1-3 คะแนน) คูณด้วยน้ำหนักที่แตกต่างกันในแต่ละด้าน (6, 5, 4, 3, และ 2 ตามลำดับ) เพื่อสะท้อนถึงความสำคัญที่แตกต่างกันของแต่ละคุณค่า ผลการคำนวณถ่วงน้ำหนักเหล่านี้จะนำไปคำนวณคะแนนรวม ซึ่งสามารถแบ่งระดับศักยภาพออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ “ระดับศักยภาพต่ำ (L-Low Potential)” มีผลจากการคำนวณระหว่าง 0-33 คะแนน “ระดับศักยภาพปานกลาง (M-Middle Potential)” มีผลจากการคำนวณระหว่าง 34-47 คะแนน และ “ระดับศักยภาพสูง (H-High Potential)” มีผลจากการคำนวณระหว่าง 48-60 คะแนน

ตารางที่ 3.2 แสดงการให้คะแนนแต่ละด้านสามารถมีได้ตั้งแต่ 1 ถึง 3 คะแนน และจะคูณด้วยน้ำหนักคะแนนที่กำหนดในแต่ละด้าน ซึ่งค่าคะแนนถ่วงน้ำหนักสูงสุดสำหรับแต่ละด้านคือผลคูณของคะแนนพื้นฐานสูงสุด (3) และน้ำหนักคะแนน ตัวอย่างเช่น คุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ได้คะแนนสูงสุดจะมีค่าถ่วงน้ำหนักเท่ากับ 18 (3 x 6)

ตารางที่ 3.2 กำหนดค่าคะแนนในการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย

ด้านการพิจารณา	คะแนนพื้นฐาน	น้ำหนักคะแนน	ค่าคะแนนถ่วงน้ำหนักสูงสุด (3 x น้ำหนัก)
คุณค่าทางประวัติศาสตร์	1 - 3	6	18
คุณค่าด้านสุนทรียภาพ	1 - 3	5	15
คุณค่าทางสังคม	1 - 3	4	12
คุณค่าทางวิทยาศาสตร์	1 - 3	3	9
คุณค่าทางจิตวิญญาณ	1 - 3	2	6

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย

ตัวอย่างการคำนวณ เช่น คะแนนสูงสุดสำหรับการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยายจะได้รับการรวมคะแนนถ่วงน้ำหนักสูงสุดของทั้ง 5 ด้าน ซึ่งคำนวณได้ดังนี้: 18(ประวัติศาสตร์) + 15(สุนทรียภาพ) + 12(สังคม) + 9(วิทยาศาสตร์) + 6(จิตวิญญาณ) = 60 ดังนั้น คะแนนสูงสุดที่องค์ประกอบหนึ่ง ๆ สามารถได้รับคือ 60 คะแนน ทั้งนี้ การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จากการให้คะแนนตามเกณฑ์ข้างต้น และการให้ค่าน้ำหนักความสำคัญของแต่ละปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์จะดำเนินการในรูปแบบกลุ่ม ผู้ประเมินเพื่อกระจายน้ำหนักต่อความคิดเห็นเฉพาะบุคคล ร่วมกับการกำหนดระดับคะแนนค่าน้ำหนักต่อคุณค่าในแต่ละเกณฑ์ ซึ่งผลคะแนนรวมที่ได้จากการประเมินคุณค่าตามเกณฑ์ดังกล่าวสามารถนำไปใช้สำหรับการวางแผนที่แยกแยะระดับความสำคัญ และศักยภาพขององค์ประกอบของเมืองที่สำคัญในพื้นที่เมืองเก่า เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

3.5 แนวทางการจัดการองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

แนวทางการจัดการองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน) มุ่งเน้นไปที่การค้นหาสาเหตุของแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเพื่อวางแผนการจัดการอย่างยั่งยืนในอนาคต กระบวนการนี้ใช้เทคนิค Ishikawa หรือ Fishbone Diagram (Ishikawa, 1986) เพื่อระบุและวิเคราะห์สาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ปัจจัยทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเทคนิคนี้ช่วยให้สามารถแยกแยะและทำความเข้าใจถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ได้อย่างชัดเจน เพื่อพัฒนาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ของเมือง

บทที่ 4 ผลการวิจัย

4.1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย

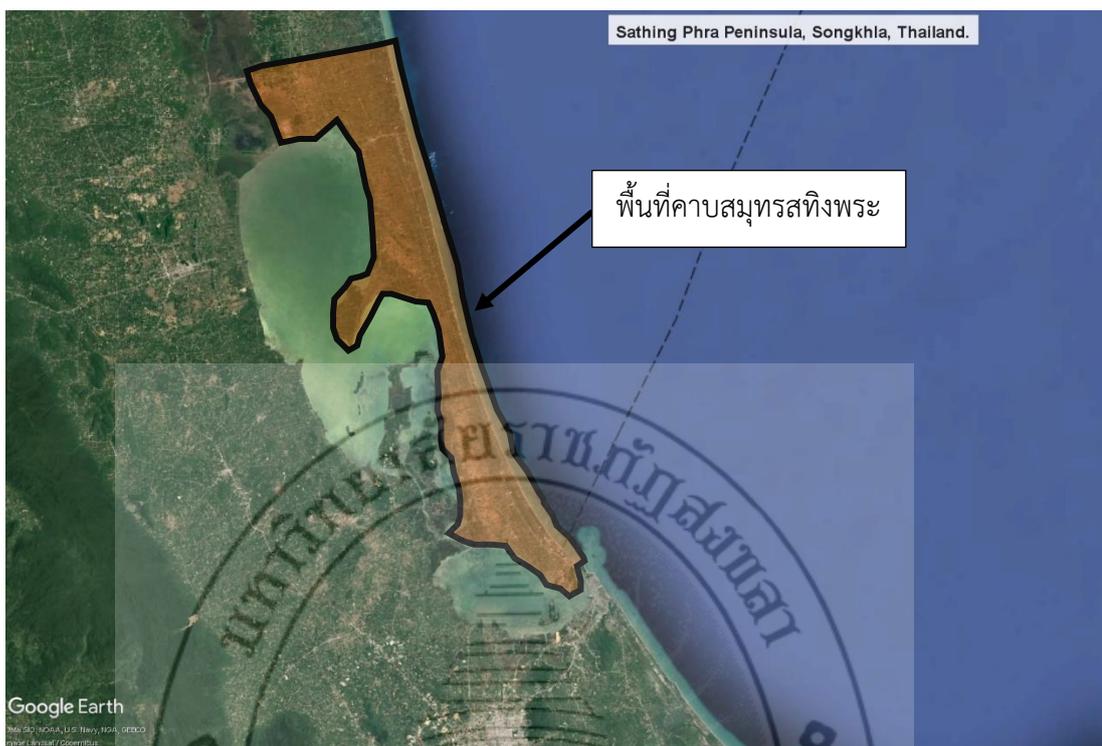
สงขลาเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานและมีบทบาทสำคัญต่อภูมิภาคมาตั้งแต่อดีต ผ่านการพัฒนาและความเจริญรุ่งเรืองใน 3 ยุคหลัก เริ่มจากยุคแรกของเมืองสทิงพาราณศรี หรือเมืองสทิงพระ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อกว่า 1,200 ปีที่แล้วในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 โดยเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาชุมชนในคาบสมุทรสทิงพระ เป็นศูนย์กลางการค้าและการเชื่อมต่อทางวัฒนธรรมระหว่างจีน อินเดีย และดินแดนอื่น ๆ ส่งผลให้คาบสมุทรมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา เข้าสู่ยุคเมืองสงขลาปากน้ำที่แบ่งออกเป็น 3 สมัย ได้แก่ เมืองสงขลาเขาแดง เมืองแหลมสน และเมืองบ่อয়ง แต่ละสมัยสะท้อนถึงการเติบโตและการขยายตัวของชุมชน ยุคร่วมสมัยคือช่วงที่สงขลายังคงเติบโตอย่างต่อเนื่อง ผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้ากับความสำเร็จสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว

แม้ว่างานวิจัยนี้จะเน้นศึกษาพื้นที่เมืองเก่าในยุคปากน้ำเป็นหลัก แต่ข้อมูลเกี่ยวกับยุคเริ่มแรกของเมืองสทิงพาราณศรีหรือเมืองสทิงพระก็มีคุณค่าและช่วยเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับรากฐานของเมืองสงขลา รวมถึงการก่อตั้งและการพัฒนาที่ตั้งตั้งแต่ยุคแรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีนี้เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจเข้าใจประวัติศาสตร์และพัฒนาการของเมืองสงขลาอย่างลึกซึ้ง สะท้อนถึงความสำคัญของสงขลาในฐานะศูนย์กลางการค้า การปกครอง และวัฒนธรรมของภูมิภาคตั้งแต่ยุคโบราณ ทั้งยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เชื่อมโยงการเติบโตของเมืองสงขลา กับอิทธิพลจากอารยธรรมและวัฒนธรรมที่หลากหลายซึ่งส่งผลให้เมืองสงขลากลายเป็นเมืองสำคัญในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยั่งยืน

4.1.1 การพัฒนาและอารยธรรมในยุคของคาบสมุทรสทิงพระและเมืองสทิงพาราณศรี

- สภาพภูมิประเทศของสทิงพระ

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารของ (Witayarat, 1985) ได้กล่าวถึงภูมิประเทศของคาบสมุทรสทิงพระ ตั้งอยู่ในเขตภาคใต้ของประเทศไทย มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบ มีชายฝั่งติดทะเลอ่าวไทยทางด้านตะวันออก ผู้วิจัยได้แสดงในภาพที่ 4.1 ของพื้นที่สภาพภูมิประเทศของคาบสมุทรสทิงพระ ซึ่งบริเวณนี้มีลักษณะเป็นชายหาดทรายที่มีการทับถมของทรายใหม่อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชายฝั่งขยายออกไปยังทะเล ส่วนด้านตะวันตกของสทิงพระติดกับทะเลสาบสงขลา ลักษณะชายฝั่งด้านนี้มีการตื้นเขิน และพื้นที่ที่มีความลาดจากตะวันออกลดระดับไปทางตะวันตก เช่น เขาเกาะใหญ่ เขาตะโหนด และเขาแหลมควายราบ เป็นต้น ในปัจจุบันพื้นที่ทั่วไปสูงประมาณ 6 เมตรจากระดับน้ำทะเล และมีเนินพะโคะซึ่งสูงประมาณ 10 เมตรจากระดับน้ำทะเล

ภาพที่ 4.1 พื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ

ที่มา: วาดโดย ผู้วิจัย โดยใช้โปรแกรม Google Earth Pro

อ้างอิงข้อมูลจาก Neamsuwan et al., (2012); Tongsang (2021); Witayarat (1985)

บริเวณนี้เป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ พบวัตถุโบราณที่บ่งชี้ถึงการตั้งถิ่นฐานในสมัยโบราณ และสันนิษฐานว่าพื้นที่ดังกล่าวเคยมีระดับน้ำทะเลสูงกว่าปัจจุบัน ผู้วิจัยสังเกตเห็นลักษณะการลดลงของระดับน้ำทะเลก่อให้เกิดพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระสอดคล้องกับหลักฐานความเชื่อทางโบราณคดีที่สำคัญ โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีที่น่าสนใจในคาบสมุทรสทิงพระกับตำนานไศวณิกาย ได้แก่ การค้นพบรูปสำริดของพระอัครสหาย หรือพระศิวะปางมหาโยคีราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 ในพื้นที่ พังพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ดังแสดงในภาพที่ 4.2 ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส ตำนานนี้เล่าถึงพระฤๅษีอัครสหายผู้มีฤทธานุภาพในการดื่มน้ำมหาสมุทรจนหมด โดยเรื่องเล่าดังกล่าวเกิดขึ้นในสมัยกฤตายุค เมื่อวฤตาสูรได้ก่อความเดือดร้อนแก่เหล่าเทวดา หลังจากที่พระอินทร์สามารถปราบวฤตาสูรได้ เหล่ากาลเกยะ ซึ่งเป็นบริวารของวฤตาสูรได้หลบซ่อนตัวอยู่ที่ใต้มหาสมุทรและออกมาทำร้ายผู้คนในยามค่ำคืน เทวดาจึงไปขอความช่วยเหลือจากพระวิษณุ ซึ่งทรงตรัสว่าเหล่ากาลเกยะมีพลังมหาศาล และการซ่อนตัวอยู่ที่ใต้มหาสมุทรทำให้ยากที่จะจัดการได้ พระวิษณุจึงแนะนำให้พระอินทร์ไปขอความช่วยเหลือจากพระฤๅษีอัครสหาย พระฤๅษีอัครสหายได้รับคำขอร้องจากพระอินทร์ และใช้ฤทธิ์ดื่มน้ำมหาสมุทรจนหมด สิ่งนี้เปิด

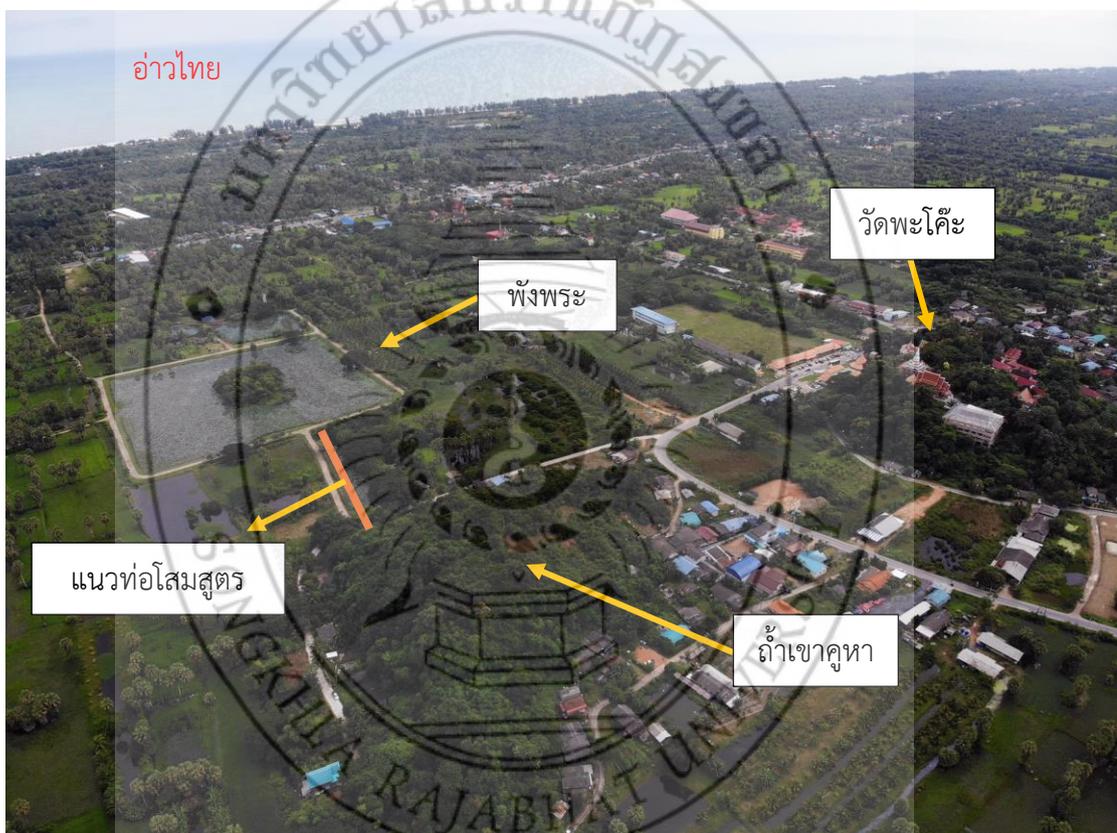
โอกาสให้เหล่าเทวดาสามารถเข้าสังหารกาลเกยะได้สำเร็จ ตำนานนี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพระฤๅษีคัสตยะในฐานะเทพที่มีอำนาจในการควบคุมน้ำทะเล ซึ่งสอดคล้องกับสภาพทางธรณีวิทยาของคาบสมุทรสทิงพระที่แสดงให้เห็นว่าพื้นที่นี้เคยจมอยู่ใต้มหาสมุทรมาก่อน ความเชื่อนี้อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้มีการบูชาพระอัครศตยะในพื้นที่ดังกล่าว นอกจากนี้ บริเวณถ้ำเขาควหาและพังพระ ในตำบลชุมพล จังหวัดสงขลา มีหลักฐานสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมที่สอดคล้องกับการนับถือพระฤๅษีคัสตยะ ผู้คนในสมัยโบราณอาจถือว่าพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเชื่อว่าการที่น้ำทะเลแห้งเป็นสันทรายจนกลายเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัยนั้น อาจเป็นผลจากอิทธิฤทธิ์ของพระฤๅษีคัสตยะในการช่วยเหล่าเทวดาปราบปรามอสูรผู้ชั่วร้ายในตำนาน โดยคาบสมุทรสทิงพระอาจเป็นพื้นที่ที่ตำนานการดื่มมหาสมุทรของพระฤๅษีคัสตยะถือกำเนิดขึ้น ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้มีการนับถือและบูชาท่านในบริเวณนี้

ภาพที่ 4.2 รูปสำริดของพระอัครศตยะที่พบในพื้นที่พังพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

สทิงพระมีชื่อเสียงเปรียบทางภูมิศาสตร์ในเรื่องของการขาดแคลนน้ำจืด โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมิถุนายน ชุมชนโบราณในพื้นที่นี้แก้ปัญหาดังกล่าวโดยการขุดสระน้ำที่เรียกว่า “พัง” เพื่อกักเก็บน้ำสำหรับใช้ในฤดูแล้ง เช่น พังพระ พังลึก และพังหลวง เป็นต้น บางแห่งได้รับการตกแต่งเพื่อเพิ่มความสะดวกในการใช้ประโยชน์ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของชุมชนโบราณ Piyakun (1982) ศึกษารายชื่อพังในคาบสมุทรสทิงพระมีมากกว่า

200 พัง สามารถแบ่งตามประโยชน์ใช้สอย เช่น พังน้ำเพื่อการเกษตรกรรม เพื่อใช้บริโภค เพื่อการหาสัตว์น้ำ เพื่อเป็นทางออกทะเลหรืออุ้เรือ และเพื่อการใช้ประโยชน์ทางศาสนา อาทิ พังพระ เป็นพังสำคัญที่ใช้ในการทำพิธีตามคติความเชื่อในศาสนาลัทธิไสวณิกาย ตามหลักฐาน ที่ปรากฏ คือ ศิวลึงค์ และแท่นฐานในถ้ำเขาคุหา สถานที่ทำพิธี และเขตศาสนสถานจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และใช้ในความหมายที่เป็นศูนย์กลางของเมือง พรหมณ์เป็นผู้ทำพิธี เช่น การสร่งน้ำรูปเคารพที่อยู่ภายในห้องครรภคฤหะ น้ำที่สร่งแล้วจะไหลออกมาทางท่อน้ำเรียกว่า ท่อโสมสูตร ซึ่งต่อออกมาภายนอกตัวศาสนสถาน ลงสู่พังพระเพื่อที่ชาวบ้านจะได้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ไปใช้ ดังแสดงในภาพที่ 4.3

ภาพที่ 4.3 พังพระ บริเวณหน้าถ้ำเขาคุหา อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าการพบชื่อเรียกท้องถิ่นหลายที่ในคาบสมุทรสทิงพระว่า “คุหา” ยกตัวอย่างเช่น คุหา บริเวณแยกอำเภอรัตนภูมิ หรือ ในพื้นที่อำเภอกระแสดินธุ์ อย่าง เขาคุหา ถ้ำศักดิ์สิทธิ์แบบชุดแห่งเดียวในภาคใต้ หรือ ที่ตั้งของวัดพะโคะ หรือ เขาพระโคะ แสดงถึงอิทธิพลของศาสนาฮินดูแบบไสวณิกายที่ครอบคลุมในพื้นที่ ตามความเชื่อว่า สถานที่แห่งนี้ มีโคซึ่งเป็นพาหนะของ

พระศิวะอยู่ โคอสุภราช หรือ โคนนทิ (นंदी) เป็นชื่อโคเผือกที่เป็นพาหนะของพระศิวะ กำเนิดมาจากเมื่อครั้งกวนเกษียณสมุทร พระกศยปะต้องการให้นางโคสุภีเป็นพาหนะประจำพระองค์ แต่คิดว่านางโคสุภีเป็นโคเพศเมีย หากจะเป็นโคพาหนะจึงควรเป็นโคเพศผู้มากกว่า พระกศยปะจึงได้เนรมิตรโคเพศผู้ขึ้นมาให้สมสู่กับนางโคสุภี ลูกโคที่เกิดมาเป็นโคสีขาวปลอดเพศผู้ลักษณะดีคือ โคอสุภราช พระกศยปะจึงได้ประทานชื่อให้ว่า นนทิ (ภาพที่ 4.4) และได้ถวายให้เป็นพระพาหนะแต่พระศิวะด้วยเหตุนี้ แสดงที่แสดงชื่อ โค คุ โค๊ะ ย่อมหมายถึง ความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมลิตีของเทพเจ้า ในคติไศวนิกายในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ภาพที่ 4.4 โคนนทิ ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ร่องรอยสำคัญของชุมชนอยู่ตามสันทรายอย่างแน่นอนมีร่องรอยของ การขุดสระน้ำขนาดใหญ่ไว้ใช้ร่วมกันในชุมชนเป็นระยะไป แต่ที่น่าสังเกตก็คือสระบางสระมีขอบดินหรือมีกึ่งอยู่ตรงกลางในลักษณะที่ผิดแผกไปจากสระน้ำธรรมดาที่ใช้อุปโภคบริโภค หรือบางแห่งมีสักขนาดใหญ่อยู่ติดกันซึ่งเกินความต้องการของการใช้น้ำ จะดังกล่าวเหล่านี้อาจมีเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อและ

พิธีกรรมทางศาสนาก็เป็นไปได้ นอกเหนือจากสระน้ำแล้วยังพบบริเวณที่มีคูน้ำล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมอยู่ 4 แห่งคือที่บ้านสทิงพระ บ้านพังยาง วัดสี่หยัง และบริเวณเชิงหัวเขาแดง นั่นคือเมืองสงขลาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ลงเพราะปรากฏภูมิซากกำแพงและป้อมหลงเหลือเป็นประจักษ์พยานอยู่ ส่วนสามแห่งแรก นั้นคงมีอายุก่อนเมืองสงขลาเพราะสัมพันธ์กับโบราณสถานทางพุทธศาสนาที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น พระธาตุสทิงพระ ซากเจดีย์ที่วัดสี่หยังรวมถึงตำนานพงศาวดารเองก็ระบุว่าเมืองสทิงพระคือเมืองพัทลุงเก่า มีมาก่อนการสร้างเมืองพัทลุงที่วัดเขียนบางแก้ว ทางฝั่งทะเลตะวันตกของทะเลสาบสงขลา นอกจากจะน้ำและร่องรอยชุมชนที่มีคูน้ำล้อมรอบแล้วยังปรากฏร่องรอยลำคลองที่คนขุดให้ตัดผ่านแผ่นดินบกเพื่อเชื่อมทะเลสาบสงขลากับทะเลในอ่าวไทยยกตัวอย่างเช่น คลองสทิงพระ คลองระโนด (ภาพที่ 4.5) แต่คลองเหล่านี้ขุดขึ้นเมื่อใด ยากแก่การกำหนดอายุ จึงไม่สามารถบอกได้ว่าจุดเริ่มต้นสมัยแรกของประวัติศาสตร์เกิดขึ้นในช่วงเวลาใด อาจเป็นไปได้ว่าเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาและยังคงมีความสำคัญกับเมืองสทิงพระที่พัฒนาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 4.5 คลองระโนด อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

นอกจากนี้ ลักษณะภูมิอากาศในสทิงพระยังมีผลต่อการค้าขายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะกับพ่อค้าชาวจีนและอินเดีย เข้ามาค้าขายในช่วงฤดูแล้งและเดินทางกลับเมื่อเริ่มเข้าสู่ฤดูฝน ภูมิอากาศและคลื่นลมที่แรงจัดตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนในพื้นที่นี้ไม่เหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐานถาวรของพ่อค้าชาวจีน ซึ่งต่างจากชาวอินเดียที่มีแนวโน้มจะตั้งถิ่นฐานได้ยาวนานกว่า คาบสมุทรสทิงพระยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ รั้งนก ซึ่งถือว่าเป็นสินค้าสำคัญสำหรับการค้ากับจีน (ภาพที่ 4.6) รวมถึงทรัพยากรจากทะเลอื่น ๆ เช่น หูฉลาม สาหร่าย ผมนาง และกุ้งที่ใช้ทำกุ้งไม้ ทำให้สทิงพระอาจเคยเป็นชุมชนโบราณที่สำคัญทางตอนใต้ของประเทศไทย ถึงแม้ว่าจะไม่มีโบราณสถานที่ยิ่งใหญ่เทียบเท่ากับไชยาหรือนครศรีธรรมราช แต่ลักษณะและร่องรอยทางโบราณคดีในพื้นที่นี้สะท้อนถึงความสำคัญของสทิงพระในฐานะชุมชนโบราณที่มีบทบาทในเส้นทางการค้าทางทะเลในภูมิภาคนี้

ภาพที่ 4.6 รั้งนกนางแอ่นในพื้นที่เกาะสี่-เกาะห้า จังหวัดพัทลุง
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

- ยุคเริ่มแรกที่เมืองสทิงพาราณศรี

จากข้อมูลในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ฉบับพิมพ์ปีพุทธศักราช 2542 (Thai Commercial Bank, 1999) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนโบราณบนพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระไว้ ดังนี้

ชุมชนเริ่มแรกประวัติศาสตร์ของคาบสมุทรมหานครทั้งหมดนั้น เริ่มจากทางตอนเหนือตั้งแต่บ้าน ท่าบอน อำเภอระโนด ถึงบ้านหัวเขาแดง ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ประกอบด้วยกลุ่มชุมชนโบราณ จำนวน 6 กลุ่ม ได้แก่

- กลุ่มชุมชนโบราณอยู่ตะเภาะ-ระโนด พบเครื่องมือเครื่องใช้ของชนพื้นเมืองในวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์มากกว่าชุมชนอื่น เช่น ขวานหินขัด แท่นหินบด ลูกกลิ้งหินบด แหวนทองแบบวัฒนธรรมฟูนัน แผ่นจี๊สตักรูปพระโพธิสัตว์บนหินโมรา รูปพระโพธิสัตว์มีัญชุสรีลีทียัก วีระสำริด และเหรียญเงินสมัยราชวงศ์ชอง

- กลุ่มชุมชนโบราณพังยาง พบเทวรูปในวัฒนธรรมอินเดียและคตินิยมไวษณพนิกาย และพุทธศาสนาแบบมหายาน คือพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด ร่องรอยการสร้างขอบเขตเมือง รวมถึงเครื่องถ้วยชามจีนที่ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยา

- กลุ่มชุมชนโบราณสีหยัง-เจดีย์งาม พบหลักฐานการติดต่อกับชุมชนต่างชาติสมัยแรก ๆ เช่น เหรียญเงินและเหรียญทองอาหรับ เครื่องถ้วยชามจีนสมัยราชวงศ์ชองและราชวงศ์หมิง ร่องรอยการสร้างขอบเขตเป็นเมืองโบราณ หลักฐานการนับพุทธศาสนาแบบมหายานคือ รูปพระโพธิสัตว์สำริด สถูป อัฐิ รวมถึงหินปะการังสำหรับก่อสร้างศาสนสถาน

- กลุ่มชุมชนโบราณเขาคูหา-ชะแม พบหลักฐานการสร้างศาสนสถานบนภูเขาตามคตินิยมในศาสนาฮินดูแบบไศวนิกาย บริเวณเขาคูหา พบถ้ำขุด ศิวลึงค์ โยนี และพระอค์สตัยะสำริด รวมถึงมีสระน้ำประพอบพิธีคือ พังพระ นอกจากนี้ยังพบศาสนสถานในพุทธศาสนาบนภูเขาในสมัยหลัง คือ เจดีย์วัดพะโคะ และถูกเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาสนสถานในสมัยอยุธยา

- กลุ่มชุมชนโบราณสทิงพระ พบหลักฐานการสืบเครื่องมือเครื่องใช้ของชนพื้นเมืองในสมัยวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ขวานหินขัด หินลับ และเครื่องมือเครื่องใช้ของชนพื้นเมืองในสังคมเกษตรกรรมและชาวน้ำที่ชัดเจน บริเวณดังกล่าวอาจเป็นสถานีการค้ากับชุมชนโพ้นทะเล ได้แก่ จีน อินเดีย มาเลเซีย อินโดนีเซีย ต่อเนื่องมาหลายช่วงสมัย

- กลุ่มชุมชนโบราณปะโอ พบหลักฐานการรับคตินิยมของศาสนาฮินดู พุทธศาสนาแบบมหายานและตันตระ รวมถึงเป็นแหล่งอุตสาหกรรมผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อธรรมดาและเนื้อดินขาวแบบกุนที กุณโฑ จานแบน เป็นสินค้าออก โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาจากเตาเผาโบราณริมคลองปะโอ รวมถึงการติดต่อกับชาวยุโรปในราชวงศ์ชองและราชวงศ์หยวน

จากหลักฐานดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าชุมชนเริ่มแรกบนคาบสมุทรมหานครคงอยู่ในระยะก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 เมื่อชุมชนสทิงพระเกิดการขยายตัวจนเจริญเป็นเมืองสทิงพระในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 นั้น เนื่องจากเป็นเมืองท่าสำคัญของแหลมมลายูตอนเหนือ ซึ่งเจริญทั้งศาสนจักรและอาณาจักร โดยฝ่ายอาณาจักรครอบคลุมบริเวณรอบกลุ่มทะเลสาบสงขลาจนเจ้าเมืองมีฐานะเป็น

“เจ้าพญา” เมืองสทิงพระซึ่งเป็นศูนย์กลางมีฐานะเป็น “กรุง” คือ “กรุงสทิง” ดังปรากฏในพงศาวดารเมืองสทิงพระว่า

“เมืองพัทลุงเมื่อแรกแต่เดิมนั้น สทิงพระเป็นเมืองกรุงสทิงพาราณศรี และเจ้าพระยาที่สทิงพระนั้นชื่อ เจ้าพระยากรุงสทิง”

โดยเมืองพัทลุงหรือเมืองสทิงพระในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 19 ยังเป็นอิสระ แต่เมื่อมาถึง พุทธศตวรรษที่ 20 หลักฐานจากกัลปนาจังหวัดพัทลุงแสดงให้เห็นว่าได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของเมืองอื่น ดังข้อความในกัลปนาว่า

“เมื่อขณะพญาธรรมรังค์ลกินเมืองสทิงพระและนิมนต์พระอโนมทัสสีให้ไปเอากระบวณพระมหาธาตุเจ้ามาแต่เมืองลังกา แลมาก่อพระศรีรัตนมหาธาตุเจ้าสูงเส้นหนึ่ง”

ในสำเนาหนังสือครั้งกรุงเก่า ว่าด้วยการพระราชทานที่กัลปนา (Committee for the Publication of Historical, Cultural, and Archaeological Documents., 1967) ในหัวข้อย่อเข้าตำราหมื่นตรา พระธรรมวิลาสไปวิเวกเป็นหัวเมือง ระบุว่าเมืองพัทลุงขณะที่ตั้งอยู่บริเวณวัดพะโคะนั้นถูกโจรสลัดยกมาตีบ่อยครั้ง เช่น

“แลเมื่อครั้งอุซังตานั้น มาเผาวัดวาอารามแหลก ตีพระไพฑารและราษฎรทั้งหลายแตกขานเข้าป่าเป็นอันมาก อยู่มาช้านานก็ออกมาอยู่ที่เลาหัวลิต (ควนชลิค : ผู้เขียน) แลนางงานชวณกันมาแต่งวัดวาอาราม”

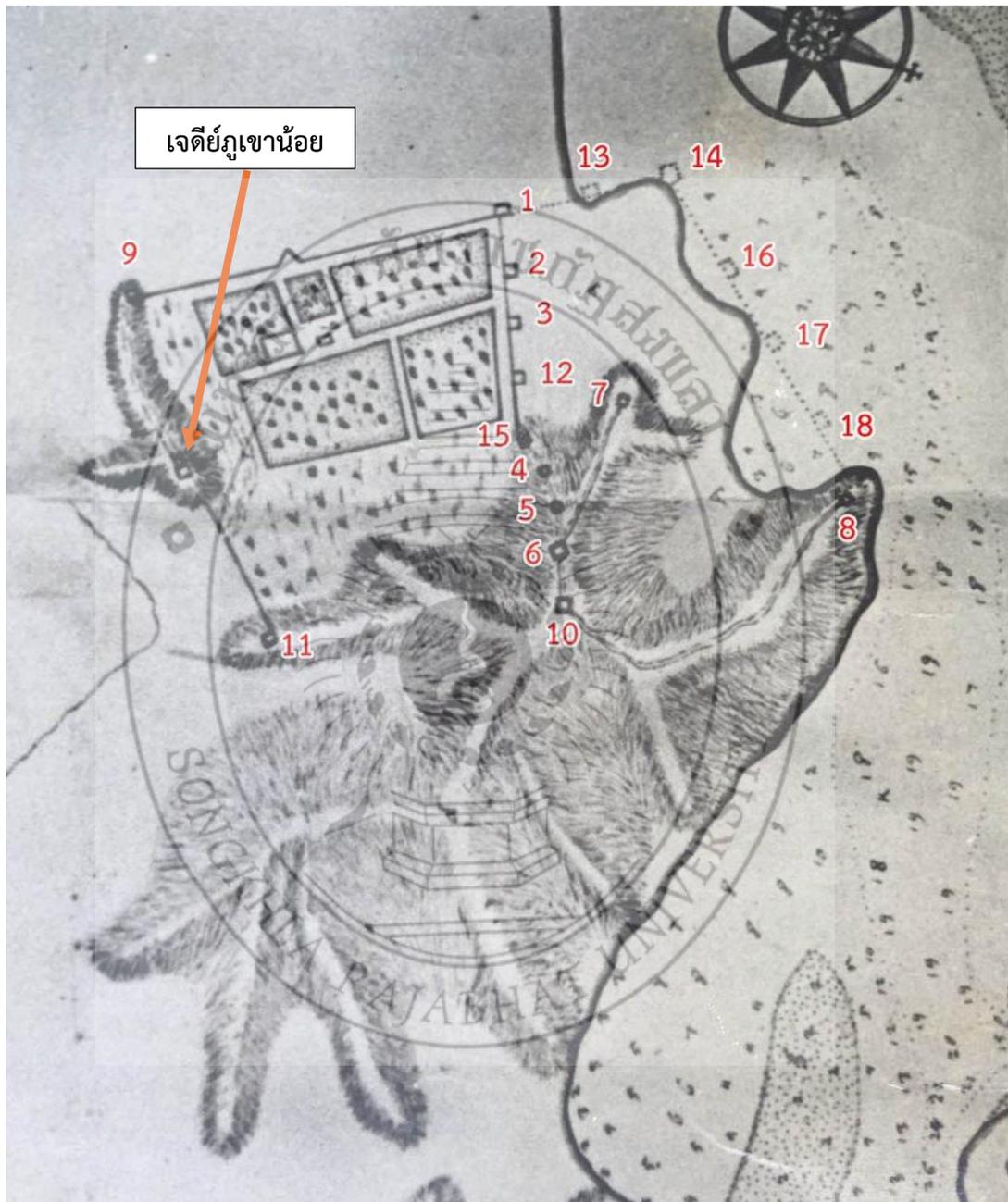
การเข้าตีเมืองพัทลุงของสลัดดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วง พุทธศักราช 2185-2163 เมืองพัทลุงที่สทิงพระจึงต้องย้ายเมืองไปตั้งใหม่ที่หัวเขาแดงในช่วงระหว่าง พุทธศักราช 2185-2223 ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ในอำนาจการปกครองของรัฐสุลต่านที่นับถือศาสนาอิสลาม

- ภูเขาน้อย ร่องรอยชุมชนคนสงขลา ก่อนหัวเขาแดง

ภูเขาน้อยเป็นหนึ่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลา ตั้งอยู่ฝั่งหัวเขาแดง และเป็นที่ตั้งของป้อมหมายเลข 9 ยังคงสภาพสมบูรณ์มากและถูกสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา หรือราวพุทธศตวรรษที่ 22 พื้นที่รอบหัวเขาแดงแสดงหลักฐานที่บ่งชี้ว่ามีผู้คนอยู่อาศัยมาแล้วเป็นเวลายาวหลายร้อยปีก่อนการก่อตั้งเมืองสงขลา หรือที่รู้จักในนาม “ชิงกอร่า” โดยหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงร่องรอยชุมชนก่อนยุคหัวเขาแดงคือโบราณสถานภูเขาน้อยแห่งนี้

ภูเขาน้อยเป็นภูเขาหินทรายขนาดย่อม สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 30 เมตร ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหัวเขาแดง ใกล้กับแนวคูเมือง โดยบริเวณเชิงเขาด้านตะวันตกเฉียงเหนือเป็นที่ตั้งของป้อมหมายเลข 9 ซึ่งทำหน้าที่เป็นจุดสังเกตสำคัญสำหรับการเดินเรือมาตั้งแต่อดีต แผนที่ภาพกัลปนาวัดพะโคะจากช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 23 รวมถึงแผนที่เมืองสงขลาที่วาดโดยวิศวกรชาวฝรั่งเศส เดอ ลามาร์ ในปี พ.ศ. 2230 (The 11th Regional Office of Fine Arts, 2024) ต่างระบุ

ตำแหน่งภูเขาน้อยเป็นส่วนหนึ่งของเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง ดังแสดงในภาพที่ 4.7 และผู้วิจัยได้แสดงภาพถ่ายทางอากาศของเจดีย์ภูเขาน้อย ในภาพที่ 4.8

(ก)

(ข)

ภาพที่ 4.7 ภาพขยายแผนที่เมืองสงขลาเก่า พุทธศักราช 2230 โดย ลามาร์ แสดงตำแหน่งป้อมปืน
ที่มา : ดัดแปลงจาก The 11th Regional Office of Fine Arts (2024)

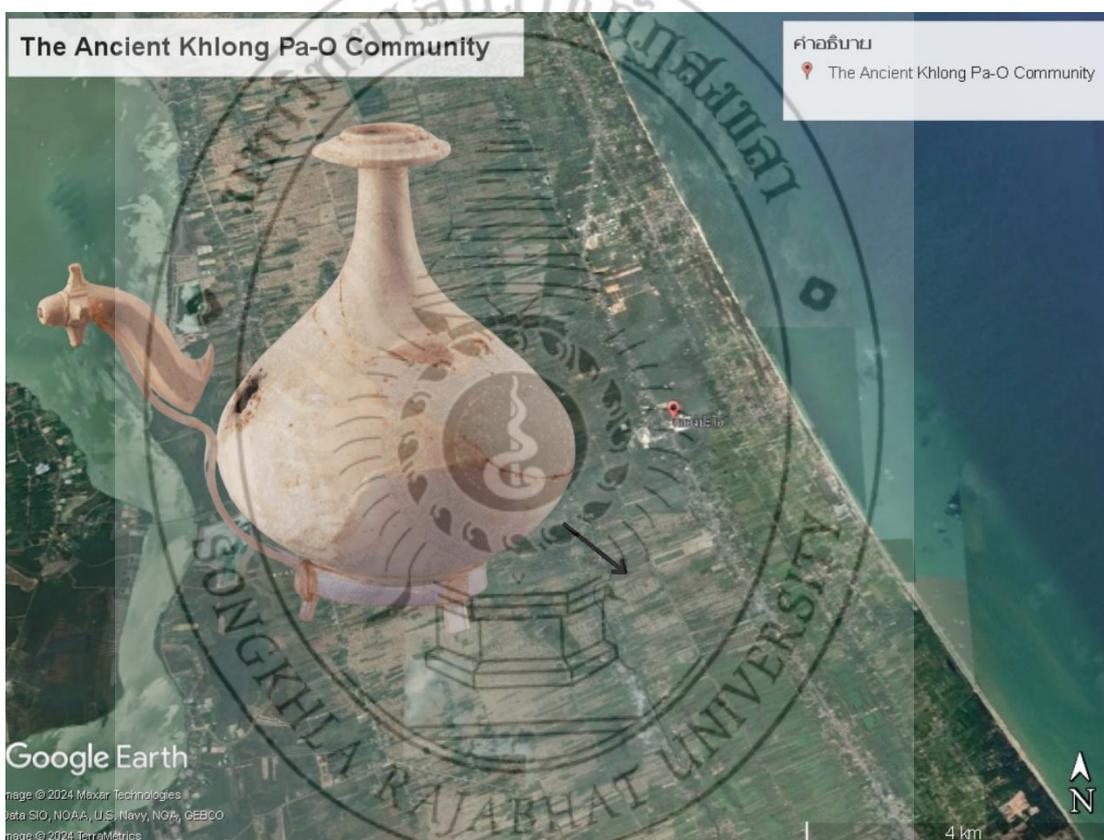
ภาพที่ 4.8 เจดีย์บนภูเขาน้อย
ที่มา : ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ภูเขาน้อยได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อปี พ.ศ. 2529 และต่อมาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เมืองสงขลาเก่าฝั่งหัวเขาแดงในปี พ.ศ. 2535 (The 11th Regional Office of Fine Arts, Songkhla, 2024) บนยอดภูเขาน้อยปรากฏเจดีย์ขนาดใหญ่ที่มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ความยาวด้านละ 20 เมตร สร้างด้วยอิฐและหิน ปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐาน ซึ่งยังคงพอสังเกตเห็นได้ว่าเคยมีเจดีย์ประธานตั้งอยู่กึ่งกลาง และอาจมีเจดีย์บริวารตั้งอยู่ล้อมรอบ จากหลักฐานศิลปกรรมที่พบในการขุดแต่งเมื่อปี พ.ศ. 2529 ซึ่งให้เห็นว่าโบราณสถานแห่งนี้มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดีและศรีวิชัย ส่วนเจดีย์ในปัจจุบันอาจได้รับการสร้างใหม่หรือบูรณะขึ้นในสมัยอยุธยา แต่ลักษณะบางประการกลับแสดงถึงอิทธิพลศิลปกรรมที่เก่าแก่ว่านั้น

จากการศึกษาของ อมรา ศรีสุชาติ (Srisuchat, 2020) พบว่า ก่อนการก่อตั้งและความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรศรีวิชัยบนเกาะชวาและสุมาตรา มีอาณาจักรที่เก่าแก่ว่านั้นตั้งอยู่บนคาบสมุทรมลายู ซึ่งครอบคลุมถึงภาคใต้ของประเทศไทย โดยอาณาจักรดังกล่าวคือ "ผัณฑ์" (Pan Pan) ตามที่เรียกในเอกสารจีน ซึ่งครอบคลุมพื้นที่คาบสมุทรมลายูและลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาใน

ปัจจุบัน อาณาจักรนี้ขยายอิทธิพลครอบคลุมถึงพื้นที่ในจังหวัดพัทลุงและบางส่วนของ นครศรีธรรมราช

ร่องรอยทางโบราณคดีที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของ "ผืนผืน" ได้แก่ เมืองโบราณสทิงพระ โบราณสถานเขาน้อย และแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นบริเวณคลองปะโอ (ภาพที่ 4.9) ในอำเภอสิงหนคร เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ถูกส่งออกไปยังศรีลังกาและอินโดนีเซีย ซึ่งพบหลักฐานในแหล่งวัฒนธรรมศรีวิชัยที่สำคัญ โดยเฉพาะในอินโดนีเซีย แสดงถึงการติดต่อค้าขายและ อิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ขยายไปถึงต่างแดน

ภาพที่ 4.9 พื้นที่แหล่งเตาโบราณบ้านปะโอ จังหวัดสงขลา

ที่มา: วาดโดย ผู้วิจัย โดยใช้โปรแกรม Google Earth Pro

อ้างอิงข้อมูลจาก Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization) (2024)

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 บางส่วนของพื้นที่ตอนเหนือของอาณาจักรนี้ได้แยกตัวออกไป เป็นอาณาจักรไพลัวอัน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดพัทลุง

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 19–20 ศูนย์กลางการปกครองได้ย้ายมายังบริเวณปลายคาบสมุทรสทิงพระ ณ จุดที่ทะเลสาบสงขลาบรรจบกับอ่าวไทย บริเวณนี้ประกอบด้วยภูเขาน้อย ภูเขาแดง และภูเขาเมือง แหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์และเอกสารในช่วงเวลานั้นระบุถึงอาณาจักรนี้ในชื่อที่แตกต่างกันตามแหล่งที่มา โดยเอกสาร "ตาริก ปาดานี" (Syeikh & Syeike, 2011) เรียกประเทศนี้ว่า "ซันจูรา" ขณะที่เอกสารอาหรับระบุว่า "ซิงกูร" หรือ "สิงกูร" และเอกสารจีนเรียกว่า "ตงซงกูล่า" (Tong Song Gula) ซึ่งอาจสอดคล้องกับชื่อเมือง "สิงขระ" หรือ "ซงโฆรา นคริมลายู" ที่ภายหลังได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างสำคัญในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 22 โดยดาโต๊ะ โมกอลล์ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สะท้อนถึงความสำคัญและการเติบโตของพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระในฐานะศูนย์กลางทางการค้าและการปกครองในยุคโบราณ ข้อมูลของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลาพบว่า เจดีย์เขาน้อยปรากฏร่องรอยการก่อสร้างหลายสมัย สันนิษฐานว่าเดิมน่าจะสร้างขึ้นตามรูปแบบศิลปกรรมแบบศรีวิชัยและทวารวดี ต่อมาจึงต่อเติมและแก้ไขเป็นศิลปกรรมแบบอยุธยา กำหนดอายุสมัยได้ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 และจากศึกษาของประจิด ประเสริฐประศาสน์ และประสิทธิ์ เอื้อตระกูลวิทย์ (Prasertprasat & Utrakulwit, 2022) พิจารณาจากเงาแดดของหลวงจีนอึ้งจิง ที่เดินทางไปสืบทอดพระพุทธศาสนาที่ประเทศอินเดียในราวปี พุทธศักราช 1215 โดยได้แวะพักที่ศรีวิชัยและวัดเงาแดดไว้นั้น ผลการศึกษาพบว่าอาณาจักรศรีวิชัย ตั้งอยู่ที่เส้นรุ้ง 7 องศา 17 ลิปดาเหนือ นั้นเป็นตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งหากพิจารณาตามนี้แล้วพบว่าเจดีย์บนเขาน้อยมีความสอดคล้องกับอมราศรีสุชาติ (A. Srisuchat, 2020) กล่าวคือ เป็นเจดีย์สมัยศรีวิชัยที่มีการตั้งชุมชนขึ้นบริเวณปากน้ำทะเลสาบสงขลา ก่อนการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของดาโต๊ะโมกอลล์

4.1.2 ยุคปากน้ำทะเลสาบ

- สมัยสงขลาเขาแดง

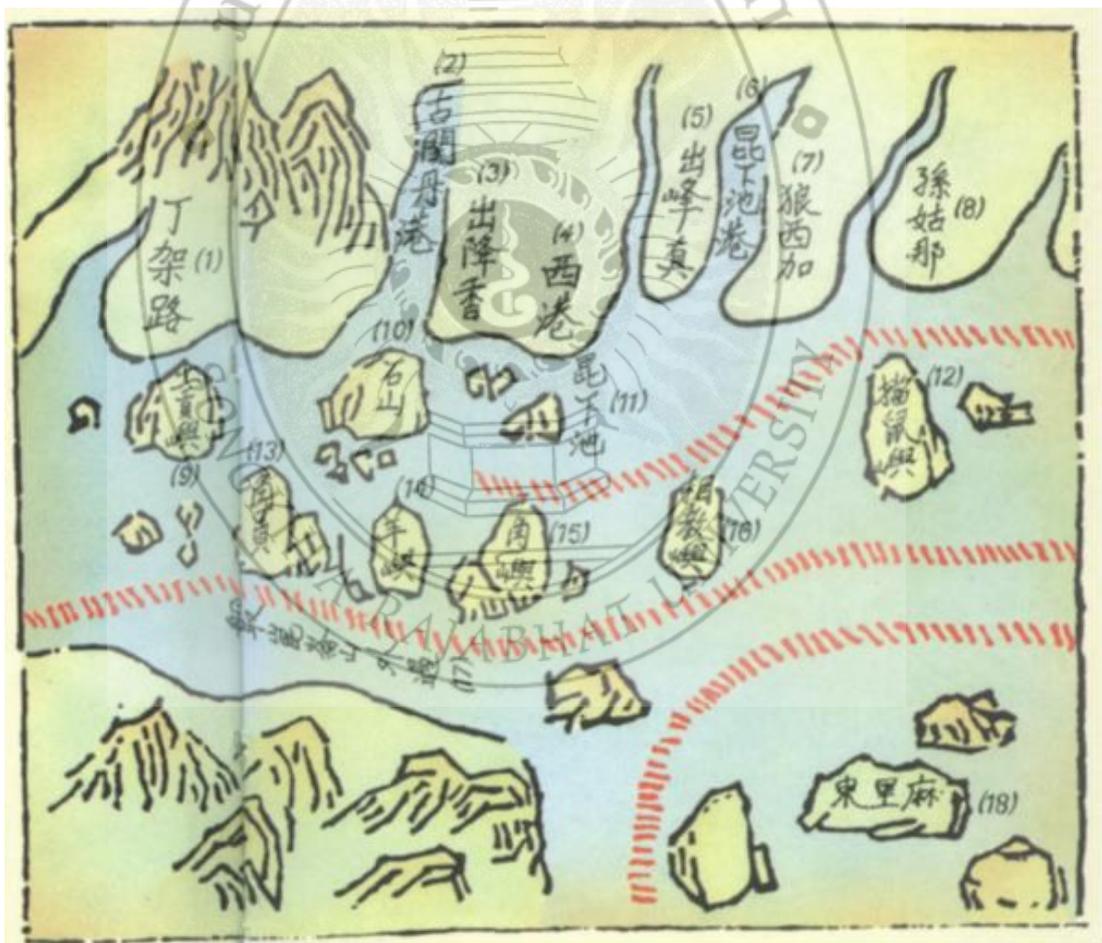
การเดินทางของดาโต๊ะ โมกอลล์ มาสร้างบ้านแปงเมืองที่บริเวณปากน้ำทะเลสาบสงขลานั้น มีข้อมูลบันทึกจากหลายกระแสคือ

- บันทึกของนายสาย ณ พัทลุง (พงศาวดารลำดับตระกูลเมืองพัทลุง)

ตามบันทึกของนายสาย ณ พัทลุง ในเอกสารพงศาวดารลำดับตระกูลเมืองพัทลุง ฉบับเรียบเรียงเพิ่มเติม (พ.ศ. 2526) (Na Phatthalung, 1983) มีการกล่าวถึงเหตุการณ์การขึ้นฝั่งของดาโต๊ะ โมกอลล์ ผู้ปกครองมุสลิมชาวอาหรับนิกายสุหนี่ ซึ่งเข้ามายังเมืองพัทลุงในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148–2165) แห่งกรุงศรีอยุธยา ตามบันทึกดังกล่าว ดาโต๊ะ โมกอลล์เข้ามาปกครองเมืองพัทลุงเมื่อปี พ.ศ. 2163 โดยอาศัยอยู่เป็นเวลาประมาณสิบปี ก่อนจะถูกโจมตีโดยกลุ่มโจรสลัดจากปัตตานีในปี พ.ศ. 2173 ส่งผลให้เมืองพัทลุงที่เขาปกครองถูกทำลายลงอย่างราบคาบ ดาโต๊ะ โมกอลล์มีบุตรสองคน คือ ตาตุ่มระหุ่ม หรือสุลต่านสุลัยมาน และตาตุ่มาระ

โหมหรือทวดมาระโหม ทั้งคู่ไม่ได้เดินทางมากับบิดาในครั้งแรก แต่ได้กลับมาตั้งเมืองสงขลาในภายหลังเพื่อฟื้นฟูเมือง โดยสุลต่านสุลัยมานเดินทางจากเมืองสาไล บนเกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย พร้อมน้องชาย ตาตุมาระโหม เพื่อก่อตั้งเมืองพัทลุงขึ้นใหม่ในบริเวณหัวเขาแดง บ้านทึกนี้จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งบอกถึงการตั้งถิ่นฐานใหม่ในช่วงเวลาดังกล่าว

ข้อความในประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1 (Committee for the Publication of Historical, Cultural, and Archaeological Documents., 1967) ระบุถึงสุลต่านสุลัยมานหรือ ตาตุมะระหุ่ม ผู้เดินทางมาจากสาไล และไปขอพระราชทานจากราชสำนักอยุธยา แม้ว่าจะไม่ได้ระบุถึงสิ่งที่ขอ แต่เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างสงขลาเขาแดงและราชสำนักอยุธยา การขอพระราชทานนี้อาจเกี่ยวข้องกับการแต่งตั้งให้สุลต่านสุลัยมานดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองสงขลา

ภาพที่ 4.10 แผนที่ หัว-ไผ-จวี้อ ของเจ้แหอ ปรากฏชื่อเมือง สงขลา (ขุน-กู-หน้า)

ที่มา : A. Srisuchat (1997, 2020)

ข้อมูลการขึ้นฝั่งของดาโต๊ะโมกอลล์ เมื่อ พุทธศักราช 2163 จากข้อมูลนายสาย ณ พัทลุง (Na Phatthalung, 1983) พบว่าใกล้เคียงกับปีที่มีการเขียนแผนที่ หัว-ไผ-จิว๊ว ของเจิ้งเหอ ที่เขียนขึ้นโดย เหมา-หยวน-อี้ เมื่อ พุทธศักราช 2164 ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม จากการศึกษาของอมรา ศรีสุชาติ (A. Srisuchat, 1997) พบว่า เหมา-หยวน-อี้ เขียนตามข้อมูลเอกสารโบราณที่คัดลอกมาจากเส้นทางเตรียมแผนการเดินทางของนายพลเจิ้งเหอ โดยเอกสารโบราณดังกล่าวเขียนขึ้นเมื่อ พุทธศักราช 1956 ดังนั้นจึงชื่อ สงขลา (ซุน-กุ-หน่า) (ภาพที่ 4.10) ในแผนที่ดังกล่าวเป็นชื่อที่เขียนขึ้นตามเอกสารเดิม หรือระบุชื่อใหม่ภายหลังจากดาโต๊ะโมกอลล์ มาขึ้นฝั่งที่เขาแดงแล้ว อย่างไรก็ตามแผนที่ฉบับนี้บ่งชี้ให้เห็นว่า พื้นที่เมืองสงขลาเขาแดง จะต้องเป็นเมืองที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสำหรับประเทศจีน

- พงศาวดารเมืองสงขลา ฉบับพระยาวิเชียรคีรี (ชม)

ในพงศาวดารเมืองสงขลา ฉบับพระยาวิเชียรคีรี (ชม) (Wichiankhiri, P. (Chomna Songkhla), 1976) เมื่อยังเป็นพระยาสุนทรานุรักษ์ กล่าวถึงการตั้งเมืองสงขลาที่เขาแดงโดยสุลต่านสุลัยมาน ความว่า

“เดิมครั้งหนึ่ง เมืองสงขลาเป็นเมืองแขก ตั้งอยู่ริมเขาแดง เจ้าเมืองชื่อสุเลมัน ๆ ได้สร้างป้อม ขุดคูเมือง และจัดแจงสร้างบ้านเมืองเสร็จแล้ว ยอมขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาโบราณ ครั้นสุลต่านสุเลมัน ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว บุตรหลานคนหนึ่งคนใด ก็ไม่ได้เป็นผู้ครองเมืองสืบตระกูลต่อไป เมื่อสุลต่านสร้างบ้านเมืองขึ้นนั้น ไม่ปรากฏว่าศักราชเท่าใด ตั้งแต่สุลต่านสุเลมันถึงอนิจกรรมแล้ว เมืองก็รกร้างว่างเปล่าอยู่ช้านาน แต่ป้อมที่ฝั่งศพสุลต่านนั้นราษฎรเรียกว่า “มรหุ่ม” ต่อมาจนทุกวันนี้”

จากพงศาวดารฉบับนี้ สามารถสรุปข้อสังเกตที่สำคัญได้สองประการ ได้แก่

- พงศาวดารฉบับนี้ไม่ได้กล่าวถึงการเดินทางเข้ามาของดาโต๊ะโมกอลล์ แต่เริ่มกล่าวถึงสุลต่านสุลัยมานโดยตรง แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในการบันทึกเรื่องราวการก่อตั้งเมืองสงขลา

- ข้อมูลนี้สอดคล้องกับบันทึกของนายสาย ณ พัทลุง ที่ไม่ได้ระบุปีพุทธศักราชอย่างชัดเจนสำหรับการเดินทางเข้ามาของสุลต่านสุลัยมาน และภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสุลต่านเมืองสงขลาเขาแดงกลายเป็นเมืองร้างอยู่เป็นเวลานาน

ข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาในฐานะศูนย์กลางการปกครองของมุสลิมในช่วงเวลาหนึ่ง รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา ขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในรายละเอียดการบันทึกเรื่องราวการก่อตั้งและการเปลี่ยนแปลงของเมืองสงขลาในเอกสารต่าง ๆ

- ประวัติศาสตร์ตระกูลสุลต่านสุลัยมาน (Na Phatthalung, 1976)

ตามงานเขียนของ ร.ท.สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง(Na Phatthalung, 1976) เรื่องประวัติศาสตร์ตระกูลสุลต่านสุลัยมาน ได้กล่าวถึงการเดินทางเข้ามาก่อตั้งเมืองสงขลาของดาโต๊ะ โมกอลล์จากเกาะชวา โดยมีบุตรชายคือสุลต่านสุลัยมานร่วมเดินทางมาด้วย รายละเอียดสำคัญที่ได้สรุปจากงานเขียนนี้มีดังนี้

ดาโต๊ะ โมกอลล์อพยพจากเมืองสาเลห์ บนเกาะชวาประเทศอินโดนีเซีย และเดินทางมาถึงปากน้ำสงขลาในปี พ.ศ. 2125 พร้อมกับสุลต่านสุลัยมานซึ่งขณะนั้นมีอายุเพียง 10 ปี ตามข้อมูลที่ระบุ สุลต่านสุลัยมานถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2211 ขณะที่มีอายุ 76 ปี ซึ่งชี้ว่าท่านเกิดในปี พ.ศ. 2135 หากการเดินทางเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2125 ก็จะเป็นในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และดาโต๊ะ โมกอลล์อาจสิ้นพระชนม์ในราวปี พ.ศ. 2163 ในเอกสารเดียวกันนี้มีอีกข้อสันนิษฐานว่าดาโต๊ะ โมกอลล์อาจเดินทางเข้ามายังสงขลาในปี พ.ศ. 2148 ซึ่งตรงกับปีแรกของการครองราชย์สมเด็จพระเอกาทศรถ การสรุปเวลาที่ต่างกันนี้บ่งชี้ถึงความหลากหลายของข้อมูลในเอกสารประวัติศาสตร์ สุลต่านสุลัยมานขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาที่เขาแดงในปี พ.ศ. 2163 ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม และดำรงตำแหน่งจนถึงปี พ.ศ. 2211 ซึ่งเป็นปีที่ท่านถึงแก่อสัญกรรม ต่อมาสุลต่านมูสตอฟา ซึ่งเป็นบุตรชายคนโตของสุลต่านสุลัยมาน ได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาในปี พ.ศ. 2211 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมืองสงขลาเขาแดงภายใต้การปกครองของสุลต่านมูสตอฟาถูกระงับอำนาจจากอยุธยาอย่างเด็ดขาดในปี พ.ศ. 2223 ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการปกครอง โดยสุลต่านมูสตอฟาถูกย้ายไปยังเมืองไซยาและได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองในภายหลัง

นอกจากนี้ หะซันและฮุสเซน บุตรชายอีกสองคนของสุลต่านมูสตอฟาถูกย้ายไปอยู่อยุธยา โดยหะซันได้รับการแต่งตั้งให้เป็นแม่ทัพเรือของอยุธยาในตำแหน่งพระยาราชบังสัน และฮุสเซนได้รับพระบรมราชโองการให้เป็นเจ้าเมืองพัทลุงที่เขาชัยบุรี

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเมืองสงขลาในช่วงเวลาที่ครอบคลุมหลายรัชสมัย รวมถึงความสัมพันธ์และความผันผวนของอำนาจในภูมิภาคเมืองสงขลาเขาแดงกับกรุงศรีอยุธยา โดยการปกครองในสมัยของสุลต่านมูสตอฟาแสดงถึงบทบาทสำคัญของเมืองสงขลาในการขยายอำนาจของกรุงศรีอยุธยาและการควบคุมพื้นที่ยุทธศาสตร์ทางทะเลในคาบสมุทรมลายู

จากหลักฐานทั้ง 3 ชิ้นที่ยกมาประกอบนั้นเห็นได้ว่าเหตุการณ์ของเมืองสงขลาเขาแดงในยุคที่มีการปกครองแบบรัฐสุลต่านนั้น ยังจะต้องสืบค้นเอกสารชั้นต้นเพื่อหาข้อสรุปที่แน่ชัดต่อไป โดยเฉพาะการเข้ามาตั้งเมืองปากน้ำครั้งแรกในสมัยของดาโต๊ะโมกอลล์

อย่างไรก็ตาม ปีที่สิ้นสุดของเมืองสงขลาเขาแดงนั้น ปรากฏในบันทึกของ เดอร์ ชัวซี บาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาพร้อมกับคณะราชทูตเดอร์ โชมองต์ พุทธศักราช 2228 (De Choisy, 1685) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการสิ้นสุดของเมืองสงขลาเขาแดงไว้ ดังนี้

“เมื่อปี คริสต์ศักราช 1642 (พุทธศักราช 2185) มีแขกมลายูคนหนึ่งได้ไปตั้งตัวเป็นใหญ่ที่เมืองสงขลา และได้ขบถต่อพระเจ้ากรุงสยาม แขกมลายูผู้นี้ได้ทำป้อม คู ประตู หอรบ อย่างแข็งแรงแน่นหนา ในไม่ช้าก็ได้ชักชวนบรรดาพ่อค้าทั้งหลายให้ไปทำการค้าขายในเมืองสงขลาอย่างใหญ่โตมาก ฝ่ายไทยก็ยกกองทัพไปปราบหลายครั้ง แต่ก็แพ้กกลับมาทุกครั้ง พอสักหน่อยแขกมลายูคนนี้ก็ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ เรียกกันว่าพระเจ้าเมืองสงขลา และได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่จนสิ้นพระชนม์บุตรของพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ (สุลต่านมูสตอฟา) จึงได้ครอบครองเมืองสงขลาต่อไป ครั้นเมื่อหกปีล่วงมาแล้ว (พุทธศักราช 2223) พระเจ้ากรุงสยาม (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ได้ส่งกองทัพเรือ ซึ่งมีจำนวนเรือรบเป็นอย่างมาก ให้มาตีเจ้าสงขลาอย่างสามารถ เจ้าสงขลาได้ต่อสู้อย่างสามารถ และไทยได้จับตัวไปได้ก็โดยที่ผู้รักษาป้อมแห่งหนึ่งได้คิดประทุษร้าย คือไทยได้ล่อลวงเกลี้ยกล่อมให้ผู้รักษาป้อมนี้เอาใจออกห่างจากนายของตนเองแล้ว ไทยจึงได้เข้าไปในป้อมแล้วได้เอาดอกไม้เพลิงโยนเข้าไปในเมือง เพลิงได้ติดลูกกลมไหม้วังของเจ้าเมืองสงขลาจนหมดสิ้น ในระหว่างที่เกิดขุลมุนกันในเมืองช่วยกันดับเพลิงนั้น ไทยก็ได้ยกทัพเข้าไปในเมืองได้ ไทยจึงได้ทำลายป้อม คู ประตู หอรบ และบ้านเรือนจนเหลือแต่พื้นดิน เพราะเกรงจะมีคนอื่นมาตั้งมั่นคิดขบถอีก”

สงครามดังกล่าวแม้จะเป็นสงครามยิ่งใหญ่ ถึงขนาดเผาเมืองจนสิ้นซาก แต่ด้วยเลือดชาติและเกียรติความเป็นกษัตริย์ของทั้งอยุธยาและชิงโกรา ผู้เป็นปัจเจกมิตรต่อกัน ทำให้เชื้อสายตระกูลสุลต่านที่แม้จะพ่ายแพ้ในการศึกแต่กลับไม่มีผู้ใดต้องอาชญาแม้แต่คนเดียว โดยมีบันทึกไว้ว่าลูกหลานเจ้าเมืองได้ถูกเทครัวไปยังอยุธยา ไชยา (สุราษฎร์ธานี) และเขาชัยสน (พัทลุง) รวมถึงอยุธยาได้เป็นเจ้าเมืองท้องถิ่นแต่ละแห่ง เช่น สุลต่านมูตาฟาซัยห์พร้อมครอบครัวบริวารที่ถูกเทครัวไปยังไชยา ได้มีลูกหลานดำรงตำแหน่ง เจ้าเมือง ได้แก่ พระยาศรีวิชัยสงคราม (เตาพิค) พระยาศรีวิชัยสงคราม (มรหมมูตา) พระยาวิชิตภักดี (บุญชู) เป็นต้น ในขณะที่พัทลุงก็มีพระยาแก้วการพิชัย (ตะตา) พระยาภักดีเสนา (แขก) เป็นต้น ในส่วนของลูกหลานสุลต่านที่ถูกเทครัวไปอยู่ยูนนาน ได้เป็นข้าราชการสำนักที่สำคัญ เช่น ฮัสซัน บุตรของสุลต่าน มูสตอฟาซัยห์ ได้รับราชการเป็นแม่ทัพเรือ มีบรรดาศักดิ์เป็น พระยาราชบังสัน โดยเชื้อสายของท่านคนหนึ่งได้กลายเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ คือเจ้าจอมมารดาเรียม หรือพระศรีสุลาสัยพระบรมราชชนนีพันปีหลวง ผู้เป็นพระราชมารดาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี

ภายหลังจากเมืองสงขลาเขาแดงล่มสลายลง และราชสำนักกรุงศรีอยุธยาได้เริ่มมีสัมพันธไมตรีกับชาติตะวันตก โดยเฉพาะฝรั่งเศสนั้น ฝรั่งเศสเห็นว่าเมืองสงขลาเป็นเมืองที่มีตำแหน่งที่ตั้งและชัยภูมิที่เหมาะสมสำหรับการฟื้นฟูขึ้นมาเป็นเมืองท่าการค้าระหว่างโลกตะวันตกกับโลก

ตะวันออก ฝรั่งเศสโดยคอนสแตนติน ฟอลคอน หรือเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ จึงมีดำริที่จะให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส หรือพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ขอเมืองสงขลาและเมืองขึ้นของเมืองสงขลา ให้เป็นดินแดนของฝรั่งเศสเพื่อจะได้เป็นหมุดหมายสำคัญอีกแห่งหนึ่งของฝรั่งเศสในปลายบูรพาทิศ

หลักฐานสำคัญที่บ่งชี้ว่าเมืองสงขลาเขาแดงภายหลังที่อยู่ชักราชอำนาจแล้วนั้น เป็นที่ต้องการของฝรั่งเศสโดยความเห็นของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ (คอนสแตนติน ฟอลคอน) คือ (ร่าง) หนังสือสัญญาที่ทำขึ้นระหว่าง เซอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ เอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 กับ มองซิเออร์ คอนสแตนติน ฟอลคอน ผู้แทนสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2228 ณ วัลละไว้ ลพบุรี โดยในสัญญาข้อที่ 9 ดังปรากฏในจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้ง ครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่ ยอช เซเดส์ รวบรวมไว้ ความว่า

“สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามยกเมืองสงขลาและเมืองขึ้นของเมืองสงขลา พระราชทานให้แก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และพระราชทานพระราชานุญาตให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสสร้างป้อมหรือทำอะไรในเมืองสงขลาได้แล้วแต่พระทัย แต่ในเรื่องนี้ด้วยเหตุผลต่าง ๆ อันได้ชี้แจงให้ท่านราชทูตได้ทราบไว้แล้ว ยังไม่สมควรที่จะเปิดเผยให้เป็นการอื้อฉาว จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้ทรงรับทราบเรื่องนี้ และจนกว่าจะได้ทราบ พระกระแสของพระเจ้าปรงฝรั่งเศสด้วย”

ทั้งนี้เพราะเมืองสงขลาเขาแดงมีความเหมาะสมในการตั้งเป็นเมืองท่าค้าขาย เนื่องจากมีชัยภูมิที่เหมาะสมกับการจอดเรือสินค้า ดังปรากฏในจดหมายเหตุของมองซิเออร์แวร์ต์ ถึงผู้อำนวยการบริษัทฝรั่งเศส กรุงศรีอยุธยา ฉบับลงวันที่ 12 ธันวาคม พุทธศักราช 2228 ในจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่ ยอช เซเดส์ รวบรวมไว้ ความว่า

“เมืองสงขลามีท่าเรือซึ่งดูจะเป็นท่าเรือที่ดีมาก แต่เรือใหญ่ ๆ จะต้องเข้าออกได้จึงจะเป็นท่าเรือที่ดี แต่ได้มีคนบอกกับข้าพเจ้าว่า เรือที่มีระวางเพียง 500-600 ตันได้เคยเข้าออกมาแล้ว” และ “ถ้าเราจะไปตั้งอยู่ที่เมืองสงขลาก็คงจะจัดการต่าง ๆ ได้ง่ายกว่าเกาะมาดากาสกา มาก เพราะที่เกาะมาดากาสกา นั้น เจ้าพนักงานของพระเจ้าแผ่นดิน (ฝรั่งเศส) ได้ทำให้บริษัทเสียหาย”

จากความในจดหมายดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นได้อย่างเด่นชัดว่าเมืองสงขลา เป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการตั้งสถานีการค้าระหว่างโลกตะวันตก ตะวันออก หรืออีกนัยหนึ่งคือเมืองสงขลาเป็นจุดเชื่อมต่อเส้นทางการค้าทางทะเลมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นอย่างน้อย

แต่เนื่องจากเมืองสงขลาเขาแดงนั้นถูกอยุธยากระชับอำนาจเบ็ดเสร็จตั้งแต่ พุทธศักราช 2223 ดังนั้นการที่ฝรั่งเศสจะเข้ามาตั้งเมืองใหม่ขึ้นที่สงขลาจึงต้องปรับปรุงและบูรณะเมืองขึ้นมาใหม่ให้มีความมั่นคงและปลอดภัย ซึ่งเรื่องนี้ฝรั่งเศสได้เตรียมการสำหรับการบูรณะเมือง โดยได้นำวิศวกรคนหนึ่งเดินทางมายังสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช เพื่อวางแผนในการปรับปรุงเมืองขึ้นมาใหม่ ดังปรากฏในจดหมายเหตุของมองซิเออร์แวร์ต์ ที่ ยอช เซเดส์ รวบรวมไว้ ความว่า

“เมื่อข้าพเจ้าจะไปเมืองสงขลานั้น ข้าพเจ้าจะได้พาเอนิเนียร์นายช่างไปด้วยคนหนึ่ง เอนิเนียร์ผู้นี้ทำนาราชทูตได้ถวายตัวไว้ต่อพระเจ้ากรุงสยามแล้ว และเป็นคนที่ฉลาดมากในการก่อสร้างต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าจะได้กระทำตามคำแนะนำของเอนิเนียร์คนนี้อย่าง”

ในแผนที่เมืองสงขลาเขาแดงและพื้นที่ใกล้เคียง (ภาพที่ 4.11) เขียนโดยมองซิเออร์ เดอ ลามาร์ เมื่อพุทธศักราช 2230 ได้แสดงถึงรายละเอียดของจุดสำคัญต่างๆ ซึ่งแสดงถึงข้อมูลด้านภูมิศาสตร์และลักษณะภูมิประเทศที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์เมืองสงขลาเขาแดงในยุคนั้น รายละเอียดของแต่ละจุด ผู้วิจัยได้สรุปดังแสดงในตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 รายละเอียดตามตำแหน่งต่างๆ ของแผนที่เมืองสงขลาเขาแดงโดยเดอ ลามาร์

ตำแหน่ง	รายละเอียด
A	เมืองเก่าที่ตั้งอยู่ริมชายฝั่งทะเล ซึ่งเคยถูกน้ำท่วมครั้งใหญ่เมื่อประมาณ 15 ปีก่อน (พ.ศ. 2215) และถูกทำลายโดยกองทัพของอยุธยาพร้อมกับหมู่บ้านชาวฮอลันดา
a	หมู่บ้านของชาวฮอลันดาที่ถูกทำลายและถูกน้ำท่วมพร้อมกับเมืองเก่า
b	เมืองใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นหลังจากเหตุการณ์น้ำท่วม
c	ร่องน้ำลึกเก่าซึ่งปัจจุบันตื้นเขินลงเนื่องจากตะกอนทับถม
d	เขาแดง (Rouge) เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญสำหรับการตั้งถิ่นฐาน
e	เขา Bosenje ซึ่งเป็นแนวภูเขาที่ตั้งอยู่ใกล้เขาแดงและทำหน้าที่เป็นปราการธรรมชาติ
f	สันดอนทราย (Quicksand) ซึ่งเป็นทรายดูดที่อาจเป็นอันตรายต่อการเดินเรือ
g, s	กองโคลนที่ไหลลงน้ำในช่วงน้ำลง และมีผลต่อการเดินเรือในพื้นที่
h	ร่องน้ำใหม่ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์
k	ร่องน้ำกว้าง โดยมีพื้นที่ระหว่างเส้นประสองเส้นแสดงถึงความกว้าง
l	หมู่บ้าน Boyan ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เคียงกับเมืองใหม่
m, n	เกาะแมว (Chat) และเกาะหนู (Rat) ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ชายฝั่ง
x, t	หินโสโครกและปลายหินโสโครก ซึ่งไหลลงน้ำและอาจเป็นอันตรายต่อการเดินเรือ
o	หมู่บ้านบนเกาะ Jes เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนเกาะเล็ก ๆ ในพื้นที่
q	สวนผลไม้ Peinres ซึ่งเป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรในพื้นที่
r	แม่น้ำที่ไหลไปทาง Guida (เคดาห์) ซึ่งอาจหมายถึงคลองอู่ตะเภา ที่เป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรเชื่อมทะเลสาบสงขลาไปยังเมืองสำคัญต่าง ๆ
u	เส้นทางที่เชื่อมไปยังเมืองพัทลุง (Bourdelun) ที่ใช้เป็นทางผ่านสำคัญทางการค้า

ที่มา: สรุปโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 4.11 แผนที่เมืองสงขลาครั้งตั้งอยู่เชิงเขาแดงสมัยอยุธยา เขียนโดย มองซิเออร์ เดอ ลามาร์
 วิศวกรชาวฝรั่งเศส เมื่อ พุทธศักราช 2230
 ที่มา : De Lamar (1697) อ้างใน A. Srisuchat (1997)

จากข้อมูลประกอบแผนที่ของเดอร์ ลามาร์ ที่ระบุถึงตำแหน่ง A ซึ่งเป็นบริเวณเมืองเก่าสงขลาเขาแดงว่า เคยถูกน้ำท่วมเมื่อ 15 ปีที่แล้ว หรือประมาณ พุทธศักราช 2215 รวมถึงหมู่บ้านชาวฮอลันดาด้วยนั้น อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่เดอร์ ลามาร์ ต้องการสร้างเมืองสงขลาขึ้นใหม่ บริเวณช่องเขาเขียว หรือเขานกรำ เนื่องจากเป็นพื้นที่ระหว่างเขาและเป็นที่ราบสูงปลอดภัยจากน้ำท่วมและมีแนวภูเขา 2 ด้านเป็นปราการโดยธรรมชาติ นอกจากนั้นยังระบุถึงเมืองสงขลาเขาแดง และหมู่บ้านฮอลันดา ถูกอุทกภัยทำลายลงไปพร้อมกันด้วย

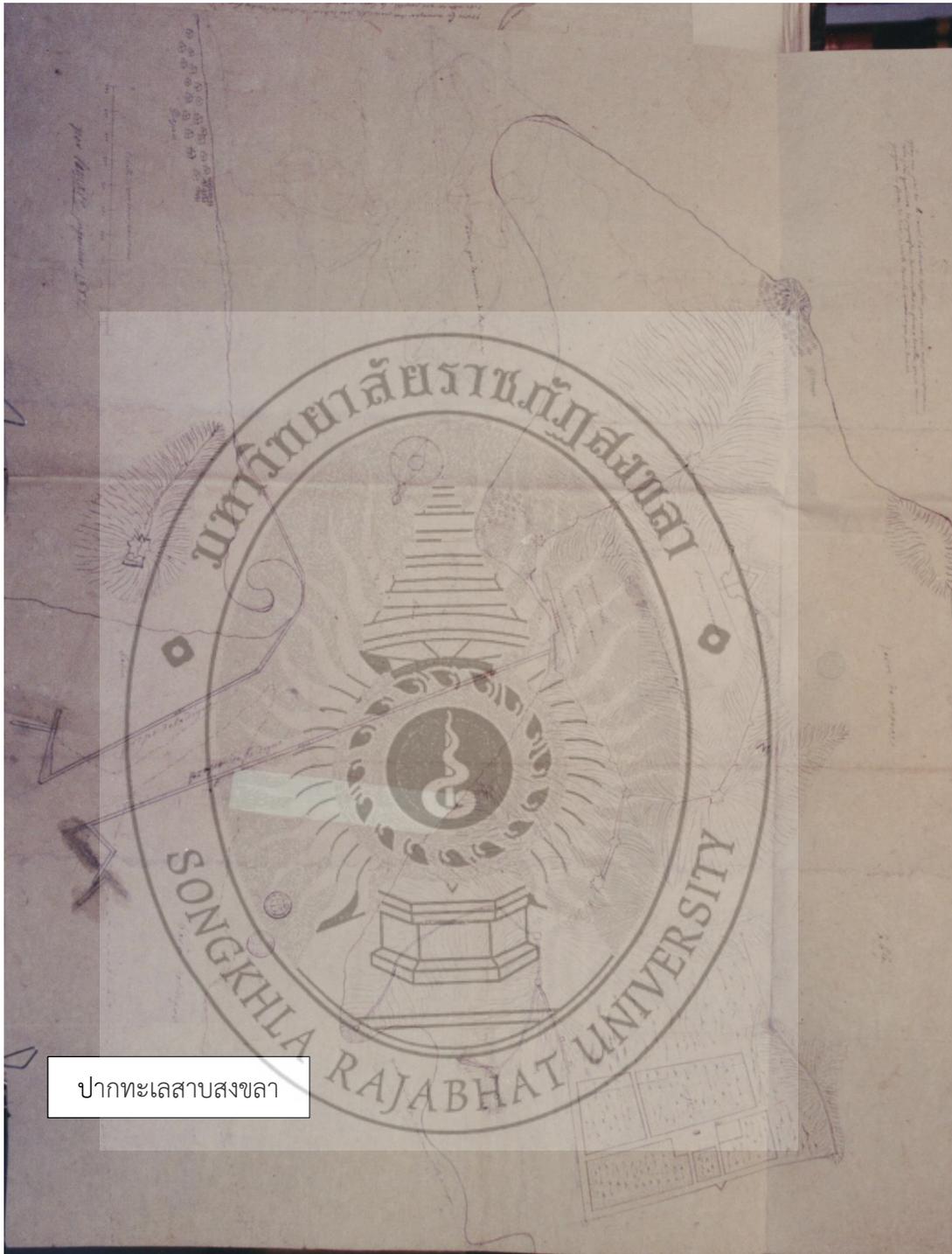
อีกประการหนึ่งคือ การระบุแม่น้ำซึ่งไหลไปใกล้กับเคดาห์ ในเขตประเทศมาเลเซียนั้น อาจหมายถึงคลองอู่ตะเภา ซึ่งเป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรมุขที่สำคัญอีกเส้นทางหนึ่งที่เชื่อมโลกตะวันตกกับโลกตะวันออกผ่านสายน้ำดังกล่าวลงสู่ทะเลสาบสงขลา ก่อนเดินทางไปอยุธยาหรือโลกตะวันตก รวมถึงโลกตะวันออก เช่น ประเทศจีน การที่เดอร์ ลามาร์ รู้จักเส้นทางเชื่อมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ฝรั่งเศสเองได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของเมืองท่าสงขลา ที่จะให้เป็นศูนย์กลางสำหรับการจัดการของฝรั่งเศสเป็นอย่างดี

นอกจากนั้นในบันทึกฝรั่งเศสยังกล่าวถึงว่าหากฝรั่งเศสได้ไปตั้งเมืองที่สงขลาแล้ว จะได้นำเอาวิธีของฮอลันดามาเป็นหลักเกณฑ์ในการบริหารจัดการ เช่น คนที่จะมาเป็นเจ้าเมืองสงขลา นั้นจะต้องเป็นคนดี มีความชำนาญในการปกครองและการสงครามด้วย โดยอำนาจทั้ง 2 นั้นจะอยู่ในคนคนเดียวไม่ได้ จะต้องแยกอำนาจเพื่อการดุลกันระหว่าง 2 คน เช่นเดียวกับที่หัวหน้าของบริษัทฝรั่งเศสที่เมืองสุรัต ที่ไม่ต้องการให้ที่ประชุมไม่เห็นด้วยกับตนเอง จึงได้จัดการกระจายสมาชิกที่ประชุม โดยแยกให้คนหนึ่งไปเมืองมาสุลีปัตตัน และให้อีกคนหนึ่งไปเปอร์เซีย และในขั้นต้นต้องวางแผนในการที่จะสร้างเมืองสงขลาให้ใหญ่โตก่อน และพอค้าไม่ว่าชาติใด ภาษาใด เมื่อมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสงขลาแล้ว จะต้องให้พ่อค้าเหล่านั้นค้าขายโดยสะดวก เช่นเดียวกับที่ฮอลันดาดำเนินการอยู่ที่เมืองปัตตาเวีย เมืองมัทราส และเมืองบอมเบ ซึ่งหากสามารถดำเนินการได้ดังนี้แล้ว ในไม่ช้าชาวจีนก็จะมาค้าขายที่เมืองสงขลา เพราะกลุ่มคนจีนเหล่านั้นได้ถูกบีบคั้นจากสยาม ปัตตาเวีย และอินเดีย อยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นแขกมัวร์ในประเทศอินเดีย ก็จะเดินทางมาค้าขายที่เมืองสงขลาเช่นเดียวกับพวกจีน แต่มีข้อแม้ว่าหากแขกมัวร์จากอินเดียเข้ามาค้าขายที่เมืองสงขลา จะต้องไม่ยอมให้แขกเหล่านั้นสร้างวัดและสุเหร่าขึ้นเป็นอันขาด เช่นเดียวกับที่พวกสเปนและโปรตุเกส ไม่ยอมให้แขกมัวร์สร้างวัดและสุเหร่าเช่นกัน

จากภาพที่ 4.12 แสดงแผนที่ดังกล่าวเห็นได้ว่าเดอร์ ลามาร์ ได้เดินทางสำรวจพื้นที่รอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ปากน้ำ คาบสมุทรมุขถึงพระ เกาะในทะเลสาบ เมืองเก่าพัทลุงที่ไชยบุรี รวมถึงพื้นที่เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งทั้งไชยบุรี และนครศรีธรรมราช เดอร์ ลามาร์ ได้เสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงเมือง เช่นกัน

ภาพที่ 4.12 แผนที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและลุ่มน้ำปากพนัง อยูธยา เขียนโดย มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรชาวฝรั่งเศส เมื่อ พุทธศักราช 2230
ที่มา : De Lamar (1697b) อ้างใน A. Srisuchat (1997)

ภาพที่ 4.13 แผนที่ภูมิศาสตร์ปากน้ำสงขลา
ที่มา : De Lamar (1697b) อ้างใน A. Srisuchat (1997)

จากการศึกษาของธราพงศ์ ศรีสุชาติ (T. Srisuchat, 2022) ว่าด้วยแผนพัฒนา ยุทธศาสตร์ทางทะเลสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น พบว่า ลามาร์เดินทางไปสงขลาเพื่อดูทำเล ที่ตั้งและประเมินศักยภาพทางด้านวิศวกรรม นาวิกศาสตร์ ตลอดจนยุทธศาสตร์และเส้นทางการค้า เพื่อใช้เป็นเมืองท่าในการติดต่อกับจีน บอร์เนียว มนิลาและเมืองท่าอื่น ๆ ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ ดัง แสดงในภาพที่ 4.13 แผนที่ภูมิศาสตร์ปากน้ำสงขลา

มาร์สำรวจสภาพภูมิประเทศและความเป็นไปได้ในการพัฒนาให้เป็นเมืองท่าที่สำคัญ โดยในรายงานได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ที่บอกว่าสงขลาเป็นเกาะ (หมายถึงพื้นที่คาบสมุทร สทิงพระ ที่ขนาบด้วยทะเลอ่าวไทยด้านตะวันออก และทะเลสาบทางด้านตะวันตก ทำให้ลามาร์เห็น สภาพเป็นเกาะ (ภาพที่ 4.14) ในแผนที่อื่น ๆ ที่เขียนขึ้นร่วมสมัยเดียวกันนั้นต่างระบุว่า เป็นเกาะ เช่นกัน นอกจากนี้ยังได้รายงานถึงสภาพชายฝั่ง การงอกตัวของแหลม สันทราย รวมทั้งศึกษา เตรียมการสร้างเขื่อนเพื่อเป็นคันกั้นน้ำไม่ให้ทรายไหลย้อนจนปิดปากอ่าว รวมทั้งทำเลในการจอดเรือ ที่สามารถจอดเรือได้ถึง 80 ลำ และโดยใช้เกาะแมวเป็นที่กำบังคลื่นลมได้ หากเกิดพายุลมแรง เรือ ลินค้าที่จอดอยู่ก็จะไม่เสียหายมากนัก

ภาพที่ 4.14 แผนที่ผังเมืองสงขลาใหม่ที่ฝรั่งเศสต้องการสร้างขึ้นบริเวณช่องเขาแดงและเขาเมือง
ที่มา : A. Srisuchat (1997)

ลามาร์สำรวจสภาพภูมิประเทศและความเป็นไปได้ในการพัฒนาให้เป็นเมืองท่าที่สำคัญ โดยในรายงานได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ที่บอกว่าสงขลาเป็นเกาะ (หมายถึงพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ ที่ขนาบด้วยทะเลอ่าวไทยด้านตะวันออก และทะเลสาบทางด้านตะวันตก ทำให้ลามาร์เห็นสภาพเป็นเกาะ ซึ่งในแผนที่อื่น ๆ ที่เขียนขึ้นร่วมสมัยเดียวกันนั้นต่างระบุว่า เป็นเกาะเช่นกัน : ผู้เขียน) นอกจากนี้ยังได้รายงานถึงสภาพชายฝั่ง การงอกตัวของแหลม สันทราย รวมทั้งศึกษาเตรียมการสร้างเขื่อนเพื่อเป็นคันกั้นน้ำไม่ให้ทรายไหลย้อนจนปิดปากอ่าว รวมทั้งทำเลในการจอดเรือที่สามารถจอดเรือได้ถึง 80 ลำ และโดยใช้เกาะแมวเป็นที่กำบังคลื่นลมได้ หากเกิดพายุลมแรง เรือสินค้าที่จอดอยู่ก็จะไม่เสียหายมากนัก

เหตุผลอย่างหนึ่งซึ่งประกอบการตัดสินใจในการเลือกสงขลาเป็นเมืองท่าสำคัญ คือ ลามาร์ได้รายงานว่าห่างจากสงขลาไป 8 กิโลเมตรพบทุ่งนาซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นข้าวพอกที่จะเลี้ยงประชาชนได้ ส่วนฝักนั้นสามารถหาได้จากปัตตานีซึ่งอยู่ห่างไปทางทะเลเพียง 60 กิโลเมตร ด้านหลังของเมืองสงขลามีทางน้ำภายในที่เดินทางไปทางไทรบุรี (เคดาห์) ได้ ซึ่งพระนารายณ์เคยมีพระราชดำริที่จะพัฒนาเส้นทางลัดข้ามคาบสมุทรเป็นเส้นคมนาคมสำคัญ (เข้าใจว่าเป็นคลองอู่ตะเภา : ผู้เขียน)

ศักยภาพอื่น ๆ ของสงขลาอันเหมาะสมที่จะเป็นเมืองท่า คือน้ำจืดหาได้ไม่ยาก เพียงแต่ขุดบ่อ น้ำก็จะซึมออกมา ส่วนวัสดุก่อสร้างที่จะใช้ในการสร้างป้อมปราการ ฯลฯ ก็ใช้หินจากหัวเขาแดง เพราะเป็นก้อนหินแบนแบนตัดมาใช้ในการก่อสร้างง่าย ส่วนปูนก็หาได้จากเกาะสี่เกาะห้ากลางทะเลสาบสงขลา ซึ่งใช้เวลาในการเดินทาง 2 วัน สำหรับทรายก่อสร้างหาได้ทั่ว ๆ ไป

ในบรรดาสิ่งก่อสร้างในการป้องกันเมืองนั้น ไม่ปรากฏคูเมือง ยกเว้นคูเมืองด้านทิศตะวันตกทางตอนหน้าของป้อมปืน ส่วนที่เหลือนั้นเป็นกำแพงธรรมดา ๆ บนยอดเขานั้นมีความเป็นไปได้ที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อกักน้ำฝน เพราะวัสดุในการก่อสร้างหาได้ไม่ยาก

นอกเมืองไม่ปรากฏสิ่งก่อสร้าง แต่ควรจะก่อสร้างป้อมนอกเมืองด้านตะวันตก ส่วนบรรดาค่าก่อสร้างและรายละเอียดอย่างอื่นนั้น ลามาร์ไม่ได้คำนวณไว้เพราะไม่สามารถป็นขึ้นบนยอดเขาได้ และการก่อสร้างทั้งหลายควรจะดูถึงความคุ้มค่าด้วย

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าป้อมค่ายที่ลามาร์ได้ทำผังไว้ นั้น ปัจจุบันยังปรากฏอยู่ครบถ้วนรวมทั้งสิ้น 14 ป้อม คือ

ป้อมบนที่ราบและเชิงเขา จำนวน 6 ป้อม เป็นป้อมมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม

ป้อมบนเขาและบนไหล่เขา รวม 7 ป้อม ลักษณะเป็นป้อมผังรูปสี่เหลี่ยมเช่นเดียวกัน

ป้อมชายฝั่งทะเล ซึ่งปรากฏในผังของลามาร์ปัจจุบันถูกกัดเซาะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงแนวฝั่งทะเลจนปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานแล้ว

ลามาร์ได้เพียงแต่มาสำรวจศึกษาความเป็นไปได้ในการสร้างเมืองเท่านั้น ไม่ได้เสนอแนวการเสริมความมั่นคงทางด้านทหารแต่อย่างใด อาจจะเป็นเพราะเดิมได้ทำไว้ดีแล้ว เพียงแต่นำการสร้างป้อมนอกเมืองด้านตะวันตกและดำริในการสร้างอ่างเก็บน้ำบนยอดเขา งานส่วนใหญ่ของลามาร์ที่สงขลาจึงเป็นเพียงการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการเมืองท่าตะวันออกของฝรั่งเศสเท่านั้น โดยได้ศึกษาทางด้านวิศวกรรม นาวิกศาสตร์ อุตุนิยม พาณิชยศาสตร์ พาณิชยนาวิมากกว่าด้านยุทธศาสตร์

อย่างไรก็ตาม การสำรวจพื้นที่หัวเขาแดง คาบสมุทรสทิงพระ และพื้นที่ทะเลสาบสงขลาในอยุธยา นั้น นอกจากปรากฏในบันทึกต่างชาติดังเช่นของเตอร์ ลามาร์ แล้ว เอกสารท้องถิ่นยังแสดงให้เห็นถึงการสำรวจพื้นที่บริเวณดังกล่าวที่คาดว่าร่วมสมัยกับการสำรวจของเตอร์ ลามาร์ คือแผนที่ที่กลบนำวัดในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระในสมัยอยุธยา ผู้วิจัยจึงดำเนินการศึกษาเพิ่มเติมในเอกสารดังกล่าว

- พุทธศาสนาและการกลบนำ: ความมั่นคงของบ้านเมืองคาบสมุทร

จากการทบทวนเอกสารของ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (Thongsri, 2013) กล่าวถึงสมเด็จพระ 3 รูปในท้องถิ่นคาบสมุทรสทิงพระ คือ สมเด็จพระเจ้าพะโคะ สมเด็จพระเจ้าเกาะใหญ่ สมเด็จพระเจ้าเกาะยอ ซึ่งเป็นพระสงฆ์ผู้นำในท้องถิ่นแถบนี้ คือ พระโคะ เกาะใหญ่ และเกาะยอ ซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลกันนักสามารถทำให้เห็นภาพของความสำเร็จของพระสงฆ์ในแถบคาบสมุทรที่กลายเป็นผู้นำทั้งทางการปกครองและทางวัฒนธรรมของชุมชนและบ้านเมืองแถบรอบทะเลสาบสงขลาได้เป็นอย่างดี

การที่หัวเมืองปลายเขตแดนและอำนาจทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยา หากได้รับการทะนุบำรุงเอาใจใส่ทั้งพระสงฆ์และข้าพระที่เป็นชาวบ้านให้มีความเป็นอยู่โดยไม่ต้องเข้าเกณฑ์แรงงานหรือส่งส่วยเหมือนกับท้องถิ่นอื่นๆ เช่นนี้ ก็สืบเนื่องมาจากการกลบนำหรืออุทิศจากพระมหากษัตริย์ที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงของบ้านเมืองในเขตนี้ โดยให้พระสงฆ์มีอำนาจบารมีในการปกครองดูแล แม้จะมีเจ้าเมืองประจำการอยู่ก็ตาม จึงพบว่าบารมีของพระสงฆ์ในแถบคาบสมุทรสทิงพระนั้นมีมากมาย มีสถานที่สิ่งก่อสร้างและเหตุการณ์ต่างๆ เล่าขานสืบเนื่องส่งต่อกันมาอย่างจริงจังเป็นเวลาไม่ต่ำกว่าสี่ร้อยปี ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะสอดคล้องกับหลักฐานสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมบนเกาะหนู (ภาพที่ 4.15) กับครั้งออกญาราม รั้งตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในรัชกาลของพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้สร้างเจดีย์บนเกาะขาม อำเภอกงหรา จังหวัดสงขลา เกาะหนู และจอมเขาแดง หลังกลับจากการทำภารกิจปราบโจรสลัดในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ สันนิษฐานสร้างเจดีย์ในช่วง พ.ศ. 2173 – 2199 (Committee for the Publication of Historical, Cultural, and Archaeological Documents., 1967)

ภาพที่ 4.15 ร่องรอยเจดีย์โบราณบนเกาะหนู
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

เมื่อพ่อค้าชาวเปอร์เซียได้สร้างเมืองสงขลาอย่างเป็นทางการ สถาปนาตนเองเป็น
สุลต่านสุลัยมาน ณ บริเวณหัวเขาแดง อันเป็นยุคหลังเมืองพัทลุงตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาท
ทองลงมา และมีการเข้ามาของพ่อค้าและบริษัทการค้าที่มีอำนาจทางการเมืองของชาติตะวันตกแล้ว
การตั้งถิ่นฐานที่เสมือนสถานีการค้าพัทลุงค้าและเป็นท่าเรือที่เหมาะสม ทั้งยังสร้างป้อมปราการ
แข็งแรง จนสามารถแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แม้ว่าปราบปรามได้ใน
ภายหลัง แต่กรณีดังกล่าวทำให้บ้านเมืองโดยรอบทะเลสาบสงขลากลายเป็นหัวเมืองที่สำคัญยิ่งในช่วง
การค้าทางทะเลเฟื่องฟู เพราะทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสินค้าส่งออกสามารถทำรายได้ให้กับรัฐที่
ควบคุมอย่างกรุงศรีอยุธยาได้อย่างมหาศาล บ้านเมืองแถบสทิงพระและทางฝั่งพัทลุงไปจนถึงเขาชัย
บุรีเติบโตขยับขยายมากขึ้นกว่าแต่เดิมอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เดียวกันก็พบหลักฐานร่องรอยของการ
สร้างเมืองที่เขาชัยบุรีคล้ายเมืองป้อมค่ายที่อยู่ภายในเนื่องจากการมีเหตุปล้นสะดมของโจรสลัดมลายู
ในช่วงนี้ จึงทำให้บริเวณโดยรอบทะเลสาบสงขลา กลายเป็นบ้านเมืองที่มีฐานเศรษฐกิจสำคัญแห่ง
หนึ่งและเป็นที่ยามของกลุ่มโจรสลัดจนทำให้เกิดการปล้นบ้านปล้นเมืองเกิดขึ้นหลายครั้ง กลุ่มโจร

สลัฒมลายูที่ปลายแหลมมลายูและในหมู่เกาะแถบสุมาตราก็คือ โจรสลัดอันเป็นที่รู้จักกันดีในช่องแคบมะละกา มีการกล่าวถึงกันมากและพบในหลายเอกสาร เช่น ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช เรียกว่าพวก “อุยงตะนะ” ในบางแห่งก็เรียกว่า “อาจะอารู” ซึ่งเป็นกลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลาม เมื่อปล้นทรัพย์สินแล้วก็มักจะเผาศาสนสถานวัดวาอารามและบ้านเมืองไปพร้อมกันด้วย การปล้นสะดมเกิดขึ้นบ่อยครั้งและน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการปรับปรุงการปกครองให้เป็นลักษณะที่วัดและคณะสงฆ์ มีหน้าที่ป้องกันปราบปรามแทนฝ่าย ข้าราชการเพียงฝ่ายเดียว เช่น ที่กรุงศรีอยุธยาให้อำนาจพระสงฆ์ คณะลังกาชาติที่วัดพะโคะ เกณฑ์ชาวบ้านซึ่งเป็นข้าพระผู้ศรัทธาได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น เรื่องราวของหลวงพ่อดุสิตที่วัดพะโคะจึงสัมพันธ์กับการก่อกำเนิดเพื่อวัดและพระสงฆ์ของทางกรุงศรีอยุธยาอันมีสาเหตุเนื่องมาจากป้องกันการโจมตีของกลุ่มโจรสลัดมลายู

อีกสาเหตุหนึ่งสันนิษฐานว่า บริเวณคาบสมุทรสทิงพระเป็นเขตต่อแดนระหว่างอำนาจทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี ซึ่งเป็นรัฐอิสลามและมีความสำคัญในฐานะเมืองท่าทางการค้าไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าสงขลาและนครศรีธรรมราชจึงมีเหตุวุ่นวายเกิดขึ้นในบ้านเมืองเป็นประจำจากการรบกวนแย่งชิงอำนาจทางการเมืองที่เชื่อมโยงกับฐานทางเศรษฐกิจของขุนนางและตระกูลใหญ่ต่างๆ ภายในด้วย การเป็นเมืองชายขอบต่อแดนกับบ้านเมืองต่างศาสนาที่นับถือศาสนาอิสลาม ทำให้ต้องมีการทะนุบำรุงคณะสงฆ์และฝ่ายศาสนาเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคง การปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองโดยคณะสงฆ์ที่เข้มแข็งยังจะอาจพ้องกับตำนานหลวงพ่อดุสิตในช่วงบั้นปลายชีวิตที่ท่านหายไประหว่างวัดพะโคะ แต่ไปปรากฏเรื่องราวและอิทธิฤทธิ์ต่างๆ อยู่ที่วัดช้างให้ ในอำเภอโคกโพธิ์ เขตเมืองปัตตานี ซึ่งเป็นชุมชนพุทธในหัวเมืองมลายูมุสลิม อันอาจจะเป็นการออกเผยแพร่งานศาสนาจาริกจุดศรัทธาของสมเด็จพระเจ้าพะโคะจนกลายเป็นตำนานที่รู้จักกันภายหลัง

การที่มีโจรสลัดออกปล้นสะดมบ้านเมืองต่างๆ อย่างชุกชุมอาจจะเป็นสาเหตุให้เกิดการสร้างเมืองป้อมที่อยู่ลึกเข้ามาในแผ่นดินที่ “เขาไชยบุรี” ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และแต่งตั้งพระยาราชบังสัน (ตะตา) ผู้มีเชื้อสายสุลัยมานและโดยตำแหน่งก็คือแม่ทัพเรือของกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นคนมุสลิมแทบทั้งหมด กลับมาเป็นเจ้าเมืองพัทลุงและสืบเชื้อสายต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนย้ายเมืองไปอยู่ที่ลำปำ การมีเจ้าเมืองเป็นแม่ทัพเรือของรัฐแสดงถึงความไม่ปกติและสันนิษฐานได้ว่า ในเขตพัทลุงจนถึงฝั่งสทิงพระนั้นน่าจะมีเหตุการณ์สู้รบทางทะเลที่ต้องอาศัยความชำนาญของแม่ทัพเรือเพื่อเข้ามาควบคุมบ้านเมืองทางแถบนี้เป็นหลัก และให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อสถานการณ์โจรสลัดปล้นบ้านปล้นเมืองในแถบนี้ ด้วยเหตุดังกล่าวมาข้างต้น เราจึงพบหลักฐานมากมายเกี่ยวคณะสงฆ์และการก่อกำเนิดที่ดินและผู้คนเพื่อเป็นข้าพระโยมสงฆ์ทั้งทางฝั่งสทิงพระ ระโนดและฝั่งวัดเขียนจนถึงเมืองพัทลุง

ภาพที่ 4.16 แผนที่กลปนาวัดบนพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระสมัยอยุธยา

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

จากการศึกษาของศาสตราจารย์สุธินันท์ พงษ์ไพบูลย์ (Phongsphibun, n.d.) พบว่าเป็นแผนที่กลปนาวัด (ภาพที่ 4.16) ฉบับนี้เขียนขึ้นหลังปี พุทธศักราช 2223-2243 กล่าวคือเขียนขึ้นหลังจากเมืองสงขลาเขาแดงถูกทำลายลงเมื่อ พุทธศักราช 2223 จึงไม่ปรากฏผังเมืองสงขลาในแผนที่ฉบับนี้ ในขณะที่ในส่วนอื่น ๆ ของแผนที่ยังปรากฏเมืองสทิงพระ และเมืองพังยาง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าประชากรส่วนหนึ่งที่หลงเหลือจากการแตกร้างไปยังไชยา สุราษฎร์ธานีและอยุธยาแล้ว ได้ย้ายไปสมทบตั้งชุมชนร่วมกับชุมชนสทิงพระในเขตอำเภอสทิงพระ และชุมชนพังยาง ในเขตอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

- สมัยสงขลาแหลมสน

เมืองสงขลาในฝั่งแหลมสน ปรากฏหลักฐานการตั้งชุมชนที่แน่ชัดอย่างน้อยตั้งแต่ พุทธศักราช 2229 จากแผนที่ที่จัดทำโดยมองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรชาวฝรั่งเศส โดยในแผนที่ดังกล่าวปรากฏตำแหน่งชุมชนสองแห่งที่เกี่ยวข้องกับบริเวณฝั่งแหลมสน ได้แก่ บริเวณบ่อเก็งและหัวเขา ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ชุมชนสองแห่งนี้มีความใกล้เคียงกับพื้นที่เมืองสงขลาเขาแดง ซึ่งได้ถูกระงับอำนาจในปีพุทธศักราช 2223 การที่ปรากฏชุมชนใหม่ในบริเวณ

ใกล้เคียงกับเมืองเก่าที่ถูกทำลายแสดงให้เห็นว่า อาจมีประชาชนบางส่วนจากเมืองเขาแดงที่หนีอยู่ หรืออพยพกลับมา หลังการล่มสลายของเมือง จนกระทั่งตั้งชุมชนใหม่ขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวในปี พุทธศักราช 2229 อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งชุมชนในพื้นที่เมืองสงขลาเขาแดงที่เคยถูกทำลายไปแล้ว

หลักฐานการดำรงอยู่ของชุมชนสงขลาในฝั่งแหลมสนปรากฏอีกครั้งใน พงศาวดารเมืองสงขลา ฉบับเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (ชม) (Wichiankhiri, P. (Chom na Songkhla), 1976) กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองสงขลาในช่วงเวลาดังกล่าว โดยผู้วิจัยสรุปรายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 4.2 ดังนี้

ตารางที่ 4.2 เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับเมืองสงขลาแหลมสน

พุทธศักราช	เหตุการณ์
2293	จีนเหยียง แซ่เฮา (ตัวแปะ) สร้างบ้านเรือนในเมืองสงขลาเก่าที่เขาแดงในปี พ.ศ. 2293 ต่อมาย้ายไปอยู่ทุ่งหวัง และสุดท้ายมาตั้งถิ่นฐานที่บ่อหย่าง ทำให้เกิดชุมชนสงขลาในยุคแรกเริ่ม.
2311	หลวงนายสิทธิ์จากนครศรีธรรมราชมาตั้งบ้านเรือนฝั่งแหลมสน ได้รับสมญาว่า หลวงสงขลา วิเชียร สะท้อนถึงความเกี่ยวข้องของนครศรีธรรมราชกับเมืองสงขลา.
2312	สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ยกทัพเข้าปราบกบฏที่นครศรีธรรมราช แล้วมารวมเมืองสงขลา ภายใต้การปกครองของนครศรีธรรมราชเพื่อรักษาชายฝั่ง.
2318	พระเจ้าตากสินมหาราชทรงแต่งตั้งหลวงอินทศิริสมบัติเป็นเจ้าเมืองสงขลา สะท้อนอิทธิพลของไทยในการควบคุมการปกครองในพื้นที่แหลมสน.
2320	หลวงสุวรรณคีรีสมบัติทูลขอต่อพระเจ้าตากสินมหาราชให้ย้ายการปกครองสงขลามาชขึ้นกับกรุงเทพฯ หลังถูกบังคับแรงงานไปนครศรีธรรมราช.
2325	เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ เมืองสงขลาได้รับการกำหนดให้ขึ้นกับนครศรีธรรมราช ย้ำถึงความสำคัญของสงขลาในฐานะเมืองทางทะเลที่สำคัญของสยาม.
2327	หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยียง) ได้รับแต่งตั้งเป็นพระยาสุวรรณคีรีสมบัติ แสดงถึงการเติบโตของสงขลาในฐานะศูนย์กลางการปกครองในภูมิภาค.
2329	เมื่อพม่าบุกตีสงขลา มีการซ่อมแซมกำแพงป้อมและการก่อสร้างวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางศาสนาในเมือง.
2334	สงขลาและนครศรีธรรมราชร่วมกันทำศึกกับปัตตานีที่คลองสำโรง แสดงถึงการเป็นเมืองสำคัญทางการทหารของสงขลาในยุคนั้น.
2352	เมื่อรัชกาลที่ 1 ขึ้นครองราชย์ สงขลาได้ถูกกำหนดให้อยู่ภายใต้การปกครองของนครศรีธรรมราชอีกครั้ง แสดงถึงความสัมพันธ์ทางการเมืองที่แน่นแฟ้น.
2356	พระยาสุริยยาพาหุจางวางกรมม้าเข้าสักรเลขเมืองสงขลา นับเป็นขั้นตอนการบูรณาการสงขลาสู่การปกครองของไทยอย่างเป็นทางการ.

พุทธศักราช	เหตุการณ์
2360	การเสียชีวิตของเจ้าพระยาอินทศิริ ปิดฉากการปกครองโดยเจ้าพื้นเมือง และเริ่มการปกครองโดยตรงจากกรุงเทพฯ.
2361	พระสุนทรบุรีรักษ์ (เถียนเส็ง) ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ย้ายถึงอิทธิพลของกรุงเทพฯ ในการปกครองภูมิภาคนี้.
2375	เจ้าพระยาปักษ์ขลาได้นำทัพเข้าจัดการสงขลาและปัตตานี สร้างเจดีย์องค์ดำเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะและความสงบในพื้นที่.
2379	การสร้างป้อมที่บ่อยางแสดงถึงการเตรียมพร้อมทางทหารเพื่อปกป้องสงขลาจากศัตรูภายนอก เน้นย้ำถึงความสำคัญของโครงสร้างป้องกัน.
2385	เมื่อปี พ.ศ. 2385 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้สร้างเสาหลักเมืองขึ้นที่สงขลา ย้ำถึงการยอมรับสงขลาในฐานะเมืองศูนย์กลางแห่งหนึ่งของภูมิภาค.

ที่มา: รวบรวมโดย ผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Wichiankhiri, P. (Chom na Songkhla). (1976)

สรุปได้ว่า เมืองสงขลาในฝั่งแหลมสนมีระยะเวลาดำรงอยู่ประมาณ 92 ปี (พ.ศ. 2293-2385) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สงขลาอยู่ภายใต้อิทธิพลของนครศรีธรรมราช แต่ได้รับการฟื้นฟูและขยายอำนาจโดยราชวงศ์จักรีในกรุงเทพฯ ปรากฏหลักฐานการดำรงอยู่ของเมืองสงขลาในเขตแหลมสนบนแผนที่เดินทัพต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งศึกษาโดย Santanee Phasuk และ Philip Stott ในแผนที่ดังกล่าวได้ระบุตำแหน่งของเมืองสงขลาอยู่ในเขตหัวเขาฝั่งตรงข้ามบ่อยาง และในแผนที่เดอ ลามาร์ ยังมีการระบุชุมชนที่อาจเป็นลูกหลานของชุมชนที่หลงเหลือหลังการล่มสลายของเมืองเขาแดง

ข้อพิจารณาคือระยะเวลาจาก พุทธศักราช 2223 อันเป็นปีที่เมืองสงขลาเขาแดงล่มสลาย ถึง พุทธศักราช 2293 อันเป็นปีที่เริ่มประวัติศาสตร์เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน รวมระยะเวลา 70 ปี (2293-2223) นั้น ประวัติศาสตร์เมืองสงขลาในช่วงนี้ยังไม่พบข้อมูลว่าเกิดเหตุการณ์อะไรบ้าง แต่เมื่อพิจารณาจากแผนที่ของ เดอร์ ลามาร์ ที่ปรากฏชุมชนบริเวณปากน้ำสงขลา 4 ชุมชน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น อาจเป็นไปได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ประชาชนส่วนที่ยังหลงเหลือจากการเทครัว ได้รวมตัวกันตั้งชุมชนดังกล่าวขึ้นและมีลูก หลาน ในช่วงระยะเวลา 70 ปี จนปรากฏเป็นชุมชนชัดเจนดังปรากฏในแผนที่ของ เดอร์ ลามาร์ (ภาพที่ 4.11) ดังกล่าว

หลักฐานชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่เพิ่งจะค้นพบไม่นานมานี้ ได้พบแผนที่โบราณในราชสำนักสยามที่เก็บไว้มานานหลายร้อยปี สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการค้นพบโดยบังเอิญเมื่อปีพุทธศักราช 2539 โดยข้าราชการสำนักพระราชวังได้พบโดยบังเอิญที่ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอภินันทรินา พระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 ในพระบรมมหาราชวัง แผนที่ดังกล่าวถูกวาดขึ้นบนผ้าดิบสีเนื้อจำนวน 17 ชิ้น หรือในทางศัพท์ทางภูมิศาสตร์เรียกว่าระวาง มีขนาดที่แตกต่างกัน ชิ้นที่ใหญ่ที่สุดมีขนาดถึง 5.17x3.88 เมตร เมื่อสำรวจอย่างละเอียดแผนที่แต่ละผืนจะถูก

วาดลงบนผืนผ้าอย่างสวยงาม แสดงภูมิศาสตร์ รวมถึงเส้นทางยุทธศาสตร์ทางการรบระหว่างไทยกับพม่า ตลอดจนเส้นทางการค้าขายกับจีนในรัชกาลที่ 1 – 3 รวมทั้งแสดงการตั้งป้อมปราการ สถานที่สำคัญทางศาสนา ถิ่นฐานของชนกลุ่มน้อยพืชพรรณ และสัตว์ในบางท้องถิ่น จำนวนประชากร ระยะทางและเวลาในการใช้ รวมถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในบริเวณนั้น หลังจากมีการซ่อมแซมบ้างแล้ว แผนที่ทั้ง 17 ระวังได้ถูกเก็บรักษาไว้ในห้องสมุดส่วนพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยมีหลักฐานสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเมืองสงขลาสมัยแหลมสน คือ ปรากฏตำแหน่งของเมืองสงขลาอยู่ในเขตแหลมสน อำเภอสิงหนคร ฝั่งตรงข้ามบ่ออย่าง ดังปรากฏในภาพที่ 4.17 – 4.19

ภาพที่ 4.17 แผนที่เดินทัพแสดงตำแหน่งเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนในยุคต้นรัตนโกสินทร์

ที่มา : Phasuk & Stott (2015)

ภาพที่ 4.19 แผนที่แสดงตำแหน่งเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนและทะเลสาบสงขลา
ที่มา: Phasuk & Stott (2015)

4.2 การวิเคราะห์องค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

เมืองเก่าสงขลา เขาแดง และแหลมสน เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และการค้า โดยเมืองเขาแดงมีอายุกว่า 400 ปี ตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงอยุธยา และมีหลักฐานความเจริญรุ่งเรืองทั้งในเอกสารไทยและต่างชาติ ส่วนเมืองแหลมสน เป็นเมืองเก่าแก่กว่า 200 ปี ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ด้วยทำเลที่ตั้งที่ปากน้ำสงขลาที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรสำคัญ จึงกลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่ดึงดูดผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์และวัฒนธรรมมาตั้งถิ่นฐานที่นี่ ผู้วิจัยได้จำแนกและอธิบายรายละเอียดสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่สำคัญ ดังนี้

4.2.1 กำแพงเมือง-คูเมือง และป้อม

- กำแพงเมือง

สร้างด้วยหินดินดานและประสานด้วยปูนโบราณให้มีความแข็งแรง คาดว่าสร้างขึ้นใน พุทธศักราช 2185 ในสมัยสุลต่านสุลัยมานชาห์ ปัจจุบันแนวกำแพงเมืองส่วนใหญ่ได้พังทลายไปทั้งหมด เหลือเพียงช่วงสามแยกบ้านเล ดังแสดงในภาพที่ 4.20

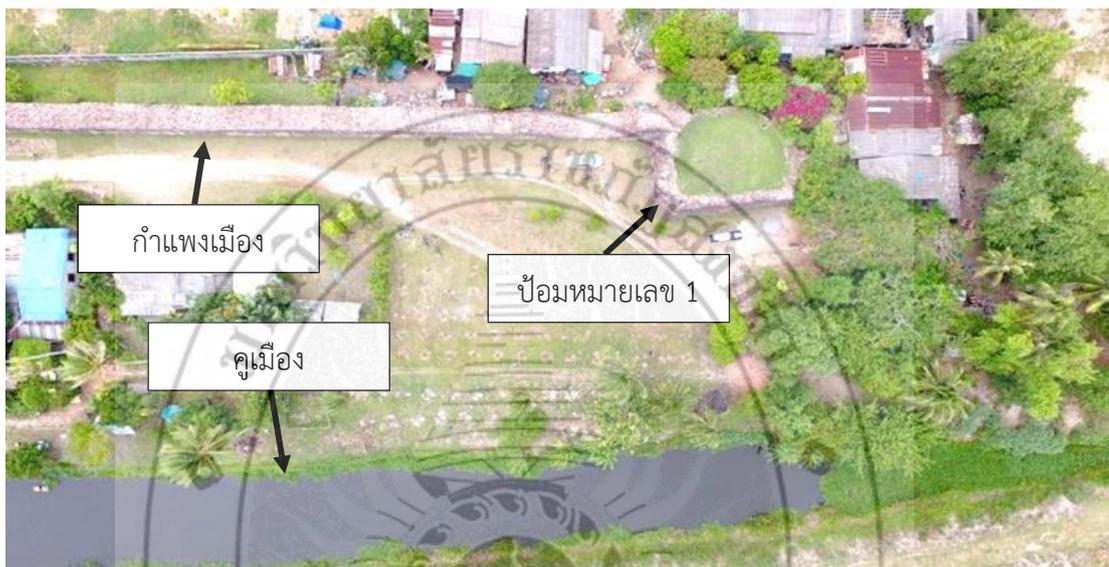

ภาพที่ 4.20 กำแพงเก่าเมืองสงขลา สมัยหัวเขาแดง

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

- คูเมือง

เป็นลำน้ำธรรมชาติแต่เดิม แต่มีการขุดเปิดในสมัยสุลต่านสุลัยมานชาห์ให้กว้างขึ้นเพื่อเป็นทั้งแนวป้องกันข้าศึกและทางสัญจรนำเรือสำเภามาติดต่อค้าขายและรับสินค้าสำคัญคือพริกไทยที่ปลูกในเมือง ดังแสดงในภาพที่ 4.21

ภาพที่ 4.21 แนวคูเมือง กำแพงเมือง และป้อมที่ 1

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

- ป้อมเมือง

ทั้งหมด 19 ป้อม บนพื้นราบ บนภูเขา ในริมทะเล (สังเกตจากจุดที่ปรากฏในแผนที่) ยังคงเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบันเพียง 14 ป้อม ที่สูญหายไปคือป้อมในทะเล แต่แต่ละป้อมจะมีการสร้างเนินดินยกสูงเหมือนภูเขาขนาดย่อม ๆ จึงสามารถมองเห็นได้ไกลทำให้สามารถสังเกตเห็นข้าศึกที่จะมาบุกเมืองได้ ป้อมในพื้นที่ราบจะมีกำแพงเมืองเชื่อมต่อเพื่อปกป้องเมือง ในปัจจุบันกรมศิลปากรได้ทำการบูรณะจนสามารถใช้ประโยชน์ในเชิงการท่องเที่ยวและการศึกษาทางวัฒนธรรมได้จำนวน 10 ป้อม โดยในที่นี้ขอยกตัวอย่างป้อมที่มีความโดดเด่น ดังนี้

ป้อมที่ 1 มีลักษณะเป็นรูปครึ่งวงกลม กว้าง 17 เมตร ยาว 22 เมตร สูง 4.5 เมตร มีช่องว่างปืนใหญ่พร้อมบังใบ อยู่บริเวณเดียวกับคูและกำแพงเมือง ตั้งอยู่ใกล้สามแยกบ้านเลถนนหัวเขาแดง-ระโนด สภาพของป้อมโดยรวมมีความน่าสนใจ เนื่องจากสามารถเดินขึ้นไปบนป้อมเพื่อมองทิวทัศน์ร่วมกับกำแพงและคูเมืองได้ ดังแสดงในภาพที่ 4.22

ภาพที่ 4.22 ป้อมที่ 1

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ป้อมที่ 4 เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 8.20 เมตร ยาว 12.50 เมตร สูง 4.20 เมตร อยู่บนเชิงเขาค่ายม่วงที่ลาดชัน มองเห็นด้านข้างทั้งสองด้านเป็นรูป สามเหลี่ยมมีใบบังท้งสี่ด้าน

ภาพที่ 4.23 ป้อมที่ 4

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ป้อมที่ 6 มีลักษณะแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 14.80 เมตร ยาว 23.50 เมตร สูง 2.80 เมตร มีใบบังทั้ง 4 ด้าน ตั้งอยู่ส่วนบนของเขาค่ายม่วงใน แนวป้อมด้านทิศใต้

ภาพที่ 4.24 ป้อมที่ 6

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

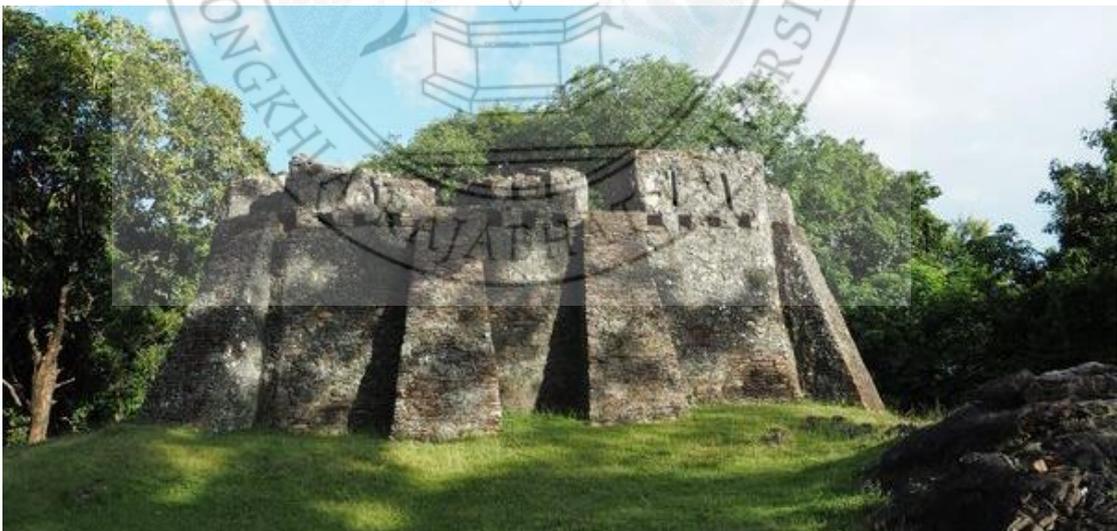
ป้อมที่ 8 ลักษณะยังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 12 เมตร ยาว 18 เมตร สูง 1.80 เมตร มีบังใบทั้งสี่ด้าน ตั้งอยู่บนปลายสุดของเขาค่ายม่วงด้านทิศตะวันออกถึงทิศเหนือเรียกกันโดยทั่วไปว่าป้อมหัวเขาแดง ป้อมแห่งนี้สามารถใช้เป็นจุดสังเกตการณ์มองทะเลได้ทั้งทิศเหนือ ซึ่งมีเมืองนครศรีธรรมราชและอยุธยาตั้งอยู่ และทะเลทิศใต้ที่มีเมืองปัตตานี ยะโฮร์ ปัตตาเวีย มะละกาตั้งอยู่ และเส้นทางเชื่อมระหว่างทิศเหนือและทิศใต้นี้เองที่เป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าทางทะเลที่ทำให้เมืองชิงกอร่ามีความสำคัญและมีความหมายขึ้นมา

ภาพที่ 4.25 ป้อมที่ 8

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ป้อมที่ 9 ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 9.60 เมตร ยาว 10.2 เมตร สูง 5 เมตร ส่วนค้ำยันฐานผนังป้อมทางด้านตะวันออก ตะวันตก และทิศเหนือ ป้อมนี้อยู่บนพื้นราบเชิงเขาน้อย

ภาพที่ 4.26 ป้อมที่ 9

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

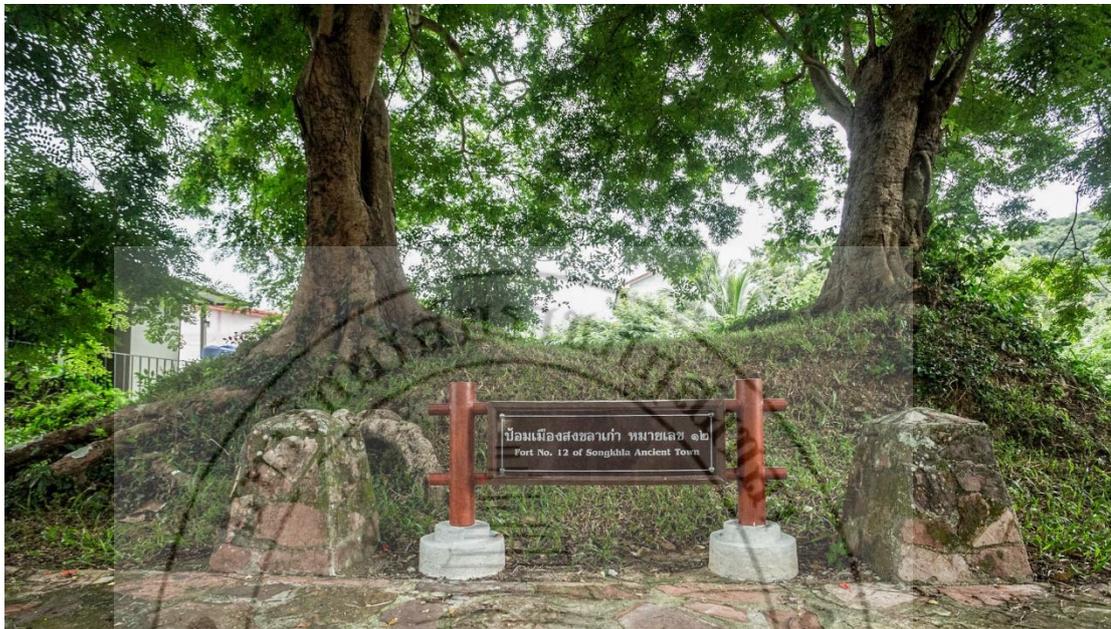
ป้อมที่ 10 ลักษณะยังเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 15 เมตร ยาว 30 เมตร สูง 3.50 เมตร ปัจจุบันเหลือเฉพาะส่วนฐานมีการก่อสร้างเจดีย์ลงบนป้อม 2 องค์ คือเจดีย์องค์ขาวและเจดีย์องค์ดำ สร้างขึ้นใน พุทธศักราช 2376 โดยเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ส่วนเจดีย์องค์ขาวสร้างขึ้นใน พุทธศักราช 2382 โดยพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราโกษา

ภาพที่ 4.27 ป้อมที่ 10
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

จากภาพเห็นได้ว่า เจดีย์ทั้งสองสร้างบนฐานสี่เหลี่ยมที่ก่อด้วยหิน เมื่อพิจารณาเทียบกับตำแหน่งป้อมปืนในแผนที่ของเดอร์ ลามาร์ พบว่าเป็นตำแหน่งที่ตรงกัน กรมศิลปากร กำหนดเป็นป้อมหมายเลข 10 จึงสันนิษฐานได้ว่าฐานที่ตั้งองค์เจดีย์นั้นคือฐานป้อมเมืองเดิมแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และระหว่างเจดีย์ทั้ง 2 พบสถาปัตยกรรมแบบแก่งจัน เป็นองค์ประกอบอยู่ด้วย องค์เจดีย์สร้างด้วยไทยพุทธ และแก่ง สร้างด้วยคนจีน ตำแหน่งนี้จึงเป็นหมุดหมายสำคัญของพหุวัฒนธรรมที่เด่นชัด

ป้อมที่ 12 ลักษณะเป็นเนินดิน กว้าง 8 เมตร ยาว 15 เมตร สูง 1.30 เมตร

ภาพที่ 4.28 ป้อมที่ 12
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

4.2.2 แบบแผนโครงข่ายคมนาคมในเขตเมืองเก่า

เมืองเก่าสงขลาในเขตพื้นที่เขาแดง-แหลมสนตั้งอยู่บริเวณปากน้ำของทะเลสาบสงขลา โดยตั้งอยู่ทางตอนใต้สุดของคาบสมุทรสทิงพระซึ่งขนานด้วยอ่าวไทยและทะเลสาบสงขลา จากลักษณะที่ตั้งนี้ ในระยะแรก ชุมชนจึงตั้งอยู่บริเวณชายฝั่ง โดยพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านหัวเขา บ่อยาง และเกาะยอ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ปรากฏในแผนที่ซึ่งเขียนโดย เดอ ลามาร์ (De Lamar) วิศวกรชาวฝรั่งเศส โดยเฉพาะในช่วงที่เมืองสงขลาตั้งอยู่บริเวณเขาแดงทางทิศเหนือ และต่อมาได้ย้ายมาตั้งอยู่บริเวณแหลมสนทางทิศใต้ของเขาแดง ชุมชนยังคงใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ซึ่งคลองนาเกลือเป็นเส้นทางสำคัญที่เชื่อมต่อระหว่างอ่าวไทยและทะเลสาบสงขลา กับเมืองสงขลาเขาแดง การขยายตัวของชุมชนในเขาแดง-แหลมสนเกิดขึ้นหลังการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 408 ซึ่งเชื่อมต่อคาบสมุทรสทิงพระกับแผ่นดินใหญ่โดยผ่านเกาะยอ นอกจากนี้ การสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4308 และถนน รพช.สข. 3261 ซึ่งล้อมรอบพื้นที่เขาแดง-แหลมสน ยังส่งผลให้ชุมชนขยายตัวออกไปตามแนวถนนหลัก ต่อมา มีการตัดถนนซอยย่อยออกจากถนนสายหลัก ทำให้โครงข่ายการคมนาคมในเขตเมืองเก่าสงขลาเขาแดง-แหลมสนมีลักษณะเป็นระบบเส้นตรง (Linear System) ผสานกับแบบตารางกริด (Grid System)

4.2.3 ที่หมายตาในบริเวณเมืองเก่า

บริเวณที่หมายตาสำคัญของเก่าสงขลาเขาแดง-แหลมสน ที่มีความโดดเด่นสามารถสังเกตเห็นได้ในระยะไกลจากการเดินทางทั้งทางบก และทางเรือภายในบริเวณทะเลสาบสงขลาหรือทะเลอ่าวไทยมี 6 แห่ง จาก 3 กลุ่มที่สำคัญ คือ

- **เขาแดง-เขาเมือง และเจดีย์องค์ดำองค์ขาว** เป็นเขาที่ตั้งอยู่บริเวณปากน้ำสงขลาสามารถเห็นได้ในระยะไกลทั้งจากทางทิศเหนือที่เดินทางโดยยานพาหนะ และทางทิศใต้ที่เดินทางข้ามฟากโดยแพขนานยนต์ ลักษณะเป็นภูเขาวางตัวตามแนวเหนือใต้ประกอบด้วยเขาแดงด้านทิศเหนือและเขาเมืองด้านทิศใต้ โดยเฉพาะเขาแดงด้านทิศเหนือหากมองมาจากทางทิศใต้หรือจากทะเลอ่าวไทยจะเห็นบริเวณเชิงเขาเป็นหินสีแดงได้ในระยะไกล ดังแสดงในภาพที่ 4.29

ภาพที่ 4.29 อ่าวไทยและเจดีย์องค์ดำองค์ขาวบนเขาแดง

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

- **ชุมชนหัวเขา-มัสยิดยาลโรตเหร๊ะหม๊ะ** เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณหัวเขาเมืองทางทิศใต้ของเขาดง เป็นชุมชนโบราณที่ตั้งขึ้นสมัยอยุธยาตอนปลายตั้งแต่ พุทธศักราช 2229 เป็นอย่างน้อยดังปรากฏในแผนที่เดออร์ ลามาร์ วิศวกรชาวฝรั่งเศส และมีมัสยิดยาลโรตเหร๊ะหม๊ะตั้งอยู่โดดเด่นกลางชุมชน เป็นชุมชนริมขอบทะเลสาบที่สามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจนทั้งการเดินทางโดยทางเรือในทะเลสาบและทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 408 ช่วงผ่านสะพานติณสูลานนท์ช่วงที่เชื่อมระหว่างเกาะยอกับอำเภอสิงหนคร ดังแสดงในภาพที่ 4.30

ภาพที่ 4.30 ชุมชนชนหัวเขาและมัสยิดยาบลโรตเหรีหะหม๊ะ
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ชุมชนหัวเขาสันนิษฐานว่าตั้งขึ้นหลัง พุทธศักราช 2223 หรือหลังจากปีที่เมืองสงขลาเขาแดงถูกอยุธยาเข้ากระชับอำนาจแบบเบ็ดเสร็จแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยประชากรส่วนหนึ่งที่ไม่ถูกเทครัวไปยังอยุธยา และไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้ย้ายจากบริเวณเมืองเก่าสงขลาเขาแดงมาตั้งที่บริเวณนี้

- **ป้อมที่ 9 และกำแพงเมือง** เป็นป้อมและกำแพงเมืองที่สร้างขึ้นในสมัยสุลต่านสุลัยมาน เจ้าเมืองสงขลาเขาแดงคนที่ 2 โดยเฉพาะป้อมที่มีค้ำยันโครงสร้างป้อมเพื่อการถ่ายน้ำหนักที่กดลงบนตัวป้อมซึ่งเป็นเทคโนโลยีของฮอลันดาที่เข้ามาช่วยในการพัฒนาและปรับปรุงป้อมและกำแพงเมืองเพื่อป้องกันการรุกรานจากทั้งอยุธยาและหัวเมืองทางใต้เช่น ปัตตานี ป้อมที่ 9 และกำแพงเมืองสามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจนจากการเดินทางบนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 408 และป้อมที่ 1 และกำแพงเมืองบริเวณทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4308 เนื่องจากตั้งอยู่ข้างถนนสายดังกล่าวในระยะห่างประมาณ 30 เมตรจากแนวถนน ดังแสดงในภาพที่ 4.31 และ 4.32

ภาพที่ 4.31 ป้อมที่ 9 ตัดหลวงแผ่นดินหมายเลข 408
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

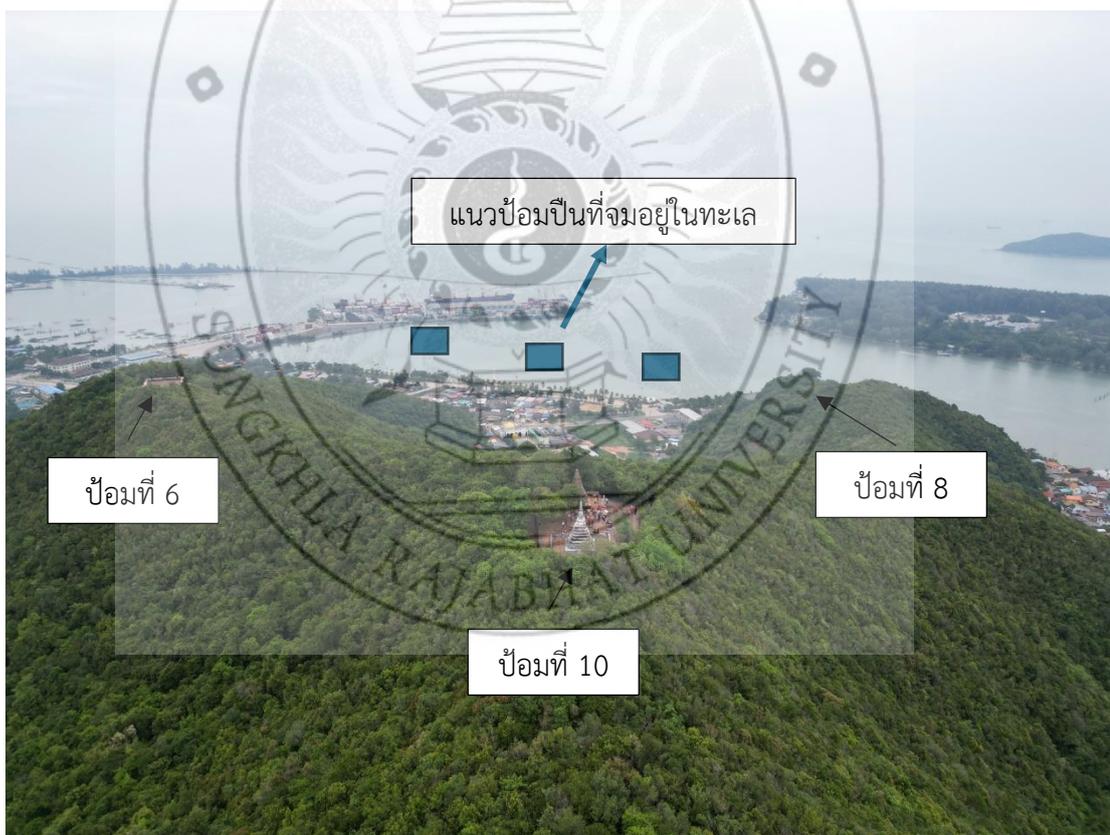

ภาพที่ 4.32 ป้อมที่ 1 ตัดหลวงแผ่นดินหมายเลข 4308
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

4.2.4 ย่าน/บริเวณที่สำคัญและมีคุณค่าของเมืองเก่า

ย่าน หรือบริเวณสำคัญและมีคุณค่าของเมืองเก่าสงขลา เขาแดง-แหลมสน มีเป็นจำนวนมากเนื่องจากเป็นที่ตั้งของเมืองสงขลา 2 ยุค คือยุคเขาแดงในสมัยอยุธยา และยุคแหลมสนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ จัดได้เป็น 6 กลุ่ม ประกอบด้วย

- กลุ่มโบราณสถานป้อมปืนและกำแพงเมืองเก่าสงขลาเขาแดง เป็นแนวกำแพงเมืองและแนวป้อมปืนที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขาแดงและเรียงขึ้นไปบนเขาแดงจนถึงสันเขา ลักษณะบ่งชี้ว่าเป็นเมืองแห่งป้อมปราการที่สามารถต้านทานอาวุธสงคราม โดยเฉพาะปืนใหญ่ที่พัฒนาขึ้นในยุคนั้น จากภาพแสดงโครงสร้างและตำแหน่งป้อมปืนที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะช่วงที่สุลต่านสุลัยมานเป็นเจ้าของ โดยแนวป้อมปืนด้านทิศเหนือของเมืองไม่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน (ตั้งปรากฏในแผนที่เดอ ลามาร์) เนื่องจากน้ำทะเลกัดเซาะแนวชายฝั่ง จึงคาดว่าป้อมเหล่านั้นจมอยู่ในทะเล ดังแสดงในภาพที่ 4.33

ภาพที่ 4.33 แนวป้อมปืนที่จมอยู่ในทะเล

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

- **เจดีย์สมัยศรีวิชัย** ตั้งอยู่บนยอดเขาน้อยในเขตเมืองเก่าสงขลาเขาแดง-แหลมสน เรียกเจดีย์เขาน้อยในปัจจุบัน เป็นเจดีย์ไม่เจือปูน การเรียงอิฐเป็นแบบไม่มีระบบ เป็นแบบช่างสมัยศรีวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ 13 -18 ฐานเจดีย์เป็นรูปเหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมกว้าง-ยาว ประมาณ 20 เมตร องค์เจดีย์ปรักหักพัง เหลือเพียงฐานซึ่งมีซุ้มประตูคูหาแบบรูปโค้งแหลม ภายในมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ฝีมือช่างท้องถิ่นสมัยอยุธยาอยู่ที่มุมทั้ง 4 ของฐาน เจดีย์วัดเขาน้อยองค์นี้ได้รับการบูรณะต่อเติมซับซ้อนกันมาหลายยุคหลายสมัยเป็นเวลานานหลายร้อยปี แสดงในภาพที่ 4.34

ภาพที่ 4.34 เจดีย์เขาน้อย

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ฐานเจดีย์เขาน้อย เมื่อพิจารณาจากแผนที่ของเตอร์ ลามาร์ วิศวกรชาวฝรั่งเศส คาดว่าเป็นตำแหน่งของป้อมปืนของเมืองอีกป้อมหนึ่ง เนื่องจากตำแหน่งสอดคล้องกับในแผนที่ดังกล่าว โดยตำแหน่งที่ตั้งของป้อมปืนบนฐานเจดีย์นี้สามารถมองเห็นได้ในระยะไกลทั้งจากทิศเหนือคือทะเลอ่าวไทย และทิศใต้คือทะเลสาบสงขลา

- **กลุ่มสุสานเจ้าเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน** เป็นสุสานของเจ้าเมือง ข้าราชการเมือง รวมถึงภรรยาและญาติของเจ้าเมือง ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาแดงริมทะเลสาบสงขลาฝั่งทิศใต้ โดยเศรษฐกิจสำคัญของเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนที่มีคนจีนเป็นเจ้าของคือการเก็บภาษีรังนกที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในโถงถ้ำของเขาคินปูนในทะเลสาบสงขลา เมื่อเมืองสงขลาเขาแดงที่ปกครองโดยผู้นับถือ

ศาสนาอิสลามยุคดิง เมืองสงขลาได้ย้ายมาอยู่ฝั่งแหลมสนที่มีผู้ปกครองเป็นชาวจีนในหลายชั่วอายุคน และเป็นต้นตระกูล ณ สงขลาในปัจจุบัน

ภาพที่ 4.35 สุสานเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น ณ สงขลา) เจ้าเมืองสงขลา
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

- กลุ่มจตุอาราม เป็นกลุ่มวัดสำคัญ 4 วัดบริเวณเชิงเขาเมืองด้านทิศใต้โดยเรียงลำดับจากใต้ขึ้นเหนือคือ วัดสุวรรณคีรี วัดศิริวรรณवास วัดป่อทรัพย์ และวัดภูผาเบิก สันนิษฐานว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ในยุคที่เจ้าเมืองสงขลาเป็นชาวจีนที่นับถือพุทธศาสนา และอาจเป็นวัดสำคัญที่คู่กับเมืองสงขลายุคแหลมสน (ภาพที่ 4.36-4.39)

ภาพที่ 4.36 วัดสุวรรณคีรี
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ 4.37 วัดศิริวรรณवास
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ 4.38 วัดปอทรพ์
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ 4.39 วัดภูผาเบิก
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

- บริเวณประตูเมืองสงขลายุคแหลมสน

บริเวณประตูเมืองสงขลาในยุคที่ตั้งอยู่ฝั่งแหลมสน ถือเป็นจุดสำคัญสำหรับการเดินทางทางเรือเข้า-ออกเมืองสงขลา โดยมีพื้นที่หลักเรียกว่า “บ่อแก่ง” ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของประตูเมืองและองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น เขิงเทินสำหรับตั้งปืนใหญ่ ที่พัก บ่อน้ำ และซุ้มประตูทำน้ำที่มีหลังคาสไต้ล่เก้งจิ้น องค์ประกอบเหล่านี้คาดว่าถูกสร้างขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เพื่อใช้เป็นป้อมปราการสำคัญในการป้องกันเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน สันนิษฐานว่าเรือสินค้าที่เข้ามาค้าขายกับเมืองสงขลาแหลมสนจำเป็นต้องผ่านด่านนี้ และมีการเก็บภาษีสินค้าบริเวณดังกล่าว (ภาพที่ 4.40)

ภาพที่ 4.40 ประตูเมืองสงขลาแหลมสน (บ่อแก่ง)

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ฝั่งตรงข้ามกับบ่อแก่ง มีแท่งหินขัดปักอยู่บนหลุมฝังศพพระบู่ว่าเป็นศพของชาวเดนมาร์กชื่อ เจ วิ ลาร์เซ็น ที่เป็นนายช่างซ่อมเรือให้กับเมืองสงขลาในยุคต้นรัตนโกสินทร์ เข้ารับราชการในกองทัพสยามในตำแหน่ง วิศวกร ตติยศ ร้อยโท ในปี พ.ศ. 2447 และเลื่อนขึ้นเป็นหัวหน้าวิศวกรประจำกองทัพสยาม เสียชีวิตที่เมืองสงขลา (ชิงโกรา) ในปี 2452 (ภาพที่ 4.41)

ภาพที่ 4.41 สุสานนายช่างเรือ เจ วี ลาร์เซน
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

- กลุ่มอาคารที่พักริมทาง

อาคารที่สร้างขึ้นบนเส้นทางเก่าของเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ประกอบด้วยศาลาสำคัญสองแห่ง ได้แก่ ศาลาหลบเสือและศาลากวง โดยสันนิษฐานว่าถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ศาลาหลบเสือถูกสร้างเพื่อเป็นที่หลบพักให้แก่ผู้เดินทางซึ่งต้องเผชิญกับการชุกชุมของเสือในบริเวณนี้ โดยมีหลักฐานเป็นรอยข่วนของเสือที่ปรากฏอยู่ด้านข้างศาลา ส่วนศาลากวงถูกสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นที่พักของผู้เดินทางเช่นกัน โดยกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นสาธารณประโยชน์ อันเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ถือเป็นตัวอย่างของอัตลักษณ์ชาวสงขลาที่ว่า “เกิดมาต้องตอบแทนบุญคุณแผ่นดิน” ดังแสดงในภาพที่ 4.42-4.43 จากลักษณะที่ต้องของศาลาหลบเสือที่ตั้งอยู่ริมทางสัญจรทางบก และศาลากวงตั้งอยู่ริมเส้นทางน้ำโบราณ หรือคลองนาเกลือ จึงสันนิษฐานว่าศาลาหลบเสือสำหรับผู้สัญจรทางบก และศาลากวงสำหรับผู้สัญจรทางน้ำเป็นหลัก โดยที่ศาลากวงอาจเป็นศาลาหลบเสียด้วยก็ได้ เนื่องจากลักษณะโครงสร้างอาคารเป็นแบบเดียวกับศาลากวง และศาลาดังกล่าวอาจจะเป็นต้นกำเนิดแนวคิดการจัดทำที่พักแบบริมทางแบบ Hostel ที่นิยมในปัจจุบัน

ภาพที่ 4.42 ศาลาหลบเสื่อ
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ 4.43 ศาลากวาง
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

4.2.5 ประเภทสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ศึกษา

จากการศึกษาที่ดำเนินการในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขา-แหลมสน) พบว่าการแสดงออกทางศิลปกรรมของสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นนี้สามารถแบ่งออกเป็นสามกลุ่มหลัก ได้แก่ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรม และ มรดกธรรมชาติ ทั้งหมดมีจำนวนรวม 46 รายการที่อยู่ในประเภทเหล่านี้ รูปแบบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมภายในเขตขยายของเมืองเก่าสงขลาได้รับการจัดประเภทออกเป็น 10 กลุ่มตามปัจจัยทั้งหมด 18 ปัจจัย โดยกลุ่มเหล่านี้ประกอบด้วย จิตรกรรม (P), โบราณสถาน (H), วัดและสถานที่ทางศาสนา (W), ศาลเจ้า (S), อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ (M), ประเพณี การปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และเทศกาล (T), ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (K), มรดกธรรมชาติ (N), โบราณวัตถุ (AR) และ แหล่งโบราณคดี (AS) นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่ศึกษาไม่มีสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอีก 8 ประเภท ได้แก่ ศิลปวัตถุ (O), ประเพณีและการแสดงออกทางวารรวมถึงภาษา (L), ศิลปะการแสดง (PA), การละเล่นพื้นบ้าน กีฬา และศิลปะการต่อสู้ (FP), วรรณกรรมพื้นบ้าน (FL), งานหัตถกรรม (HC), สถาปัตยกรรม (A), และงานฝีมือดั้งเดิม (C)

โดยมีรายละเอียดที่น่าสนใจ อาทิ จิตรกรรมในอุโบสถวัดสุวรรณคีรี (ภาพที่ 4.44)

ภาพที่ 4.44 จิตรกรรมในอุโบสถวัดสุวรรณคีรี

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

โบราณสถาน เช่น แหล่งโบราณสถาน พระนอน ต.หัวเขา เป็นองค์พระที่มีขนาดยาวมากกว่า 50 ม. สูงบางช่วงเกือบ 10 ม. ซึ่งคาดว่าอยู่ในพื้นที่เอกสารสิทธิของชาวบ้าน

สถานที่ทางศาสนา เช่น มัสยิดยาบัลโรดเหรีาะห์มีะ ต.หัวเขา (ภาพที่ 4.45)

ศาลเจ้า เช่น ศาลเจ้าทวดหัวเขาแดง (ภาพที่ 4.46)

อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ เช่น พื้นที่ตั้งทัพพระเจ้าตากสิน (ภาพที่ 4.47) และ ที่ฝังศพพระยาแขก (มรหุ่ม) (ภาพที่ 4.48) เป็นต้น

ภาพที่ 4.45 มัสยิดยาบัลโรดเหรีาะห์มีะ

ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ 4.46 ศาลเจ้าทวดหัวเขาแดง
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ 4.47 พื้นที่ตั้งที่พระเจ้าตากสินมหาราช
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ 4.48 ที่ฝังศพพระยาแขก (มรหุ่ม)
(ท่านไสว ณ พัทลุง ทายาทตระกูลสุลต่านสุลัยมานนำบรรยาย)
ที่มา: ถ่ายโดย ผู้วิจัย

ผู้วิจัยแสดงรายละเอียดประเภทสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ศึกษาเพื่อใช้
ประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมในตารางที่ 4.3 รวมทั้งสิ้น 42 รายการ

ตารางที่ 4.3 ประเภทสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ศึกษา

ประเภทสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	รหัส	รหัสสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่พบ
จิตรกรรม (1)	P	P1 จิตรกรรมในอุโบสถวัดสุวรรณคีรี H1-H17 ป้อมปืน 17 ป้อม H18 ศาลากวง
โบราณสถาน (22)	H	H19 ศาลาหลบเสือ H20 ศาลาบ่อแก่งและสุสานเจ วิ ลาเซน H21 กำแพงเมืองและคูเมืองสงขลาเก่า

ประเภทสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	รหัส	รหัสสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่พบ
		H22 แหล่งโบราณสถาน พระนอน
วัดและสถานที่ทางศาสนา (6)	W	W1 วัดสุวรรณคีรี W2 วัดบ่อทรัพย์ W3 วัดศิริวรรณवास W4 วัดภูผาเบิก W5 วัดเจ้านคร W6 มัสยิดยาบัลโรดเหรี๊าะหม๊ะ
ศาลเจ้า (1)	S	S1 ศาลทวดหัวเขาแดง
อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ (6)	M	M1 พื้นที่ตั้งทัพพระเจ้าตากสินมหาราช M2 สุสานต้นตระกูล ณ สงขลา แปลงที่ 1 M3 สุสานต้นตระกูล ณ สงขลา แปลงที่ 2 M4 สุสานต้นตระกูล ณ สงขลา แปลงที่ 3 M5 ที่ฝังศพพระยาแขก (มรหุ่ม) M6 ที่ฝังศพวิลันดา (ฮอลันดา)
ประเพณี การปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และเทศกาล (3)	T	T1 พิธีเซ็งเม็ง T2 พิธีไหว้ทวดหุ่ม (พระยาแขก) T3 พิธีสมโภชทวดหัวเขาแดง
ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (3)	K	K1 ไข่ครอบ K2 มะม่วงเบา K3 โพงพาง
มรดกธรรมชาติ (1)	N	N1 ป่าชายเลน N2 ทะเลสาบสงขลา
โบราณวัตถุ (2)	AR	AR1 หนังสือบุด วัดบ่อทรัพย์ AR2 จันทรสาลา
แหล่งโบราณคดี (1)	AS	AS1 จวนเจ้าเมืองสงขลาแหลมสน

ที่มา: รวบรวมโดย ผู้วิจัย

4.3 การประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

4.3.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบของเมืองสงขลาส่วนขยาย

- ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (หัวเขาแดง - แหลมสน)

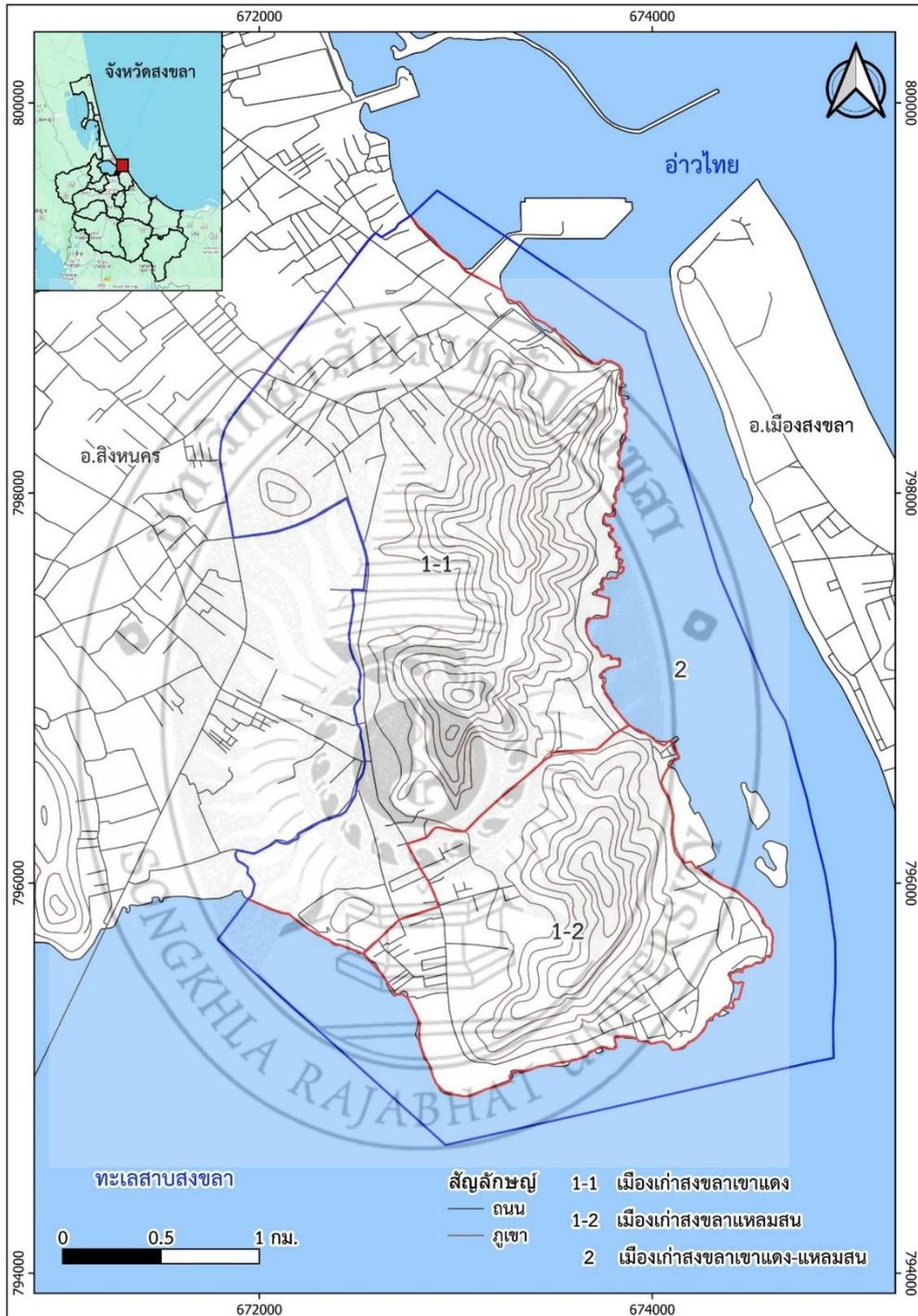
การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลาหัวเขาแดง-แหลมสน มีเนื้อที่ทั้งหมด 6.787 ตารางกิโลเมตร หรือ 4,241.875 ไร่ โดยมีอาณาเขต ดังนี้

- **ทิศเหนือ** จดทางแยกตัดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 408 กับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4308 (สี่แยกเขาแดง) ที่พิกัด $X = 672561$ และ $Y = 799302$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวกิ่งกลางซอยไม่มีชื่อจนสุดซอยและจดทะเลอ่าวไทยที่พิกัด $X = 672771$ และ $Y = 799420$

- **ทิศตะวันออก** จากพิกัด $X = 672771$ และ $Y = 799420$ ต่อเนื่องตามแนวชายฝั่งอ่าวไทยไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ถึง พิกัด $X = 673831$ และ $Y = 798653$ แล้วต่อเนื่องตามแนวชายฝั่งของปากน้ำทะเลสาบสงขลาไปทางทิศใต้ถึงพิกัด $X = 674602$ และ $Y = 795618$

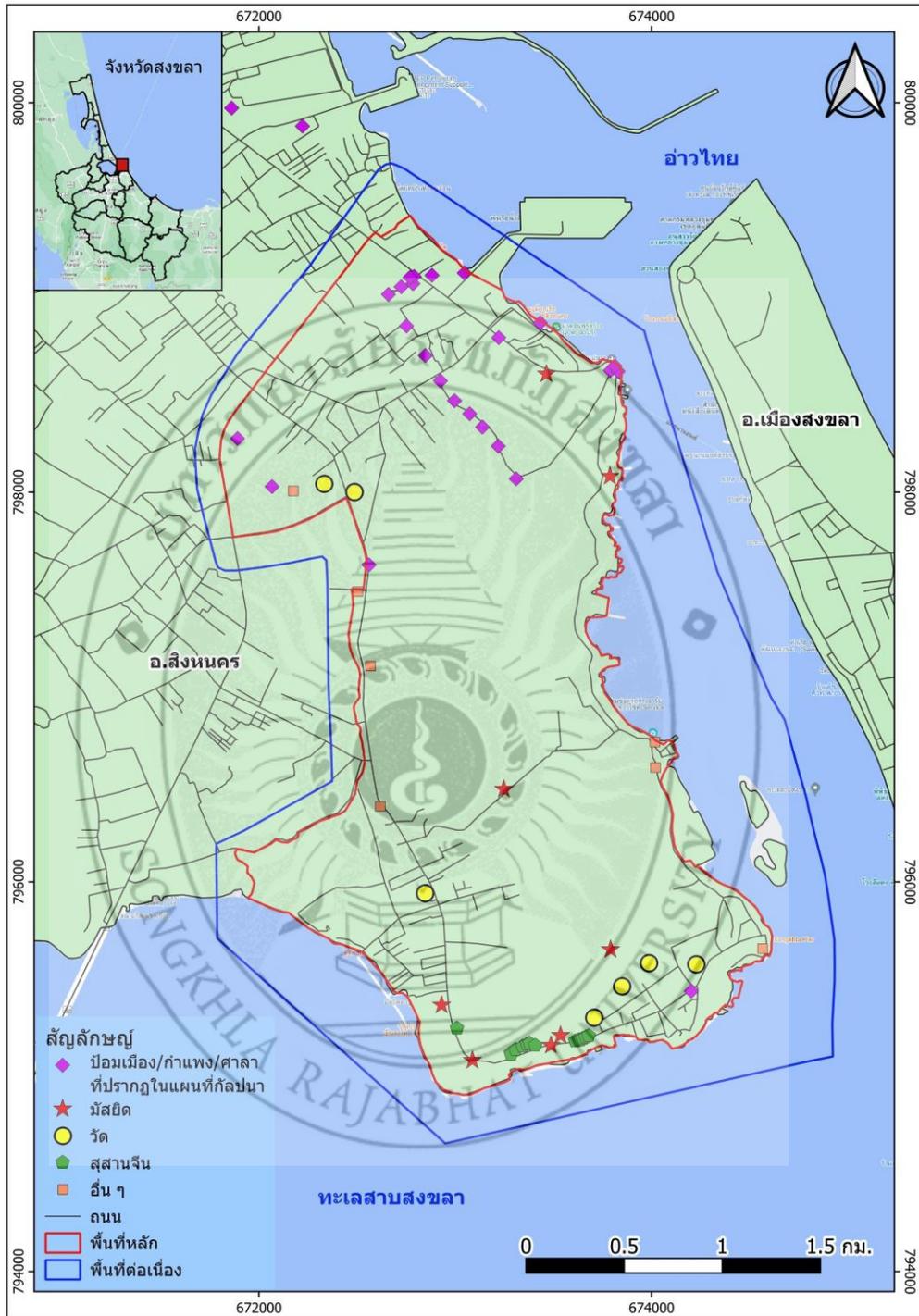
- **ทิศใต้** จากพิกัด $X = 674602$ และ $Y = 795618$ ต่อเนื่องตามแนวชายฝั่งทะเลสาบสงขลาตอนล่างถึงชุมชนบ้านหัวเขาที่พิกัด $X = 672993$ และ $Y = 794914$

- **ทิศตะวันตก** จากพิกัด $X = 672993$ และ $Y = 794914$ ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือถึงปากน้ำคลองนาเกลือ(เส้นทางน้ำโบราณ)ที่พิกัด $X = 671946$ และ $Y = 795914$ ต่อเนื่องขึ้นไปทางทิศเหนือตามแนวร่องน้ำลึกลงนาเกลือถึงพิกัด $X = 672473$ และ $Y = 797505$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกตามแนวร่องน้ำลึกลงนาเกลือถึงด้านทิศตะวันตกของถนน รพช.สข. 3261 ที่พิกัด $X = 672533$ และ $Y = 797501$ ต่อเนื่องไปทางทิศเหนือขนานกับแนวถนน รพช.สข. 3261 ถึงพิกัด $X = 672445$ และ $Y = 797972$ ต่อเนื่องขนานแนวถนน รพช.สข.3261 ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ถึงทางแยกตัดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 408 กับถนน รพช.สข.3261 (สี่แยกท่าเสา) ที่พิกัด $X = 671869$ และ $Y = 797770$ ต่อเนื่องตามแนวกิ่งกลางทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 408 ไปทางทิศเหนือจดทางแยกตัดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 408 กับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4308 (สี่แยกเขาแดง) ที่พิกัด $X = 672561$ และ $Y = 799302$ ดังแสดงในภาพที่ 4.49 และรายละเอียดประเภทสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ศึกษาเพื่อใช้ประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อม แสดงในภาพที่ 4.50 ตามลำดับ

ภาพที่ 4.49 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (หัวเขาแดง – แหลมสน)

ที่มา: วาดโดย ผู้วิจัย โดยใช้เครื่องมือ QGIS

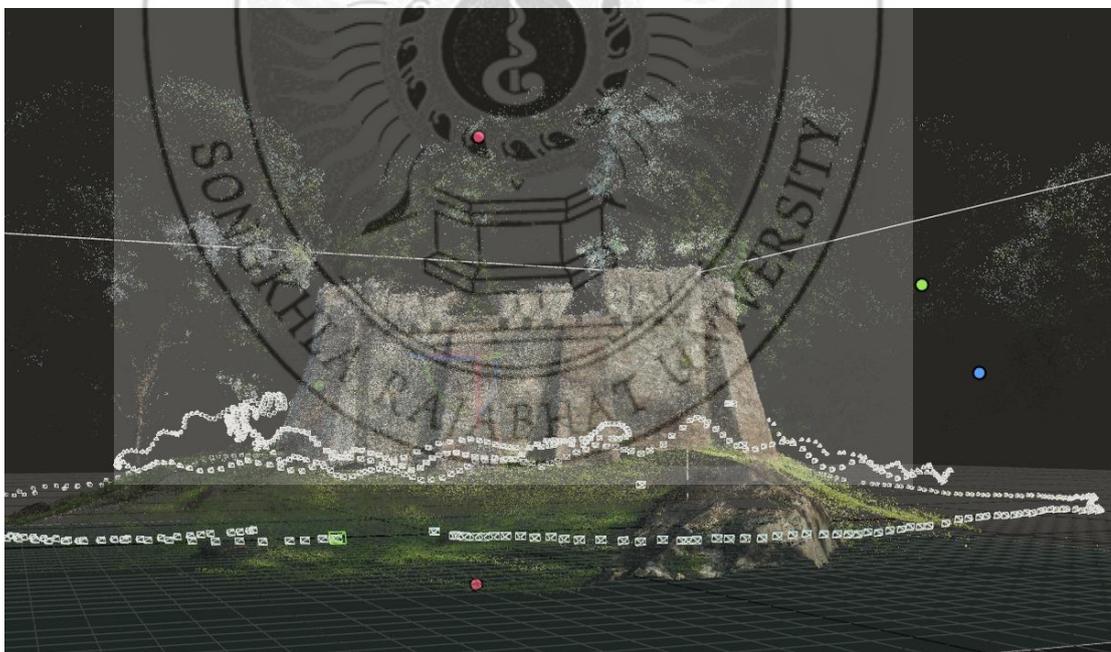
ภาพที่ 4.50 องค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (หัวเขาแดง - แหลมสน)

ที่มา: วาดโดย ผู้วิจัย โดยใช้เครื่องมือ QGIS

- การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยเทคนิคโฟโตแกรมเมตรี

ผู้วิจัยประยุกต์ใช้เทคโนโลยีด้วยการใช้อากาศยานไร้คนขับ (UAV) เพื่อถ่ายภาพมุมสูงของพื้นที่ศึกษา ภาพถ่ายทางอากาศเหล่านี้ถูกนำมาประมวลผลด้วยเทคโนโลยีโฟโตแกรมเมตรี (Photogrammetry) เพื่อสร้างแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศที่มีความละเอียดสูง ซึ่งผ่านการปรับค่าความโค้งงอของโลก ทำให้ได้ข้อมูลที่แม่นยำและสามารถนำไปใช้ในการสร้างระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ต่อไป โดยเฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่า นอกจากนี้จะมีการจัดทำคำอธิบายผลการศึกษาเพื่อประกอบการใช้งานต่อไปในระบบฐานข้อมูลของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดสงขลาต่อไป

ผู้วิจัยแสดงตัวอย่างการประเมินสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาที่โดดเด่น อาทิ การสร้างแบบจำลองสามมิติของป้อมปืนที่ 9 เป็นป้อมประเภทพื้นราบ ที่มีลักษณะค่อนข้างสมบูรณ์และเห็นสถาปัตยกรรมของตัวป้อมอย่างเด่นชัด ผังของป้อมเป็นรูปแปดเหลี่ยม มีค้ำยัน 5 จุด มีประตูทางเข้าอยู่ทางทิศใต้ ด้านบนของตัวป้อมประกอบด้วยใบเสมา แนวตัววี ช่องแพนป็นใหญ่ สามารถเปลี่ยนแนวมุมการยิงได้ ช่องมองเฉียง ช่องปืนเล็ก แนวตรง และมีช่องแนวเสียบคานไม้ทำเป็นแผ่นเรียบ ดังแสดงในภาพที่ 4.51 ด้านข้างของป้อมปืน และ ภาพที่ 4.52 ด้านบนของป้อมปืน

ภาพที่ 4.51 การประเมินองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วยเทคนิคโฟโตแกรมเมตรี

บริเวณป้อมปืนที่ 9 (ด้านข้าง)

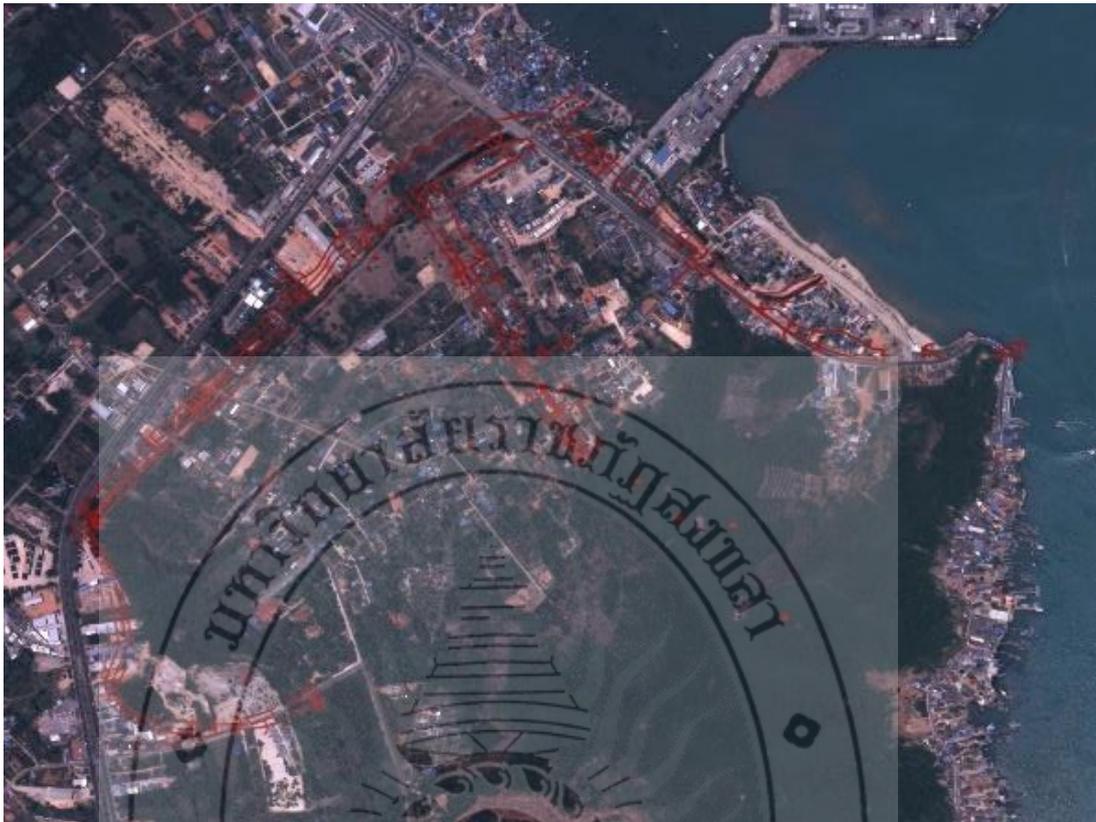
ที่มา: สังเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัย โดยใช้โปรแกรม Reality Capture

ภาพที่ 4.52 การประเมินองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วยเทคนิคโฟโตแกรมเมตรี
บริเวณป้อมปืนที่ 9 (ด้านบน)

ที่มา: สังเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัย โดยใช้โปรแกรม Reality Capture

ผู้วิจัยสร้างแบบจำลอง 3 มิติของเพื่อตรวจสอบข้อมูลการศึกษาขอบเขตด้วยภาพถ่ายอากาศจาก UAV เพื่อแสดงลักษณะขอบเขตและการเปลี่ยนแปลงในส่วนต่าง ๆ ของบริเวณกำแพงเมือง คูเมือง โดยสำรวจในภูมิภาคของรอบกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลา (สิงหนคร) แสดงในภาพที่ 4.53 สำหรับภาพที่ 4.54 แสดงแบบจำลอง 3 มิติของบริเวณกำแพงเมือง คูเมืองและป้อมปืนที่ 1 และ ภาพที่ 4.55 แสดงแบบจำลอง 3 มิติของบริเวณป้อมปืนที่ 9 และเขาน้อย

ภาพที่ 4.53 แนวขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง
ที่มา: สันเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัย อ้างอิงข้อมูลจาก Committee for Delimitation of City Walls and Moats (2003); Department of Fine Arts (1992)

ภาพที่ 4.53 ผู้วิจัยแสดงแนวขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมืองโดยอ้างอิงรายงานการกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมืองสงขลา (สิงหนคร) พุทธศักราช 2546 (Committee for Delimitation of City Walls and Moats, 2003) และ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตโบราณสถาน ราชกิจจานุเบกษา พุทธศักราช 2535 (Department of Fine Arts, 1992) สามารถนำมาซ้อนทับ (Overlay) กับภาพถ่ายทางอากาศจากกรมแผนที่ทหาร พุทธศักราช 2558 โดยมีพื้นที่ประมาณ 102 ไร่ 2 งาน 53 ตารางวา

ภาพที่ 4.54 การประเมินองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วยเทคนิคโฟโตแกรมเมตรี
บริเวณกำแพงเมือง คูเมืองและป้อมปืนที่ 1
ที่มา: สังเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัย โดยใช้โปรแกรม Autodesk ReCap Photo

ภาพที่ 4.55 การประเมินองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วยเทคนิคโฟโตแกรมเมตรี
บริเวณป้อมปืนที่ 9 และเขาน้อย
ที่มา: สังเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัย โดยใช้โปรแกรม Autodesk ReCap Photo

ผลการเปรียบเทียบขนาดระหว่างสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมขนาดจริงและแบบจำลองที่สร้างขึ้นจากพอยต์คลาวด์โดยกำหนดให้ขนาดจริงเป็นข้อมูลชุดตัวแปรต้นและข้อมูลที่ได้จากแบบจำลองที่สร้างขึ้นจากพอยต์คลาวด์เป็นข้อมูลชุดทดลองวัดระยะจากแบบจำลองสามมิติจากพอยต์คลาวด์เมื่อเปรียบเทียบกับค่าตั้งต้นจากแบบจำลองสามมิติจากแบบก่อสร้างนั้นมีค่าความคลาดเคลื่อนน้อยกว่า $\pm 1\%$

4.3.2 การประเมินคุณค่าความสำคัญขององค์ประกอบของเมืองสงขลาส่วนขยาย

ผู้วิจัยกำหนดค่าคะแนนในการประเมินคุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าสงขลาส่วนขยายใช้ระบบคะแนนถ่วงน้ำหนัก โดยมีการพิจารณาใน 5 ด้าน ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์, คุณค่าด้านสุนทรียภาพ, คุณค่าทางสังคม, คุณค่าทางวิทยาศาสตร์, และคุณค่าทางจิตวิญญาณ การให้คะแนนแต่ละด้านเป็นคะแนนพื้นฐาน (1-3 คะแนน) คูณด้วยน้ำหนักที่แตกต่างกันในแต่ละด้าน (6, 5, 4, 3, และ 2 ตามลำดับ) เพื่อสะท้อนถึงความสำคัญที่แตกต่างกันของแต่ละคุณค่า ผลการคำนวณถ่วงน้ำหนักเหล่านี้จะนำไปคำนวณคะแนนรวม ซึ่งสามารถแบ่งระดับศักยภาพออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ “ระดับศักยภาพต่ำ (L-Low Potential)” มีผลจากการคำนวณระหว่าง 0-33 คะแนน “ระดับศักยภาพปานกลาง (M-Middle Potential)” มีผลจากการคำนวณระหว่าง 34-47 คะแนน และ “ระดับศักยภาพสูง (H-High Potential)” มีผลจากการคำนวณระหว่าง 48-60 คะแนน

ตารางที่ 4.4 ผู้วิจัยแสดงผลการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าด้านต่าง ๆ ของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาเขาแดง-แหลมสน โดยการประเมินนี้ใช้คะแนนถ่วงน้ำหนักตามองค์ประกอบทั้งห้าด้าน ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ สุนทรียภาพ สังคม วิทยาศาสตร์ และจิตวิญญาณ โดยแต่ละด้านมีค่าน้ำหนักต่างกัน (6, 5, 4, 3 และ 2 ตามลำดับ) เพื่อสะท้อนถึงความสำคัญที่แตกต่างกันของแต่ละองค์ประกอบ

- **ศักยภาพสูง:** สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีคะแนนรวม 48-60 คะแนน แสดงถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และจิตวิญญาณที่เด่นชัด โดยพบในสถานที่สำคัญ เช่น บ่อมป็นและวัดสุวรรณคีรี รวมถึงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เช่น ป่าชายเลนและทะเลสาบสงขลา

- **ศักยภาพปานกลาง:** สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีคะแนนรวม 34-47 คะแนน สะท้อนถึงการมีคุณค่าทางสังคมและประวัติศาสตร์ โดยพบในสถานที่ต่าง ๆ เช่น ศาลทวดหัวเขาแดง และสุสานต่าง ๆ ของชุมชนสงขลา ซึ่งยังคงมีความสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรม

- **ศักยภาพต่ำ:** สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีคะแนนต่ำกว่า 34 คะแนน แสดงถึงองค์ประกอบที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์หรือคุณค่าทางจิตวิญญาณที่ลดลง รวมถึงสถานที่ซึ่งยังคงมีความสำคัญในบางแง่มุมแต่ไม่เด่นชัด เช่น จวนเจ้าเมืองสงขลาแหลมสน และหนังสือบูต วัดบ่อทรัพย์

การจัดลำดับศักยภาพนี้สามารถช่วยกำหนดทิศทางในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ศิลปกรรมในเมืองเก่าสงขลาเขาแดง-แหลมสนต่อไป โดยให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีศักยภาพสูง เพื่อให้สอดคล้องกับมรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชน

ตารางที่ 4.4 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าด้านต่าง ๆ ของสิ่งแวดลอมศิลปกรรมในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาเขาแดง-แหลมสน

รหัส	สถานที่ ค่าน้ำหนัก	คุณค่าด้านต่าง ๆ										รวม	ศักยภาพ
		ประวัติศาสตร์		สุนทรียภาพ		สังคม		วิทยาศาสตร์		จิตวิญญาณ			
		6	5	4	3	2	2	1	1				
	A = ค่าคะแนน/ B = ค่าคะแนน x ค่าน้ำหนัก	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B		
P1	จิตรกรรมในอุโบสถวัดสุวรรณคีรี	2	12	3	15	2	8	2	6	2	4		ปานกลาง
H1	ป้อมปืนที่ 1	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H2	ป้อมปืนที่ 2	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H3	ป้อมปืนที่ 3	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H4	ป้อมปืนที่ 4	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H5	ป้อมปืนที่ 5	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H6	ป้อมปืนที่ 6	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H7	ป้อมปืนที่ 7	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H8	ป้อมปืนที่ 8	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H9	ป้อมปืนที่ 9	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H10	ป้อมปืนที่ 10	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H11	ป้อมปืนที่ 11	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H12	ป้อมปืนที่ 12	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง

รหัส	สถานที่ ค่าน้ำหนัก A = ค่าคะแนน/ B = ค่าคะแนน x ค่าน้ำหนัก	คุณค่าด้านต่าง ๆ										รวม	ศักยภาพ
		ประวัติศาสตร์		สุนทรียภาพ		สังคม		วิทยาศาสตร์		จิตวิญญาณ			
		6	5	4	3	2	A	B	A	B			
H13	ป้อมปืนที่ 13	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H14	ป้อมปืนที่ 14	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H15	ป้อมปืนที่ 15	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H16	ป้อมปืนที่ 16	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
H17	ป้อมปืนที่ 17	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
W1	วัดสุวรรณคีรี	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
W2	วัดบ่อทรัพย์	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
W3	วัดศิริวรรณवास	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
W4	วัดภูผาเบิก	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
W5	วัดเจ้านคร	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
W6	มัสยิดยาบัลโรดเหราะหะมะ	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
S1	ศาลทวดหัวเขาแดง	2	12	2	10	3	12	2	6	3	6	46	ปานกลาง
M1	พื้นที่ตั้งทัพพระเจ้าตากสินมหาราช	2	12	1	5	1	4	1	3	1	2	26	ต่ำ
M2	สุสานต้นตระกูล ณ สงขลา แปลงที่ 1	3	18	1	5	1	4	2	6	3	6	39	ปานกลาง
M3	สุสานต้นตระกูล ณ สงขลา แปลงที่ 2	3	18	1	5	1	4	2	6	3	6	39	ปานกลาง

รหัส	สถานที่ ค่าน้ำหนัก	คุณค่าด้านต่าง ๆ										รวม	ศักยภาพ
		ประวัติศาสตร์		สุนทรียภาพ		สังคม		วิทยาศาสตร์		จิตวิญญาณ			
		6	5	4	3	2	A	B	A	B			
	A = ค่าคะแนน/ B = ค่าคะแนน x ค่าน้ำหนัก	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B		
M4	สุสานต้นตระกูล ณ สงขลา แปลงที่ 3	3	18	1	5	1	4	2	6	3	6	39	ปานกลาง
M5	ที่ฝังศพพระยาแขก (มรท่อม)	3	18	1	5	2	8	2	6	3	6	43	ปานกลาง
M6	ที่ฝังศพวิลันดา (ฮอลันดา)	1	6	1	5	1	4	1	3	1	2	20	ต่ำ
T1	พิธีเซ็งเม้ง	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
T2	พิธีไหว้ทวดหุ่ม (พระยาแขก)	3	18	1	5	2	8	2	6	3	6	43	ปานกลาง
T3	พิธีสมโภชทวดหัวเขาแดง	3	18	1	5	2	8	2	6	3	6	43	ปานกลาง
K1	ไข่ครอบ	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
K2	มะม่วงเบา	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
K3	โพงพาง	3	18	1	5	2	8	2	6	3	6	43	ปานกลาง
N1	ป่าชายเลน	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
N2	ทะเลสาบสงขลา	3	18	3	15	3	12	3	9	3	6	60	สูง
AR1	หนังสือбуд วัดบ่อทรัพย์	2	12	1	5	1	4	1	3	1	2	26	ต่ำ
AR2	จันทรศาลา (เขาน้อย)	3	18	1	5	1	4	2	6	2	4	37	ปานกลาง
AS1	จวนเจ้าเมืองสงขลาแหลมสน	2	12	1	5	1	4	1	3	1	2	26	ต่ำ

4.4 แนวทางการจัดการองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเก่าสงขลาส่วนขยาย (หัวเขาแดง-แหลมสน)

4.4.1 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาทั่วไป

ผู้วิจัยพิจารณาจากแนวทางทั่วไปเบื้องต้น 7 ประการ ซึ่งสามารถเลือกนำไปใช้ปฏิบัติตามความเหมาะสมสำคัญพื้นที่เฉพาะแต่ละบริเวณที่มีความแตกต่างกัน ดังแสดงในตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาทั่วไป

ลำดับ	แนวทาง	การดำเนินงาน
1	การมีส่วนร่วมและการประชาสัมพันธ์	สร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมและสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อให้รับรู้และเข้าร่วมในกระบวนการอนุรักษ์
2	การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และการพัฒนาที่ยั่งยืน	จัดกิจกรรมการเรียนรู้และการรณรงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และการพัฒนาที่ยั่งยืน
3	การส่งเสริมกิจกรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น	ฟื้นฟูและรักษาประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น และภูมิปัญญาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
4	การส่งเสริมคุณภาพชีวิต	พัฒนาสาธารณูปโภคเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและจัดการจราจรที่ปลอดภัย
5	การป้องกันภัยคุกคามจากมนุษย์และภัยธรรมชาติ	ตั้งกลุ่มเฝ้าระวังและดำเนินมาตรการป้องกันภัยคุกคามที่มีต่อโบราณสถานและมรดกเมืองเก่า
6	การจราจรและสภาพแวดล้อม	พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการจราจรเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมและสะดวกต่อการสัญจร
7	การบำรุงรักษาอาคารและสาธารณูปโภค	ส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูอาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และการดูแลสาธารณูปโภค

ที่มา: รวบรวมโดย ผู้วิจัย

4.4.2 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสำหรับเขตพื้นที่ (Zoning) เมืองเก่าสงขลา เขาแดง - แหลมสน

พิจารณาจากเขตพื้นที่ (Zoning) มี 2 ประเภท ซึ่งสามารถเลือกนำไปใช้ปฏิบัติตามความเหมาะสมสำหรับแต่ละพื้นที่ ประกอบด้วย พื้นที่หลัก หรือ Core Zone และพื้นที่ทั่วไป

พื้นที่หลัก มีแนวทางการดำเนินงาน ประกอบด้วย ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน ด้านอาคารและสภาพแวดล้อม ด้านระบบจราจรและการคมนาคมขนส่ง ด้านการพัฒนาภูมิทัศน์ และ

ด้านการบริหารและการจัดการ และ **พื้นที่เมืองเก่าทั่วไป** มีแนวทางการดำเนินงาน ประกอบด้วย ด้านการมีส่วนร่วมและการประชาสัมพันธ์ ด้านการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้านการส่งเสริมกิจกรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ด้านการป้องกันภัยคุกคามจากมนุษย์และภัยธรรมชาติ ด้านการประหยัดพลังงาน-การสัญจรและสภาพแวดล้อม ด้านการดูแลและบำรุงรักษาอาคารและสาธารณูปโภค รวมทั้งหมด 7 ด้าน ดังแสดงในตารางที่ 4.6

ตารางที่ 4.6 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสำหรับเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (เขาแดง - แหลมสน)

พื้นที่	แนวทาง	การดำเนินงาน
พื้นที่หลัก	การใช้ประโยชน์ที่ดิน	ควบคุมการใช้ที่ดินเพื่อรักษามรดกเมืองเก่า ไม่ส่งเสริมกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีวัฒนธรรม
	อาคารและสภาพแวดล้อม	กำหนดข้อกำหนดการก่อสร้างอาคารให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์เมืองเก่า เช่น ความสูง สี รูปทรง
	ระบบจราจรและการคมนาคมขนส่ง	ส่งเสริมการใช้ระบบขนส่งสาธารณะ ลดการใช้ยานพาหนะส่วนตัว และจัดพื้นที่จอดรถสำหรับนักท่องเที่ยว
	การพัฒนาภูมิทัศน์	พัฒนาสภาพแวดล้อมเป็นพื้นที่สีเขียวที่สะอาดและปลอดภัย พร้อมทั้งให้ข้อมูลที่จำเป็นแก่ผู้เข้าชม
	การบริหารและการจัดการ	จัดตั้งหน่วยงานดูแลการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ออกประกาศและมาตรการควบคุมการดำเนินงานในพื้นที่
พื้นที่ทั่วไป	การมีส่วนร่วมและการประชาสัมพันธ์	ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมและการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อท้องถิ่น
	การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน	จัดตั้งกลไกการเรียนรู้และการรณรงค์ให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าของมรดกเมืองเก่า
	การส่งเสริมกิจกรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น	สนับสนุนการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
	การส่งเสริมคุณภาพชีวิต	จัดให้มีสาธารณูปโภคและบริการที่เพียงพอสำหรับชุมชนและนักท่องเที่ยว
	การป้องกันภัยคุกคามจากมนุษย์และภัยธรรมชาติ	จัดตั้งเครือข่ายเฝ้าระวังและดำเนินมาตรการป้องกันภัยต่างๆ

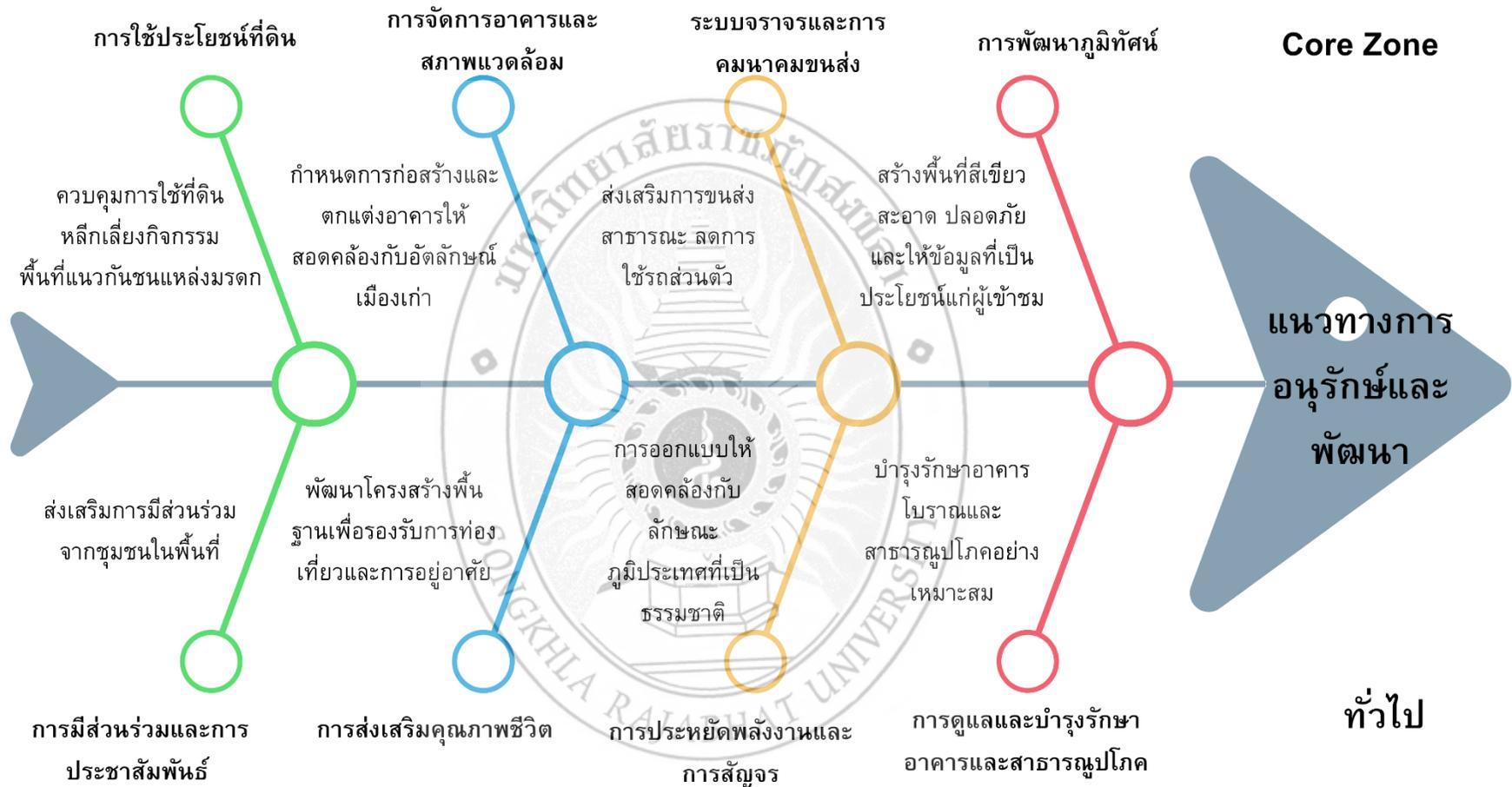
พื้นที่	แนวทาง	การดำเนินงาน
	การประหยัดพลังงานและสภาพแวดล้อม	ส่งเสริมการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพและการออกแบบที่สอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศ
	การดูแลและบำรุงรักษาอาคารและสาธารณูปโภค	ดูแลและบำรุงรักษาอาคารโบราณและสาธารณูปโภคอย่างต่อเนื่องเพื่อรักษามรดกเมืองเก่าให้คงอยู่ในสภาพดี

ที่มา: รวบรวมโดย ผู้วิจัย

4.4.3 การประเมินแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโดยใช้ Ishikawa Method

ผู้วิจัยแยกเป็นสาเหตุหลักและการดำเนินงานในแต่ละสาเหตุ เพื่อแสดงแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาทั้งในส่วนทั่วไปและพื้นที่เขตเมืองเก่า โดยจะเน้นที่ปัจจัยสำคัญแต่ละด้าน โดยมีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าสงขลา (เขาแดง - แหลมสน) มุ่งเน้นการควบคุมการใช้ที่ดินในโบราณสถานและการก่อสร้างให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์เมืองเก่า โดยสนับสนุนการขนส่งสาธารณะและจัดพื้นที่จอดรถอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งสร้างพื้นที่สีเขียวและให้ข้อมูลที่โปร่งใสแก่ผู้เข้าชม นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้งหน่วยงานบริหารจัดการพื้นที่เมืองเก่าและออกมาตรการควบคุมการพัฒนาที่ยังส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจะเน้นการรองรับการท่องเที่ยวและอยู่อาศัยอย่างปลอดภัย สนับสนุนการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพที่สอดคล้องกับภูมิประเทศ รวมถึงการบำรุงรักษาอาคารโบราณและโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญให้คงสภาพดั้งเดิม

Ishikawa Method นี้จะช่วยให้เห็นภาพรวมของแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาได้ชัดเจน โดยระบุถึงสาเหตุหลักๆ ที่นำไปสู่การอนุรักษ์และการพัฒนาที่เหมาะสมกับเขตพื้นที่ที่แตกต่างกัน ดังแสดงในภาพที่ 4.55

ภาพที่ 4.56 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าสงขลา (เขาแดง - แหลมสน)

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้นำเสนอการอนุรักษ์และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (หัวเขาแดง - แหลมสน) โดยพิจารณาขอบเขตพื้นที่ที่ครอบคลุมทั้งหมด 6.787 ตารางกิโลเมตร ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในระดับสูง จากการสำรวจพบว่า ป้อมปืนและวัดต่าง ๆ รวมถึงสถานที่สำคัญทางศาสนา เช่น มัสยิดยาบัลโรตเหราะหะมี มีศักยภาพสูงด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สามารถใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สร้างความภูมิใจแก่ชุมชนในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม สถานที่บางแห่งที่มีศักยภาพปานกลางถึงต่ำยังต้องการการดูแลและอนุรักษ์เพื่อรักษาเอกลักษณ์ท้องถิ่นและส่งเสริมจิตสำนึกในชุมชน

การใช้เทคโนโลยีโฟโตแกรมเมตรีร่วมกับอากาศยานไร้คนขับ (UAV) ในการถ่ายภาพทางอากาศช่วยเพิ่มความแม่นยำในการประเมินศักยภาพของพื้นที่วิจัย โดยการสร้างแบบจำลองสามมิติที่มีความละเอียดสูงช่วยให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสามารถนำไปใช้ในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ต่อไป การวิเคราะห์นี้ช่วยให้เข้าใจถึงลักษณะทางกายภาพและการเปลี่ยนแปลงในภูมิทัศน์ของพื้นที่ต่าง ๆ เช่น กำแพงเมืองและป้อมปืนที่มีรายละเอียดชัดเจน การประยุกต์เทคโนโลยีเหล่านี้แสดงให้เห็นความแม่นยำที่มีค่าความคลาดเคลื่อนต่ำกว่า $\pm 1\%$ ซึ่งส่งผลให้การอนุรักษ์และพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

แนวทางการอนุรักษ์ที่เสนอเน้นการควบคุมการใช้ที่ดินและการก่อสร้างในพื้นที่หลัก โดยสนับสนุนให้มีการใช้ขนส่งสาธารณะ จัดพื้นที่สีเขียว และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกเมือง รวมถึงการสร้างความตระหนักรู้ผ่านสื่อท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เป็นไปอย่างยั่งยืน ขณะที่การสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่นและการนำเทคโนโลยีมาใช้ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการพัฒนาศูนย์กลางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา

5.2 อภิปรายผล

ผลการวิจัยนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (หัวเขาแดง - แหลมสน) โดยพบว่าแหล่งศิลปกรรมและโบราณสถานหลายแห่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และศิลปกรรมในระดับสูง เหมาะแก่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างรายได้และความภาคภูมิใจให้แก่ชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่าการใช้เทคโนโลยีโฟโตแกรมเมตรีและอากาศยานไร้คนขับ (UAV) ในการถ่ายภาพมุมสูงได้ช่วยให้สามารถ

สร้างแบบจำลองสามมิติที่มีความละเอียดสูงและแม่นยำ ซึ่งส่งผลให้การประเมินคุณค่าและลักษณะของแหล่งศิลปกรรมในพื้นที่วิจัยมีความชัดเจนมากขึ้น โดยความคลาดเคลื่อนที่ต่ำกว่า $\pm 1\%$ แสดงถึงศักยภาพของเทคโนโลยีนี้ในการใช้ในงานอนุรักษ์และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมจากชุมชนท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อชุมชนมีบทบาทในการวางแผนและการตัดสินใจเรื่องการพัฒนาโครงการ เช่น การควบคุมการใช้ที่ดิน การจัดการพื้นที่สีเขียว และการฟื้นฟูโบราณสถาน การสร้างจิตสำนึกผ่านการประชาสัมพันธ์ในพื้นที่ยังเป็นวิธีที่สามารถเสริมสร้างความรู้และการตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการสนับสนุนจากประชาชนอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม การวิจัยนี้ยังมีข้อจำกัดในเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นในการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งศิลปกรรม เนื่องจากการบำรุงรักษาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างโบราณจำเป็นต้องใช้งบประมาณและบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญสูง การสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่นและการร่วมมือกับภาครัฐและองค์กรภายนอกจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นในระยะยาว

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าสงขลาต้องอาศัยทั้งการใช้เทคโนโลยีการสนับสนุนจากชุมชน และการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าต่อไปในอนาคต

5.3 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์สามารถแบ่งออกเป็นประเด็นต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าสงขลา (หัวเขาแดง - แหลมสน) ดังนี้

- การใช้เทคโนโลยีโฟโตแกรมเมตรีในงานอนุรักษ์

ควรนำเทคโนโลยีโฟโตแกรมเมตรีและ UAV มาใช้ในการตรวจสอบและประเมินสภาพของแหล่งศิลปกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยการทำแผนที่ภาพถ่ายและแบบจำลองสามมิติช่วยให้สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงและสภาพของสิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรมได้แม่นยำ การใช้เทคโนโลยีนี้ยังสามารถนำไปสู่การจัดทำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการดูแลและบริหารจัดการเมืองเก่าในระยะยาว

- การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการพัฒนา เช่น การจัดประชุม

ชุมชน การสนับสนุนกิจกรรมการฟื้นฟูโบราณสถาน และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกในคุณค่าของเมืองเก่า

- การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

ควรมีการประสานงานและขอการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐและองค์กรเอกชน เพื่อให้มีงบประมาณและทรัพยากรเพียงพอในการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมที่สำคัญ รวมถึงการฟื้นฟูและบำรุงรักษาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นในพื้นที่ การสนับสนุนจากหน่วยงานเหล่านี้จะช่วยให้การอนุรักษ์เป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

- การประชาสัมพันธ์และการศึกษา

ควรส่งเสริมการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ทั้งในรูปแบบของสื่อท้องถิ่นและสื่อออนไลน์ เพื่อสร้างความตระหนักรู้และความสนใจจากประชาชนทั่วไป รวมถึงการนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ในสถาบันการศึกษาเป็นกรณีศึกษาในการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกท้องถิ่น

- การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

ควรนำผลการวิจัยนี้มาใช้ในการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยพัฒนา กิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น และลดผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนพร้อมกับส่งเสริมการอนุรักษ์ไปพร้อมกัน

5.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป เพื่อเพิ่มความครบถ้วนและความลึกซึ้งของการศึกษาสามารถพิจารณาประเด็นดังต่อไปนี้

- การขยายขอบเขตการศึกษา

ควรพิจารณาขยายขอบเขตการศึกษาคครอบคลุมพื้นที่เมืองเก่าสงขลาทั้งหมด รวมถึงพื้นที่ใกล้เคียงที่มีความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อให้เห็นภาพรวมของการอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่กว้างขึ้น รวมทั้งศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับเมืองเก่าที่มีลักษณะและประวัติศาสตร์ใกล้เคียงกัน เพื่อเรียนรู้แนวทางปฏิบัติที่ดีจากตัวอย่างอื่น ๆ

- การวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจ

ควรเพิ่มเติมการวิเคราะห์ในเชิงผลกระทบของการอนุรักษ์และการพัฒนาต่อชุมชนท้องถิ่นในด้านสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะผลกระทบที่มีต่อการท่องเที่ยว การจ้างงาน และความเป็นอยู่ของประชาชน การประเมินผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจจะช่วยให้สามารถออกแบบแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

- การใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือที่ทันสมัย

ควรศึกษาการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่ทันสมัยเพิ่มเติม เช่น การใช้ LiDAR ร่วมกับโปรแกรมเมตริกในการสร้างแบบจำลอง 3 มิติที่มีความละเอียดสูงขึ้น เพื่อให้ได้ข้อมูลทางกายภาพและภูมิทัศน์ที่แม่นยำยิ่งขึ้น อาจรวมถึงการใช้ AI ในการประมวลผลข้อมูล เพื่อประเมินการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในพื้นที่ในอนาคต

- การสำรวจความคิดเห็นของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

การวิจัยครั้งต่อไปควรทำการสำรวจความคิดเห็นของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายในการวางแผนการอนุรักษ์ คำแนะนำจากชุมชนจะช่วยเพิ่มความยั่งยืนของโครงการอนุรักษ์และการพัฒนา และเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างการยอมรับและการสนับสนุนจากคนในพื้นที่

- การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ทางนโยบายและกฎหมาย

ควรทำการศึกษาเชิงนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า โดยตรวจสอบความสอดคล้องของแนวทางการอนุรักษ์กับนโยบายของภาครัฐ และศึกษาความจำเป็นในการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การศึกษานี้จะช่วยให้เกิดการกำหนดนโยบายที่มีประสิทธิภาพและเป็นมิตรต่อการอนุรักษ์มากขึ้นในอนาคต

บรรณานุกรม

- Ahmer, C. (2020). Riegl's 'Modern Cult of Monuments' as a theory underpinning practical conservation and restoration work. *Journal of Architectural Conservation*, 26, 1–16. <https://doi.org/10.1080/13556207.2020.1738727>
- Ashworth, G. J. (Gregory J. (with Internet Archive). (1991). *Heritage planning: Conservation as the management of urban change*. Groningen, the Netherlands : Geo Pers. <http://archive.org/details/heritageplanning0000ashw>
- Avrami, E., Macdonald, S., Mason, R., & Myers, D. (2019). *Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions*. Getty Publications.
- Birnbaum, C. A. (1994). *Protecting Cultural Landscapes: Planning, Treatment and Management of Historic Landscapes*. U.S. Department of the Interior, National Park Service, Cultural Resources, Preservation Assistance.
- Committee for Delimitation of City Walls and Moats. (2003, September 10). *Report on the delimitation of city walls and moats of Songkhla (Singhanakhon) (Meeting No. 7/2546, State Property Management Office 2, Treasury Department)*. Treasury Department.
- Committee for the Conservation and Development of Rattanakosin Island and Ancient Cities. (2010). *Announcement of the Committee for the Conservation and Development of Rattanakosin Island and Ancient Cities on the Designation of the Songkhla Old City Area, B.E. 2553 (2010)*. Royal Gazette.
- Committee for the Publication of Historical, Cultural, and Archaeological Documents. (1967). *Compilation of Royal Decrees for Dedications, Ayutthaya Era, Part 1*. Office of the Prime Minister.
- Daniel, T., & Boster, R. (1976). *Measuring Landscape Esthetics: The Scenic Beauty Estimation Method*.
- De Choisy, F. (1685). *Journal of Father de Choisy, Assistant to Monsieur le Chevalier de Chaumont, Ambassador of King Louis XIV of France on the First Diplomatic Mission to Siam in 1685 during the Reign of King Narai the Great of Ayutthaya*.

- De Lamar, M. (1697a). *Map of Songkhla City at the foothills of Khao Daeng during the Ayutthaya period* [Map].
- De Lamar, M. (1697b). *Map of the Songkhla Lake Basin and Pak Phanang Basin during the Ayutthaya period* [Map].
- Department of Fine Arts. (1992, September 17). *Announcement on the registration and delimitation of the historic site of Old Songkhla City, Hua Khao Subdistrict*. Royal Gazette.
- Department of Treasury. (2003). *Report on the land boundary designation for Songkhla City Walls and Moat (Singhanakhon): Announcement of the Land Boundary Committee during Meeting 7/2546* (No. Registry No. 55-25). Office of Public Land Management 2.
- Fairclough, G. J. (2008). *The Heritage Reader*. Routledge.
- Fine Arts Department. (2005). *Naewtang Patibud Nai Kan Sanguan Raksa Boransatan (In Thai)* (2nd ed.). Ruengsilkanpim Company.
- Howard, P. (2003). *Heritage: Management, Interpretation, Identity*. A&C Black.
- ICOMOS, A., & Marquis-Kyle, P. (1992). *The Illustrated Burra Charter: Making Good Decisions about the Care of Important Places*. Australia ICOMOS.
- ICOMOS Thailand. (2017, December 10). *Thai Charter on Cultural Heritage Site Management (In Thai)*. ICOMOS Thailand.
https://www.icomosthai.org/THcharter/63546_Charter_updated.pdf
- International Council on Monuments and Sites. (1999, October 13). *Charter on the built vernacular heritage*. ICOMOS.
- Inthanuchit, K., Onkeaw, M., & Ismo, O. (2019). Cultural landscape management: A case study of Songkhla old town (Laem Son). *Proceedings of the 2nd National Conference on Humanities and Social Sciences*, 1, 291–304.
- Inthanuchit, K., Onkeaw, M., & Ismo, O. (2021). The assessment of cultural landscape components in the old community area towards heritage of Songkhla province. *Proceedings of the 1st National Conference on Local Arts and Culture*, 1, 405–415.
- Inthanuchit, K., Onkeaw, M., & Thongsang, B. (2022). *Cultural landscape changes: A case study of the city wall—Moat of Songkhla (Singhanakhon)*. 1, 407–418.

- Ishikawa, K. (1986). *Guide to Quality Control*. Asian Productivity Organization.
- Jahani, A., Saffariha, M., & Ghiyasi, S. (2019). *Evaluating the aesthetic quality of the landscape in the environment: A Review of the Concepts and Scientific Developments in the World*. <https://doi.org/10.22034/uoel.2019.103618>
- Jokilehto, J. (2017). *A History of Architectural Conservation*. Routledge.
- Kirdsiri, K., Yincharoen, K., Janyaem, K., Buranaut, I., Wongpradit, P., & Roythieng, S. (2021). The old town boundary identification of Uthai Thani and its element). *Silpakorn University e-Journal (Social Sciences, Humanities, and Arts)*, 41(5), 43–56. <https://doi.org/10.14456/sujthai.2021.36>
- Klong Dan. (2022, September 1). *The field survey of environmental and artistic elements and the promotion of understanding within the Buddhist community of Khlong Daen are part of a project to designate the old community area as a provincial heritage site*.
- Labadi, S. (2013). *UNESCO, Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value: Value-based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions*. Rowman & Littlefield.
- Loakaewno, T., Suolan, S., Ardsalee, P., Wongpradit, P., Kirdsiri, K., Tangpoonsupsiri, T., Chitsutthiyan, S., Buranaut, I., & Roythieng, S. (2021). The Old Town Boundary Identification of Trang and its Elements. *The New Viridian Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 1(3), Article 3.
- Mason, R. (2002). Assessing values in conservation planning: Methodological issues and choices. *Assessing the Values of Cultural Heritage*, 1, 5–30.
- Murtagh, W. J. (1988). *Keeping Time: The History and Theory of Preservation in America*. Main Street Press.
- Na Phatthalung, S. (1976). *Prawatisat sultan sulaiman [History of Sultan Sulaiman]*. Amarin.
- Na Phatthalung, S. (1983). *The Chronicles of the Phatthalung Dynasty, Revised Edition, 1983*.
https://www.facebook.com/profile.php?id=100070068620592&locale=pl_PL
- Neamsuwan, O., Singdam, P., Yingcharoen, K., & Sengnon, N. (2012). A Survey of Medicinal Plants in Mangrove and Beach Forest from Sating Phra

- Peninsula, Songkhla Province, Thailand. *Journal of Medicinal Plants Research*, 6(2), 2421–2437.
- Oliver, P. (1997). *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World: Theories and principles*. Cambridge University Press.
- Pendlebury, J., Short, M., & While, A. (2009). (PDF) Urban World Heritage Sites and the problem of authenticity. *Cities*, 26(6), 349–358.
- Phasuk, S., & Stott, P. (2015). *Royal Siamese maps: War and trade in nineteenth century Thailand with a foreword by HRH Princess Maha Chakri Sirindhorn of Thailand*. River (2004). <https://knowledge-center.museumsiam.org/book-detail/1482>
- Phongsphibun, S. (n.d.). *Phutthasatsana thaep lum thale sap Songkhla fang tawan-ok samai Krung Si Ayutthaya [Buddhism in the eastern Songkhla Lake area during the Ayutthaya period]*. Institute of Southern Thai Studies, Srinakharinwirot University.
- Piyakun, P. (1982). *Archaeology of Phatthalung City*. Phatthalung Cultural Center Document, Phatthalung School.
- Poulios, I., Nastou, D., & Kourgiannidis, L. (2015). Bridging the Distance between Heritage Conservation and Business Management: Heritage as a Customer “Experience” - a Case Study of the Acropolis Museum in Athens. *Pharos*, 21(1), 97–123. <https://doi.org/10.2143/PHA.21.1.3146865>
- Prasertprasat, P., & Utrakulwit, P. (2022, July 15). *When “Che-Li-Fo-Shi” is Not “Chaiya”: Where Could the Capital of the “Srivijaya Kingdom” Be?* https://www.silpa-mag.com/history/article_79620
- Prime Minister’s Office. (2021). *Regulations on the conservation and development of Rattanakosin Island and ancient cities B.E. 2564 (2021): Vol. 138(Special Edition 193 Ng)*. Royal Gazette.
- Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization). (2024, March 9). *The Ancient Khlong Pa-O Community*. <https://culturio.sac.or.th/content/1389>
- Provincial Office of Songkhla. (2023, January 25). *Announcement on Heritage Preservation in Songkhla Old Town*. Songkhla Provincial Government.

- Riegl, A. (1903). 'Der Moderne Denkmalkultus: Sein Wesen und seine Entstehung.'
Vienna: Braumüller, 1903.
- Riegl, A. (1982). *Modern Cult of Monuments: Its Character and Its Origin*. MIT Press.
- Schama, S. (1995). *Landscape and Memory*. A.A. Knopf.
- Shiple, R., & Kovacs, J. (2008). Good governance principles for the cultural heritage sector: Lessons from international experience. *Corporate Governance*, 8, 214–228. <https://doi.org/10.1108/14720700810863823>
- Smith, L. (2004). *Archaeological Theory and the Politics of Cultural Heritage*. Psychology Press.
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage—1st Edition—Laurajane Smith* - (1st ed.). Routledge Book. <https://www.routledge.com/Uses-of-Heritage/Smith/p/book/9780415318310>
- Srisuchat, A. (1997). *Southern Landscape Map: Economic Base and Cultural Capital, The Term "Ancient Map of the South."* Thailand Research Fund (TRF).
- Srisuchat, A. (2020, August 15). *The History of Songkhla in Relation to the Global Context and Neighboring Cities*. สัมมนาประวัติศาสตร์สงขลา, Songkhla, Thailand.
- Srisuchat, T. (2022, June 21). *Geography and Ancient Maps of Old Songkhla*. Seminar on Songkhla History, 2nd Edition, Songkhla, Thailand.
- Syeikh, F. A., & Syeike, D. al-Fathani. (2011). *Tarikh Patani*. Islamic culture of Patani (Southern Thailand) Foundation, Thailand.
<https://www.marymartin.com/web/viewbooks?bookId=131953>
- Temiyaphan, W. (2016). *Sathapadtayakam Pheunthin (In Thai)* (2nd ed.). Triple Group.
- Thai Commercial Bank,. (1999). *Encyclopedia of Thai Culture: Southern Region*. nyclopedia of Thai Culture Foundation, Thai Commercial Bank.
- The 11th Regional Office of Fine Arts,. (2024). *Forts of Old Songkhla City*.
<https://www.finearts.go.th/promotion/view/22583-%E0%B8%9B%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%A1%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%AA%E0%B8%87%E0%B8%82%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B9%88%E0%B8%B2>

- The 11th Regional Office of Fine Arts, Songkhla. (2024). *Phu Khao Noi: Traces of Songkhla's Early Community Before Hua Khao Daeng (Part 1)*.
<https://www.finearts.go.th/fad11/view/35037->
- The Association of Siamese Architects. (2017). *Rangwan Anurak Sillapa Sathapad-tayakam Deeden Prajampee 2560 (In Thai)*. ASA Conservation Award.
- Thompson, A. (2016). *The Oxford Handbook of Environmental Ethics*. Oxford University Press.
- Thongsi, W. (2013). *Phu nam thang watthanatham [Cultural leaders]*. Lek-Prapai Viriyaphant Foundation.
- Timothy, D. (2006). Heritage Tourism in the 21st Century: Valued Traditions and New Perspectives. *Journal of Heritage Tourism*.
https://www.academia.edu/4261356/Heritage_Tourism_in_the_21st_Century_Valued_Traditions_and_New_Perspectives
- Tongsang, B. (2021). Evidence of Paleo Sea Level Change in Middle Holocene, Lower Part of Sating-Pra Peninsula Region, Southern Thailand. *YRU Journal of Science and Technology*, 6(2), 181–189.
- UNESCO. (2011). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. UNESCO World Heritage Centre.
- Wichiankhiri, P. (Chom na Songkhla). (1976). *Phongsawadan mueang songkhla [Chronicle of Songkhla] (12th reprint)*. In *Cremation memorial book of Chaophraya Sithammathibet (Jit na Songkhla)*. Chuan Phim.
- Witayarat, P. (1985). *Geography of the Satingpra Peninsula*. In *History and Archaeology of the Satingpra Peninsula*. Institute of Southern Thai Studies, Srinakharinwirot University.
- Zhao, J., Luo, P., Wang, R., & Cai, Y. (2013). Correlations between aesthetic preferences of river and landscape characters. *Journal of Environmental Engineering and Landscape Management*, 21, 123–132.
<https://doi.org/10.3846/16486897.2012.695738>

6.1 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว

ชื่อเรื่อง	สถานะ	แหล่งทุน	ปีที่เสร็จ
โครงการวิจัยเชิงประยุกต์เพื่อตรวจสอบปริมาณการะบรทุกคาร์บอนและไนโตรเจนของระบบบำบัดน้ำเสียแบบติดกับที่ในเขตลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา	หัวหน้าโครงการวิจัย	กองทุนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา สัญญาเลขที่ 53/2557	21 กรกฎาคม พ.ศ. 2557 – 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2558
โครงการวิจัยเชิงประยุกต์เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของบ่อดักไขมันบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาตอนกลางและตอนล่าง	หัวหน้าโครงการวิจัย	กองทุนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา สัญญาเลขที่ 29/2558	25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2558 – 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559
โครงการลดปริมาณขยะบนเกาะหลีเป๊ะอย่างยั่งยืนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม	ผู้ร่วมวิจัย	ภายใต้โครงการวิจัย ทะเลไทยไร้ขยะ สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) สัญญาจ้างทำวิจัย เลขที่ วช(ก)(กบง)/105/2561/ค07	25 มกราคม พ.ศ. 2562 – 24 มกราคม พ.ศ. 2563
6.2 งานวิจัยที่กำลังทำ	สถานะหัวหน้าโครงการ/ผู้ร่วมวิจัย	แหล่งทุน	ร้อยละของการดำเนินงาน
-	-	-	-

7. ผลงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ โดยระบุชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ (ย้อนหลัง 5 ปี)

กมลนาวิน อินทนูจิตร, มานพ อ่อนแก้ว และ โอภาส อิสโม. (2562). การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมกรณีศึกษา เมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน. ใน มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, การประชุมวิชาการระดับชาติ ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ครั้งที่ 2 (หน้า 291-304). สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.

6.1 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว

ชื่อเรื่อง	สถานะ	แหล่งทุน	ปีที่เสร็จ
การสำรวจซากบรรพชีวินของช้างแคระ ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและ กำหนดอายุด้วยเทคนิคเรดิโอคาร์บอน เพื่อประเมินการเปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมบรรพกาล	หัวหน้า โครงการวิจัย	งบประมาณแผ่นดิน(วช.)	2557
โครงการศึกษาความเป็นไปได้ศักยภาพ การผลิตไฟฟ้าพลังงานน้ำในพื้นที่ตำบล ท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา	หัวหน้า โครงการวิจัย	กระทรวงพลังงาน	2558
การวิเคราะห์ธาตุองค์ประกอบของข้าว พื้นบ้านในกลุ่มน้ำปาดตานีด้วยเทคนิคการ เรืองรังสีเอกซ์และปริมาณอะไมโลส	หัวหน้า โครงการวิจัย	โครงการวิจัยและนวัตกรรม เพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ ชุมชนฐานรากเครือข่ายวิจัย ภาคใต้ตอนล่าง (สกอ.)	2559
การกำหนดอายุของระดับน้ำทะเลโบราณ ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา	หัวหน้า โครงการวิจัย	งบประมาณแผ่นดิน(วช.)	2561
ประสานงานวิจัยพื้นที่อุทยานธรณีโลก จังหวัดสตูล	หัวหน้า โครงการวิจัย	สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย (สกว.)	2562

6.2 งานวิจัยที่กำลังทำ

ชื่อเรื่อง	สถานะหัวหน้า โครงการ/ ผู้ร่วมวิจัย	แหล่งทุน	ร้อยละของการ ดำเนินงาน
-	-	-	-

7. ผลงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ โดยระบุชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ (ย้อนหลัง 5 ปี)

บรรจง ทองสร้าง. (2564). หลักฐานการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำทะเลโบราณในสมัยโฮโลซีนตอนกลางบริเวณคาบสมุทรสทิงพระตอนล่าง ภาคใต้ ประเทศไทย. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มจร*. 6 (2). 181-189.